

Trakya Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
e-Dergi

Faculty of Economics and Administrative Sciences
E-Journal

Temmuz- Aralık 2017

ISSN 2147-2483

Cilt 6
Sayı 2

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
E-DERGİ

Cilt:6 Sayı:2 Aralık 2017

TRAKYA UNIVERSITY
ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES
FACULTY E-JOURNAL
Volume:6 No:2 December 2017

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ E-DERGİ

Cilt:6 Sayı:2 Aralık 2017

ISSN:2147-2483

<http://dergipark.gov.tr/trakyaiibf>

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
E-Dergi

Cilt:6 Sayı:1 Haziran 2017

TRAKYA UNIVERSITY
Economics And Administrative
Sciences Faculty E-Journal

Volume: 6 Number:2 December 2017

SÖBIAD

Dergi Sahibi/Owner

Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına

Prof. Dr. Ayhan GENÇLER

Editör/Editor

Prof. Dr. Ayhan GENÇLER

Editör Yardımcısı /Assoc. Editor

Öğr. Gör. Elvin DİNLER

Dergi Yayın Kurulu /Editorial Board

Başkan/Chairman

Prof. Dr. Ayhan GENÇLER

Üyeler/Members

Prof. Dr. Sibel TURAN

Prof. Dr. Mahmut GÜLER

Prof. Dr. Agah Sinan ÜNSAR

Doç. Dr. Hasan BURAN

Doç. Dr. Ayhan UÇAK

Yrd.Doç.Dr. Bilge Hakan AGUN

İletişim Adresi/Address

T.C. Trakya Üniversitesi İktisadi ve Bilimler Fakültesi Balkan Yerleşkesi Edirne/ TÜRKİYE

Tel: 0284 235 71 51 -52

Faks: 0284 235 73 63-18 57

DANIŞMA VE HAKEM KURULU

Prof. Dr. Sudi APAK
Esenyurt Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR
Bandırma 17 Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL
Kocaeli Üniversitesi

Prof. Dr. Sadi UZUNOĞLU
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Cüneyt AKALIN
Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Gamze YÜCESAN ÖZDEMİR
Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Sinan ÜNSAR
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Nurcan METİN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Cemal YÜKSELEN
Beykent Üniversitesi

Prof. Dr. Metin ATEŞ
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Canan ÇETİN
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. O. Murat KOÇTÜRK
Celal Bayar Üniversitesi

Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN
Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşe AKYOL
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Sibel TURAN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Berke DİLAN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Ayhan GENÇLER
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Levent ÜRER
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Bünyamin BACAK
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Ata Yakup KAPTAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan BURAN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. UĞUR KAYA
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Selahattin KARABINAR
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşegül Yıldırım Kaptanoğlu
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Musa ÖZATA
Ahi Evran Üniversitesi

Doç. Dr. Kamil ORHAN
Pamukkale Üniversitesi

Doç. Dr. Abdurrahman Benli
Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Ayhan UÇAK
Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Bilge ACAR BOLAT
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Kasırga YILDIRAK
Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Ercan SARIDOĞAN
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Selda ÇAĞLAR
Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Burak GÜMÜŞ
Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Ersin KAVİ
Yalova Üniversitesi

Doç. Dr. CEMAL İYEM
Adnan Menderes Üniversitesi

Doç. Dr. Fatma FİDAN
Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Abdulmenaf Turan
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Rıza Haluk SÖNER
Namık Kemal Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Aytül ÇOLAK
Trakya Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Hamide TACİR
Kadir Has Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Erdiñç DİNÇSOY
Trakya Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Yasemin KOLDERE AKIN
Trakya Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Kemal ÇİFTYILDIZ
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Şenol KURT
İstanbul Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Funda YALIM

YAVAŞ ŞEHİR (CITTASLOW) HAREKETİ EKSENİNDE KENT MARKALAŞMASI VE KENT İLETİŞİMİ: KIRKLARELİ "VİZE" YAVAŞ ŞEHİR ÖRNEĞİ 1-28

Emel İSLAMOĞLU, Elif ALP, Özge Alev SÖNMEZ ÇALIŞ

TÜRKİYE'DE KATILIM BANKALARINDA ÇALIŞAN MUHAFAZAKÂR KADINLARIN ÇALIŞMA HAYATI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ VE SORUNLARI 29-41

Belgin UÇAR KOCAOĞLU

VATANDAŞ KATILIMI SÜRECİNİN TASARIMI 42-61

Miyase ŞAHİNE, Merve Sıla AKTÜRK, Sultan ÜNLÜSOY, Neşet BEDİR, Emre VARLI, Tamer EREN

HEMŞİRE ÇİZELGELEME İÇİN MODEL ÖNERİSİ: ÖRNEK UYGULAMA 62-77

Hacı KURT

İNSANLIĞIN SAĞLIK SORUNU VE BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK 78-96

Samet YAŞAR

274 SAYILI SENDİKALAR KANUNU VE 275 SAYILI TOPLU İŞ SÖZLEŞMESİ, GREV VE LOKAVT KANUNU'NUN HAZIRLANMASI SÜRECİ VE SENDİKALAR 97-120

İlyas TURĞAY, Kıymet ÇALİYURT

HALKA AÇIK AİLE ŞİRKETLERİNDE KURUMSAL YÖNETİM VE İÇ DENETİM UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE DERECELENDİRMESİ 121- 135

Fatih Turan YAMAN

KATILIMCI DEMOKRASİ: KAPSAM VE UNSURLAR 136- 160

YAVAŞ ŞEHİR (CITTASLOW) HAREKETİ EKSENİNDE KENT MARKALAŞMASI VE KENT İLETİŞİMİ: KIRKLARELİ "VİZE" YAVAŞ ŞEHİR ÖRNEĞİ

Funda YALIM*

ÖZET

Günümüzde marka kavramı sadece ürünler ve hizmetler için değil kentler için de büyük önem taşımakta, kentlerin özellikle ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda gelişmesini sağlamaktadır. Kent markalaşması sürecinde kent markası unsurlarının bütüncül bir şekilde ele alınması ve kente ait farklı bir unsurun marka konumlandırmasında kullanılması o kentin marka imajı, marka kimliği, marka değerinin oluşturulması noktasında büyük önem taşımaktadır. Bu noktada kentin tüm hedef kitlelerine yönelik yürütülecek etkili bir kent iletişimi de markalaşma sürecinde önemli bir görev üstlenmektedir. Özellikle son yıllarda hız kazanan “Yavaş Şehir” hareketi de kentlerin markalaşma sürecinde dikkat çekici bir marka konumlandırma unsuru olmakta ve güçlü bir kent markası imajının oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı 2012 yılında “Yavaş Şehir” ağına katılan Vize’nin “Yavaş Şehir” kapsamında yürüttüğü çalışmaları, kent markalaşması ve kent iletişimi açısından incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Kent Markası, Kent İletişimi, Yavaş Şehir

CITY BRANDING AND URBAN COMMUNICATION ON THE AXIS OF THE SLOW CITY (CITTASLOW) MOVEMENT: A CASE STUDY ON THE SLOW CITY OF “VİZE” IN KIRKLARELİ

ABSTRACT

Today the concept of brand is of great importance for not only products and services, but also cities, and ensures the development of cities particularly in the economic, social, and cultural fields. Addressing the city brand elements holistically in the process of city branding and the use of a different element of a city in brand positioning are of great importance to create the brand image, brand identity, and brand equity of that city. At this point, some effective urban communication to be conducted towards all target audiences in the city also

* Doç. Dr., Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü

assumes an essential task in the process of branding. Especially, the “Slow City” movement, which has gained momentum, particularly in the recent years, is also a striking brand positioning element in the branding process of cities and contributes to the formation of a strong city brand image. In this study, the studies that Vize, which joined the “Slow City” network in 2012, conducts within the scope of “Slow City” will be examined in terms of city branding and urban communication.

Keywords: City Brand, Urban Communication, Slow City

1. GİRİŞ

Küresel bir rekabet ortamında sadece ürün ve hizmetler değil kişiler, mekanlar ve kentler de markalaşma yoluna gitmektedir. Birçok avantajı da beraberinde getiren, markalaşma olgusu farklı marka unsurlarının bütünleşik bir biçimde değerlendirildiği uzun soluklu bir markalaşma sürecini gerekli kılmaktadır. Bu noktada markanın sadece bir amblem ve slogandan ibaret olmadığı günümüzde bu alanda çalışan tüm kesimler tarafından da kabul edilmektedir. Başarılı bir markalaşma süreci marka kişiliği, marka imajı, marka kimliği, marka konumlandırma, marka farkındalığı, marka sadakati, marka denkliği unsurları üzerinde titizlikle çalışmayı gerektirmektedir. Tüm bu çalışmalar sadece ürünlerin, hizmetlerin, kişilerin markalaşma çalışmaları için değil günümüzde kentlerin de markalaşma çalışmaları için de önemli marka unsurları olmaktadır. Bu noktada kentlerin sahip olduğu farklı unsurlar, markalaşma sürecinde marka unsurlarına alt yapı oluşturması açısından önem kazanmaktadır. Dolayısıyla kentleri diğerlerinden ayıran farklı bir unsurun ön plana çıkartılması ve bunun markalaşma sürecinde diğer marka unsurları ile birlikte ele alınması ve tanıtımının yapılması kent markalaşması ve kent iletişimi açısından önem arz eden bir konu haline gelmiştir. Dünyada ve ülkemizde son yıllarda adını sıklıkla duyduğumuz “Yavaş Şehir” hareketi ve bu hareketin oluşturduğu uluslararası ağa belirli kriterleri sağlayarak dahil olmak, kentler için önemli bir avantaj ve farklılık unsuru olmaktadır. Böyle bir farklılık kent markalaşması açısından da önem taşımaktadır.

2. KENTLERİN MARKALAŞMASI

2.1. Marka Kavramı

Marka ile ilgili birçok tanım bulunmaktadır. Amerikan Pazarlama Birliği'nin tanımına göre marka, “Bir satıcı ya da satıcılar grubunun ürünlerini ya da hizmetlerini belirlemeye tanımlamaya ve rakiplerinden ayırmayı amaçlayan bir isim, bir terim, işaret, sembol veya tasarım” olarak tanımlanmıştır (Keller, 2000: 3). Marka hakkında literatürde bütün tanımlar hemen hemen Amerikan Pazarlama Birliği'nin tanımına benzemektedir. Mucuk'a (2001: 135) göre marka, “Üretici veya satıcıların malını tanıtan, onu başkalarının mallarından ayırmaya yarayan isim, sembol, terim, şekil veya bunların bileşimidir”. Eliok'a (2003: 2) göre ise

marka, “Ürünleri ya da bir satıcı veya satıcı gruplarının hizmetlerini tanımlayan ve bu ürün ve hizmetleri rakiplerinden farklılaştıran logo, paket dizaynı gibi ayırt edici isim ve/veya semboldür”. Markalar 16. yüzyılda tüketiciye ürünün sahibinin kim olduğu, nerede üretildiği gibi hususları göstermek amacıyla kullanılmıştır. Sanayileşmenin ortaya çıkması ve ticaretin de gelişmesiyle birlikte 19. yüzyıla gelindiğinde, markanın yalnızca üreticinin kim olduğunu gösteren kelimeler ya da resimler olmadığı anlaşılmış, değişen pazar şartları ve rekabet ortamında tüketicinin gözünde fark yaratmaya yönelik çalışmaların başlamasını sağlamıştır. Endüstri devrimiyle birlikte artan üretim ve hızlanan ulaşım imkanları sonucunda, tüketiciler birçok ürün arasından tercih yapabilecek duruma gelmişlerdir. Bu dönemde tüketiciler eski dönemlerden farklı olarak, ürünün hangi üreticiye ait olduğundan çok ürünün kendisi ve kalitesiyle ilgilenmeye başlamışlardır. Daha sonraları ise bir etiketten çok daha fazlasını ifade eden bir kavram olan marka ile ilgili kimlik oluşturma ve imaj yaratma fikirleri geliştirilmeye başlanmıştır (Dilsiz, 2008: 24). Marka ile ilgili başlıca unsurlar; marka kişiliği, marka imajı, marka kimliği, marka konumlandırma, marka farkındalığı (bilinirliği), marka sadakati, marka denkliği/marka değeridir.

- **Marka Kişiliği:** Bir marka ile çağrıştılandırılmış insani özellikler olarak tanımlanan marka kişiliği, temelde markaların da insanlar gibi kişilik özelliklerine sahip olduğu varsayımına dayanmaktadır. Böylece marka, yaş, toplumsal-ekonomik sınıf ve cinsiyet gibi açılardan değerlendirildiği gibi; sıcak, duyarlı, entelektüel, tutucu gibi kişilik özellikleri ile de ilişkilendirilmektedir (Çakırcı, 2013: 21).
- **Marka İmajı:** Marka imajı, tüketicilerin akılcı ya da duygusal temelde yaptıkları yorumlamalarla biçimlenen, geniş anlamda kişisel ve algıya dayalı bir kavramdır (Taşoğlu, 2009: 170). Bir marka imajı, o markanın güçlü ve zayıf noktaları, olumlu ve olumsuz tarafları gibi çoğunlukla kontrol edilebilir algıların bir araya gelmesidir. Pazarda farkındalık yaratan kendine özgü özelliklerini gösterebilmiş bir marka, doğru planlanmış iletişim uygulamaları ile hedef kitlesine ulaşabilir nitelik, yarar ve özgünlüğünü yansıtan soyut marka değerlerini tam olarak aktarabilirse, müşterisi ile olumlu ve güvene dayalı bir iletişim kurabilir (Elden, 2009: 116). Marka imajı oluşturmada önemli birtakım faktörler bulunmaktadır. Bunların bir kısmı ürünle ilgilidir. Bir kısmı ise tüketicilerin ihtiyaçları, değerleri, yaşam biçimi unsurları gibi tüketici ile ilgilidir. Marka imajını etkileyen başlıca öğeler; marka tanınırlığı, markaya yönelik tutum ve markanın kalitesine yönelik duyulan güven, genel özellikler, izlenimler, duygular, ürün algılanması, inanç ve tutumlar, marka kişiliği özellikleri ve duygular arasındaki bağlantılardır (Çakırcı, 2013: 24).
- **Marka Kimliği:** Tüketicilerin markayı nasıl tanımladıkları ya da nasıl algıladıklarını ifade eden marka imajına karşılık marka kimliği; işletmelerin markaları nasıl tanımladıklarını ortaya çıkarmaktadır. Marka kimliği ile marka imajı arasında bir ilişki bulunmaktadır. Kimlik stratejik bir planlama aracı olarak

imaj oluşumuna katkıda bulunmaktadır. David Aaker marka kimliğini; “Marka stratejistleri tarafından yaratılmak ve sürdürülmek istenen marka çağrışımları seti” olarak tanımlamaktadır (Yılmaz, 2011: 16).

- **Marka Konumlandırma:** Tüketicilerin bir markaya, ürün hattına veya bir firmaya ilişkin algılamalarını istenilen yönde etkileyebilecek şekilde pazarlama karması elemanlarının geliştirilmesini içermektedir. İşlevsel olarak tüketicilerin zihninde istenilen algıyı oluşturmayı hedeflemektedir. Konumlandırma, markayı pazara sunma sürecinde, tüketicilerin zihninde belirli bir marka imajının yer etmesine imkan vermektedir. Firmaların çoğu reklamlarında kendilerini “en iyi kalite”, “en iyi performans”, “kullanımı en kolay”, “en güvenilir”, “en prestijli” şeklinde markalar konumlandırabilmektedir (Erdil vd., 2010: 46-47).
- **Marka Farkındalığı:** Markayı hatırlamak üzere tüketiciye verilen ürün kategorisi arasında, o markanın seçilebilme kabiliyetidir. Tüketicinin zihninde o markanın varlık gücüdür (Aktuğlu, 2011: 37). Marka farkındalığı kavramı ile bir ürün türü ile ilgili olarak tüketiciler tarafından değişik markaların ne ölçüde öğrenildiği, hafızalarda hangi konumda bulunduğu ve ne ölçüde hatırlandığı anlaşılmaktadır. Tüketicinin zihnindeki marka varlığının gücü ile ilgili olan marka bilinirliği dört yolla ölçülmektedir (İslamoğlu ve Fırat, 2011: 20).
 - ✓ Markayı Tanıma (Daha önce bu marka ile karşılaştınız mı?)
 - ✓ Markayı Hatırlama (Bu ürün grubundan hangi markayı hatırlıyorsunuz?)
 - ✓ Markanın zihinde ilk sırada olması (İlk hatırlanan marka)
 - ✓ Zihinde baskın marka olma (İlk hatırlanan tek marka olma)
- **Marka Sadakati:** Marka sadakati; “Satın alma tercihlerinde değişikliğe yol açabilecek pazarlama faaliyetleri ve durumsal etkiler olmasına rağmen, tüketicinin tercih ettiği ürün veya markayı gelecekte de satın almak taahhüdüyle o ürün ya da marka ile olan ilişkisini tutarlı bir şekilde devam ettirmesidir” şeklinde tanımlanmaktadır. Belirli bir markaya sadık tüketiciler, o markayı elde etmek için alternatiflerine göre daha fazla para ödemeyi göze almaktadırlar (Aslım, 2007: 17-18).
- **Marka Denkliği-Marka Değeri:** Marka denkliği tüketici algısı ile ilgili bir kavram iken, marka değeri markanın şirket nezdindeki finansal durumunu gösteren bir kavramdır. Marka denkliği bir markanın tüketiciye verdiği sözü yerine getireceği algısıdır. Marka denkliği tüketici değerlendirmesi sonucu oluşan soyut bir özelliğe sahiptir. Marka değeri, marka denkliğinin somutlaşmış bir biçimi ve finansal olarak ifadesidir. Şirketin sahip olduğu bina, makine, teçhizat, fabrika, bilançodaki aktif değerler dikkate alındığında markanın bir başka şirkete satılacağı fiyatı ifade etmektedir (Erdil ve Uzun, 2010: 167-168).

Başarılı bir markalaşma süreci, bütün marka unsurlarının birlikte ele alınması ve üzerinde çalışılması ile gerçekleştirilebilmektedir. Bu noktada günümüzde birbirine benzeyen sayısız ürün ve hizmet ile karşı karşıya kalan tüketiciler için marka önemli bir tercih unsuru olmaktadır. Marka amblemi, logosu

ve sloganı ile ürün ve hizmeti sadece rakiplerinden ayırmamakta, tüketici ile de duygusal bir bağ kurmaktadır.

2.2. Kentlerin Markalaşması

Kent kavramı, Batı dillerine Latince yurttaşlık (*civitas*) ve hemşerilik gibi bir dizi kavramdan türemiştir. Bu nedenle İngilizce *city*, Fransızca *cit'e*, İtalyanca *citta*, İspanyolca *ciudad* terimleri kullanılmaktadır. Bu kavramlar kenti kamusal yurttaşlık haklarına dayandıran klasik Yunan Felsefesi'nden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda kent yurttaşlık haklarının kullanıldığı mekanı ifade etmektedir ve aynı zamanda sosyal bir içeriğe de sahiptir (Bal, 2015: 29). Kent markası; bir kentin, sahip olduğu kültürel, tarihsel, doğal, toplumsal özellikleriyle bütünleştirerek ve diğer kentlerden ayırt etmek amacıyla kendine özgü bir işaretle destekleyerek yaşama geçirdiği bir tanınma-ımaj ve gelişim projesidir. Kent markası söz konusu kenti ve onun savunduğu olanakları diğer kentlerden ayıran hem rasyonel hem de duygusal nitelikteki özgün inançlar kümesidir (Kaypak, 2013: 335-354). Kent markalaşması ise, "Ürün veya hizmetlere ait markalaşma stratejilerinin kent üzerindeki, tatbikiyle, kente ve kentliye dair her türlü çıktıya değer katmak suretiyle insanların zihninde olumlu bir algı oluşumunun yolunu açmayı amaçlayan, mevcut ya da potansiyel misafirleri/müşterileri için çekim merkezi haline gelmek iddiasında olan kentler tarafından yapılan faaliyetlerin göstergesi" olarak tanımlanabilir (Zeren, 2012: 97).

2.2.1. Kent Markasının Unsurları

Kentler yönetsel, sosyal, kültürel, ekonomik, fiziksel ve işlevsel boyutları olan karmaşık yapılardır. Kent markalaşmasının unsurlarının bu bakış açısıyla bütüncül bir biçimde ele alınması doğru olacaktır. Söz konusu unsurlar kesin hatlarla birbirlerinden ayrılmamakla birlikte birinin nedeni diğerinin sonucu olabilmektedir. Bu unsurlar (Zeren, 2012);

- ✓ Fiziksel unsurlar: Kentin sahip olduğu fiziksel özellikler (coğrafi özellikler vb.) markalaşmanın bir unsuru olarak ön plana çıkartılabilir.
- ✓ Tarihsel unsurlar: Kentler tarihleri ve üzerine yerleştikleri medeniyetlerden markalaşma sürecinde yararlanmaktadır.
- ✓ Sosyo-kültürel unsurlar: Kültür ülkelere göre farklılık gösterebildiği gibi, bölgelere, yörelere, şehirlere göre de farklılık gösterebilmektedir. Bir kentin mimari yapısından yemeklerine, halkın kullandığı eşyalardan, inançlarına, kullandıkları dile ve günlük yaşam pratiklerine kadar birçok unsur kültürü oluşturmaktadır ve insanların ilgisini çeken kültürel değerler kentleri cazibe merkezi haline getirmektedir.
- ✓ İşlevsel unsurlar: İşlevsellik şehirlerin marka değerini artıran önemli bir unsurdur. Bir kent sahip olduğu işlevsel özellikleri ile birlikte; sanat, kültür, spor, eğitim,

eğlence, ürün, hizmetler, sergi, fuar, sanayi, ulaşım gibi birçok alanda cazibe merkezi olmaktadır.

- ✓ Yönetimsel unsurlar: Bir kentin yönetim kademesinin vereceği kararlar kent sakinlerini yakından ilgilendirdiği gibi iş ve ticaret çevreleri için de büyük önem taşımaktadır. Bu durumda yönetime büyük iş düşmektedir. Kent yöneticileri yerel (kamu kesimi, özel sektör, sivil toplum örgütleri, kent sakinleri), bölgesel, ulusal ve uluslararası unsurları da içeren bir çok aktörü sürece dahil etmek durumundadır ve onlar tarafından kabul gören bir faaliyet süreci, başarıyı artırmaktadır.

Kentlerin marka haline getirilmesi söz konusu olduğunda kentin tarihi, coğrafi, kültürel, ekonomik özellikleri önemli birer marka oluşturma altyapısı olarak ortaya çıkmaktadır. Tarihi geçmişi olan kentler bu özelliklerini şehrin tanıtımında veya şehir markası oluşturulmasında sık bir şekilde kullanmaktadırlar. İstanbul buna güzel bir örnektir. Önemli kişilerin etkisi ile markalaşmış şehirler de bulunmaktadır. Konya denince akla Mevlana'nın gelmesi gibi. Bunların haricinde bölgede yetişen veya üretilen ürünlerin kullanılması da bir başka yöntemdir. "Maraş Dondurması", "Antep Baklavaları" gibi (Sezgin ve Ünüvar, 2011: 103). Markalaşmada başarılı olmak isteyen kent yönetimi öncelikle tüm paydaşların kent markası oluşturma işlemlerine katılımını sağlamalıdır. Katılım sonucunda paydaşların beklenti ve gereksinimleri ortaya çıkacaktır. Bu şekilde kentin paydaşları olan çeşitli sosyo-ekonomik grupların, kenti nasıl algıladıklarını ortaya koyup kentin belirgin özelliklerinin ve farklılıklarının tanınması, güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesi sağlanacaktır (Tekere ve Gülçubuk, 2005: 100). Marka kent olmak için kenti dışa açmak, yatırımcıları, alıcıları, turistleri süreklilik taşıyan bir şekilde kente çekebilmek gerekmektedir. Marka olmak, kentin merak uyandıran bir hale getirilmesi, keyifle yaşanacak bir kent ortamı yaratılması, kente gelenlere misafirperver davranılması, yatırım, hizmet ve ticaretin kolaylaştırılması ile doğru orantılıdır. Kenti merak uyandıran bir yer haline getirmek demek, belirli bir özelliğinin ön plana çıkarılması ve adının ulusal ve uluslararası platformda duyurulması demektir (Kaypak, 2013: 349).

2.2.2. Kent Markalaşması Süreci

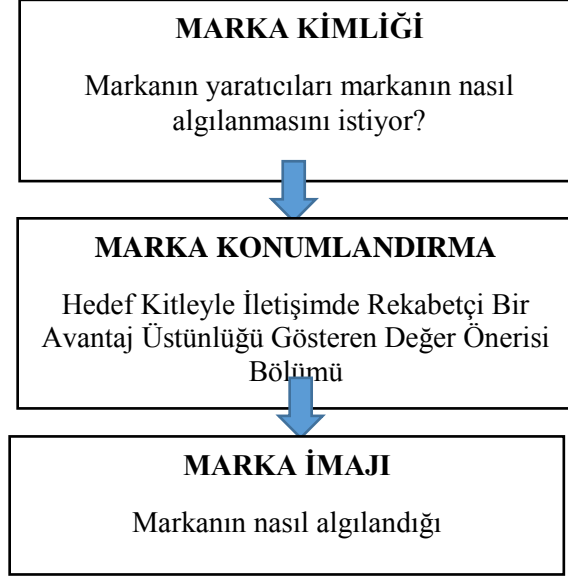
Bir kentin markasının güçlü bir marka haline getirilebilmesi için öncelikle o kentte marka olmayı destekleyecek değerlerin ve niteliklerin bulunması gerekmektedir. Ayrıca bir kentin iyi bir markaya sahip olması için ayırıcı bir özelliğinin bulunması gerekmektedir. Kent markası kentin görünüşü, kent insanlarının deneyimi, inançları ve davranışlarını da kapsamaktadır (Özdemir ve Karaca, 2009: 116). Kentin markalaşma çalışması kentin sahip olduğu özelliklerin yönetildiği, kentle ilgili planlama yapılması ile başlanan ve strateji kurulması ile devam eden bir süreçtir. Bu sürecin ilk aşaması kent marka kurulunun kurulması, ikinci aşaması rakip ve marka analizinin yapılması ve hedef kitlenin tespit edilmesi, üçüncü aşama kentin markalaşarak ulaşacağı hedefin belirlenmesi,

dördüncü aşama strateji oluşturulması ve yönetilmesi, beşinci aşama ise sonuçların ölçülmesidir (Şahin, 2010: 37).

İlk aşamada; kent, merkezi ve yerel yönetimlerin yönetsel etkinlik alanında bulunmasından ve her bir yönetim kademesinin çalışma alanlarının farklı olmasından dolayı markalaşma çalışmalarındaki koordinasyonu etkin bir şekilde yürütmek amacıyla, kent marka kurulunun kurulmasını sağlayarak markalaşma çalışmalarına başlanmak durumundadır (Ceoforcities.org'dan aktaran Şahin, 2010: 37). **İkinci aşamada;** Kentin üstün yönleri, zayıf yönleri, ortaya çıkabilecek fırsatlar ve tehditlerin neler olabileceğine ilişkin bir projeksiyon yapılmalıdır. Ortaya çıkabilecek değişimlere uyum sağlamak için yapılması gereken çalışmalar ortaya konmalıdır. Kentin ve rakiplerinin analizi yapılarak rakiplerin nasıl bir kimlik ve imaj sundukları değerlendirilir. Kentin güçlü yönleri ve ayırt edici özelliklerinden yola çıkılarak bunların nasıl vurgulanacağı ortaya konur. Böylece kent imajının ve kimliğinin belirlenmesi için altyapı oluşturulmaya çalışılır (Işık ve Erdem, 2015: 30). **Üçüncü aşamada;** Kentin markalaşarak ulaşacağı hedef belirlenmelidir. **Dördüncü aşamada;** Hedeflere ulaşmak için marka stratejisi oluşturulmakta ve bu aşamada kullanılacak pazarlama elemanları, iletişim yöntem ve araçları tespit edilmelidir. **Beşinci aşama olan sonuçların ölçülmesi** aşamasında ise; proje başlangıcında yapılan analizlerin yıllık ölçümleri yapılarak yürütülen çalışmaların hangi aşamada olduğu, hedeflerle ne kadar örtüştüğü tespit edilmektedir. Ölçümleme iletişim ve pazarlama etkinlikleri sonuçlarında, hedef kitlede yaratılan algı değişiminde, ekonomik ve sosyal kalkınma verilerinde yapılmalıdır (Şahin, 2010: 39-40).

Kavaratzis ve Ashwort'a göre markalaşma bir iletişim sürecidir. İletişim de her zaman çift yönlü olmaktadır. Tüketici tarafından bakıldığı zaman markanın merkezinde bulunan marka imajı, kalite algısı ve markayla ilişkilendirilen duyguları içermektedir. Markalaşmada marka kimliği, marka konumlandırma ve marka imajı birbiri ile ilişkili olan üç önemli unsurdur (Kavaratzis ve Ashworth, 2004: 508).

Şekil 1: Marka Kimliği, Konumlandırma, İmaj İlişkisi

Kaynak: (Kavaratzis ve Ashworth, 2004: 508)

Kentlerin markalaşma sürecinde kent kimliği, kentin konumlandırılması, kent imajı birbirleri ile ilgili önemli konular arasındadır.

- **Kent Kimliği:** Kent kimliği, kent paydaşlarının arzu edilen şekilde algılanması için kente yükledikleri anlamdır. Kent kimliği kent imajı oluşturma ve kentin konumlandırılması sürecinde anahtar bir faktördür. Kent kimliği kentin gösterilmek istenen yüzü olarak ifade edilebilir. Kent kimliği oluşturulmasında kente ait logonun, sembolün ve bir sloganın olması önem arz etmektedir. Bu araçlar vasıtası ile kent imajı şekillendirilecek, olumsuzluk var ise düzeltilmeye çalışılacaktır. Oluşturulmak istenen imaj üzerinde yapılacak etkili, düzenli ve sürekli tanıtım çalışmalarıyla kent kimliği oturtulmaya çalışılacaktır (Zeren, 2011: 107). Bir toplumu, bir ülkeyi, bir kenti, bir kurumu, bir kişiyi, bir markayı simgeleştirmek (sembolleştirme) onu imza haline getirmektir. Bir kenti simgeleştirmek o kenti tarihi ile toplum içindeki özel konumuyla, etkinlikleri ile kısacası tüm kapsamı ile çağrıştırmak, duyurmak, tanıtmak, benimsetmek anlamındadır. O simge artık o kente özdeş olmuştur. Marka kent olmak için kentin farklılık göstergesinin (alame-i farika) bulunması ve ona bir öykü ile kimlik kazandırılması gerekmektedir (Emin, 2012: 40-43).

- **Kentin Konumlandırılması:** Kentin konumlandırılması, kentin müşterisi olabilecek kişilerde kente ait özel bir yerin tespit edilmesi ve planlı pazarlama iletişimi çalışmaları ile ilgili yere/ pozisyona kentin yerleştirilmesi anlamına gelmektedir. Başarılı ve güçlü bir kent markası meydana getirmenin ilk şartı markanın rakiplerinden farklılaştırılmasıdır (Zeren, 2012: 190).
- **Kent İmajı:** İnsanların kente ilişkin algılama ve izlenimlerinden oluşmaktadır. İnsanların ve ürünlerin imajlarını etkileyen birtakım faktörler olduğu gibi kentlerin imajlarının da ilişkili olduğu çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bunlar arasında; gezilecek turistik alanlar, genel alt yapı, ulaşım ağı, tarihsel, kültürel, doğal güzellikler vb. unsurlar bulunmaktadır. Kent markalaşmasına yönelik imajın belirlenmesi için yapılan çalışmalar büyük önem taşımakta ve bu araştırmalarda kent sakinlerinin görüşleri önemsenmektedir (Zeren, 2012). Hedef kitlelere yönelik kent imajının belirlenmesi noktasında yürütülen çalışmalarda kullanılan başlıca metot ve teknikler, tutum ve davranış araştırmaları, anketler, derinlemesine mülakat, odak grup çalışmalarıdır (Avraham, 2004: 478). Gertner ve Kotler'e (2004: 52) göre bir kentin imajı *geçerli, sade, çekici, ayırıcı ve güvenilir* olmalıdır. Kentler için büyük önem taşıyan stratejik imaj yönetimi başlıca şu unsurlardan oluşmaktadır (İlgüner ve Asplund, 2011: 265-276):
 - ✓ Kentin imajının belirlenmesi: Bir kentin imajı insanların o kent ile ilgili kanı, fikir ve izlenimlerinin bütününden ibaret olmaktadır. Aynı yerle ilgili farklı kişilerde farklı imaj bulunabilir. Kent imajı zamanla değişikliğe uğrayabilir, dolayısıyla farklı gruplar üzerindeki etkisinin izlenmesi gerekmektedir.
 - ✓ Kent imajının ölçülmesi: Bir kentin imajını değerlendirebilmek için öncelikle ilgi alanlarına göre hedef kitleleri belirlemek gerekmektedir. Kente ait imaj her hedef kitle içerisinde farklı şekilde var olabilmektedir.
 - ✓ Kent imajını oluştururken takip edilecek yol ve kullanılacak araçlar: Planlamacılar tarafından kent imajının ne olduğu anlaşıldıktan sonra her hedef kitle için etkin bir imajın nasıl oluşturulacağına ortaya konması gerekmektedir. Etkin bir imaj geçerli olmalı, inandırıcı olmalı, kolay anlaşılır olmalı ve ayırt edici olmalıdır. Bir imajı etkin bir şekilde uygulamaya sokabilmek için üç araçtan faydalanılmaktadır: **Slogan, tema(etkinlik), görsel simge.**
 - ✓ Kentin olumsuz imajının düzeltilmesi: Öncelikle olumsuzluğa yol açan sorunlar belirlenmelidir. Bu sorunlar bir fırsat olarak değerlendirilmeye çalışılmalı, başarılı tanınmış kişilerden, merkezi yönetimlerin çalışmalarından faydalanılmalıdır.
 - ✓ Kent imajının iletilmesi; Doğru hedef kitle belirlenip, doğru iletişim kanalları ile ona ulaşılması gerekmektedir. Geleneksel araçların yanı sıra yeni medya araçlarından da faydalanmak gerekmektedir.

Markalaşma kent imajını yükseltecek, ziyaretçiler, yatırımcılar, yeni yerleşenler için kenti cazip hale getirecektir. New York (New York'u seviyorum. I love NY- Uyumayan Şehir-The City That Never Sleeps) markalaşma konusunda başarılı kent uygulamalarıdır. Ottawa kenti bu konuda başarısız bir örnek olmuştur.

“Teknik olarak güzel” sloganıyla kentin doğal güzelliğini ve teknolojisini tek bir cümlede belirtmesine rağmen kent sakinleri tarafından beğenilmemiş, yaratıcı bulunmamış ve yeniden strateji geliştirilmek zorunda kalınmıştır (Altunbaş, 2007: 161).

- **Kent Marka Değeri:** Her kentin kendine özgü tarihsel, kültürel, doğal güzellikleri bulunmaktadır. Önemli olan bunların tespit edilip uygun bir şekilde sunulabilmesidir. Eğer o kenti diğerlerinden ayırabilecek bir özelliği varsa bu ortaya konularak marka değeri oluşturulmaya çalışılır. Bu özellik ile fiziksel veya duygusal bir farkındalık oluşturmak suretiyle kente bir üstünlük kazandırılmaya çalışılır (Işık ve Erdem, 2015: 31).
- **Kent Bağlılığı:** Bir kente olan talebi ve talebin devamlılığını sağlayacak en önemli göstergedir. Bir kentin olumlu bir imaj yaratması, oluşan marka bağlılığının gerçekleştirilmesi, o kenti kalkındıracak ve paydaşlarının refah içerisinde yaşamasını sağlayacak en önemli faaliyetlerden biridir (Güler ve Gürer, 2015: 70).

2.2.3. Kentlerin Markalaşması Sürecinde Kent İletişimi

Bir kent iyi bir imaj ve iletişim programıyla özelliklerini ve faydalarını iletmeye ihtiyaç duymaktadır (Etlı İçli ve Vural, 2011: 151). İlgüner ve Asplund’un (2011: 276) da belirttiği gibi doğru hedef kitlelere doğru iletişim kanalları ile kentin imajının iletilmesi markalaşma sürecinde önemli bir unsur olmaktadır. Kotler, kent ile ilgili mesajların iletileceği dört ana hedef kitleden bahsetmektedir. Bunlar; Ziyaretçiler (iş ve iş dışı), yerleşik yaşayanlar, iş ve endüstri kurumları, ihraç pazarlarıdır (Etlı İçli ve Vural, 2011: 150).

Markalaşma bir şeyin bilinme ve tanınma aşaması olduğundan markalaşma sürecinde hedef, bilinirliği sağlamaktır. Bilinme süreci tamamlandıktan ve ürünün bilinirliği arttıktan sonra, ürün yavaş yavaş marka haline gelmektedir. Bu ilerleme sürecinde, iletişim-tanıtım-tanınma-bilinme-farkındalık oluşturma ve kabullenme aşamaları yaşanmaktadır. Markalaşma süreciyle birlikte, öncelikli olarak şehrin alt yapısı ve sosyal görünümünün düzenlenmesi, ortak hedeflerin belirlenmesi, gelişim gündeminin ve ortak vizyona ulaştıracak eylem -aksiyon- planlarının oluşturulması, şehre ait mevcut potansiyelin ortaya konulması, paylaşımın ve iletişimin artması, ortak şehir vizyonunun ve değerlerinin oluşturulması, görüşlerin bütünleştirilerek geniş kapsamlı uzlaşmayla birlikte kararların ortak biçimde alınmasının sağlanması gerekmektedir (İri vd., 2011: 84).

3. YAVAŞ ŞEHİR HAREKETİ

3.1. Yavaş Şehir Hareketinin Ortaya Çıkışı

Küreselleşme ile birlikte hızlı ve tüketime dayalı bir hayat felsefesinin hakim olduğu kent yaşamı ve tasarımına alternatif oluşturmayı hedefleyen CittaSlow (Sırım, 2012: 120), kentlerin kendi özel alanlarını belirleyerek o alanlar üzerine yoğunlaşmalarını, farklılıklarını öne çıkartmayı ve bu farklılıklarını, kendilerine

özgü özelliklerini korumalarını sağlayarak marka imajlarını güçlendirmelerini sağlamaktadır. Cittaslow, 1999 yılında Slow Food Hareketinin kurucusu olan Carlo Petrini ve dört belediye başkanlarının Cittaslow Kent Sözleşmesi'ni imzalamasıyla doğmuştur¹. Cittaslow, 'Slow Food (Yavaş Yemek) felsefesini küçük kentlerin tasarım ve planlamasında kullanmayı amaçlayan uluslararası bir ağdır' (Miele, 2008: 136). Slow Food, diğer toplumsal gıda hareketleriyle (organik tarım, gıda güvenliği vb.) paralellik gösterir. Ancak Slow Food Hareketi'nin bu toplumsal hareketlerden farkı, beslenme alışkanlıklarına ve kültürel kimliğe yaptığı vurgudur (Hayes Conroy, 2009). Slow Food 'yiyecek kültürü, üretimi ve dağıtımındaki homojenleşmenin önlenmesi dolayısıyla kültürel kimliğin korunması, ekonomik büyüme ve endüstriyel üretime dayalı küresel kapitalizme karşı bir harekettir' (Kinley, 2012: 2).

İtalyanca "Citta", İngilizce "Slow" kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşan Cittaslow, 1999 yılında Greve in Chianti'nin Belediye eski başkanı Paolo Saturnini'nin girişimleri sonucunda 4 küçük İtalyan kentinin (Orvieto, Greve in Chianti, Bra, Positano) bir araya gelmesiyle ortaya çıktı. İlk toplantıda bir Sakin Şehir'de bulunması gereken ana özellikler belirlendi. Bunların başında daha sakın ve daha az kirli fiziksel çevrelerin oluşturulması; yerel estetik geleneklerin, yerel el sanatlarının ve yerel mutfağın korunması bulunuyordu. Ayrıca daha sağlıklı çevreler oluşturmak, vatandaşlarına daha iyi yaşam ortamları sunabilmek adına yönetsel çözümler aramada birbirlerinin deneyimlerini paylaşmayı, bu yönde alınan kararları uygulamada teknolojiyi en üst düzeyde kullanabilmeyi karara bağlamışlardı (Sezgin-Ünüvar, 2011: 128).

Bir "Şehirler Birliği" olarak niteleyebileceğimiz bu hareketi hazırlayan asıl etken ve çıkış noktası yine İtalya'da, 1989 yılında İtalyan aşçıların öncülüğünde kendini gösteren International Slow Food Movement (Uluslararası Yavaş Beslenme Hareketi) olmuştur (Slow Food, 2012). Bu hareketin ortaya çıkmasındaki ilk kıvılcım ise, 1986 yılında Roma'nın (İtalya) simgesel meydanlarından birisi olan İspanyol Merdivenleri'nde (Piazza di Spagna) yapılan Mc'Donalds açılışı esnasında Carlo Petrini önderliğindeki grup tarafından gerçekleştirilen bir protesto hareketiydi (Cittaslow Türkiye, 2012). Protestoculara göre yeni açılan bu mekân hem meydanın estetiğini bozuyor hem de İtalyan yemek kültürüne ve beslenme alışkanlığına büyük bir darbe vuruyordu (Petrini-Padovani, 2011: 110). Dolayısıyla bu hareket sıradan bir tepki ve protesto hareketi değildi. Mc'Donalds'ın yapmadığı, yapamadığı her şeyi yapma ve gerçekleştirme iddiasını ortaya koyuyordu. Taze, yerel, mevsimlik ürünleri vaat ediyordu. Geçmişten günümüze nakledilen yemek tarifleriyle pişirilmiş lezzetleri aile bireyleriyle, yakın dost ve çevreyle birlikte tadına vararak yemeyi savunuyordu. Sakin şehir hareketinin ilk bildirgesinde; *küreselleşmenin insanlar arasındaki iletişimi,*

¹Eastern Shore Land Conservancy, www.eslc.org (Erişim tarihi: 29.09.2016)

*kaynaşmayı ve değişimi kolaylaştırmasına karşılık, farklılıkların törpülenerek tek bir model insan oluşturmaya doğru gittiği ve sonunda sıradanlığın hakim olacağı bir düzenin yaratılacağı konusunda endişeler bulunduğu dile getirilmiştir. Bu endişelerin giderilmesi, yerel değerlere sahip çıkılması, bu değerlerin korunması, geliştirilmesi amacıyla *Sakin Şehir* kavramı çerçevesinde bir ağ oluşturuldu (Şahinkaya, 2010).*

1999 yılında kurulan Cittaslow 28 madde ve 5 ek metinden oluşan bir tüzük çerçevesinde idare edilmektedir. Tüzük çerçevesinde Cittaslow örgütünün kuruluşu, organları ve bu organların yapısı, birliğe üye olmak için aday kentlerin yerine getirmesi gereken şartlar, Birliğin logosu ve logonun kullanımına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Tüzüğün ilk maddesinden önce Birliğin kurulması ile ilgili olarak bir metne yer verilmiş, burada Birliğin logosu ve sloganı belirtilmiştir. Buna göre Birliğin logosu SlowFood birliğine benzer şekilde “salyangoz” olarak belirlenmiştir. Salyangozun kabuğunda tarihi özellikleri olan binalar ile günümüz modern binalarının yer aldığı bir şehir bulunmaktadır. Dolayısıyla bu logo ile Birliğin felsefesi iki şekilde yansıtılmaktadır. Bunlardan ilki salyangozun yavaş hareket eden bir canlı olmasıdır. Böylece hızlı hareket edilerek yapılacak hata ve yanlışların önüne geçilmesi hedeflenmektedir. İkinci olarak ise Cittaslow hareketinin felsefesini anlatır şekilde geçmiş ve gelecek arasında bir köprü kurulmasını ifade etmektedir. Cittaslow felsefesi, yavaşlama, geri kalma, teknolojiyi kullanmama olarak değil, teknolojiyi mevcut imkanlar doğrultusunda en etkin ve verimli şekilde kullanmak, kentlerin sürdürülebilirliğini koruma ve yaşatma ilkeleri çerçevesinde sağlamak yaklaşımlarını benimsemiştir (Şahin ve Kutlu, 2014: 58).

Şekil 3: Cittaslow’un Sembolü

3.2. Yavaş Şehir (Cittaslow) Olma Kriterleri

Cittaslow üyelik kriterleri yedi ana başlık altında toplanmaktadır. Her ülke kendi şartları doğrultusunda kriter başlıklarına o başlığın puan değerinin 20% 'sini geçmeyecek oranda ulusal kriter ekleyebilecektir. Üyelik kriterleri²:

- Çevre Politikaları: Hava, su, katı atık, çevre kirliliği, trafik gürültüsü, ışık kirliliği, enerji tüketimi, biyoçeşitlilik vb. konuları içermektedir.
- Altyapı Politikaları: Bisiklet yolları, engellilere yönelik uygulamalar, eko ulaşım planlaması vb. konuları içermektedir.
- Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları: Kentsel planlama, yeşil alanlar, kent değerlerinin iyileştirilmesi vb. konuları içermektedir.
- Tarımsal, turistik, esnaf ve Sanatkarlara dair politikalar: Esnaf ve sanatkarların ürünlerinin korunması, yerel ve geleneksel etkinliklerin korunması, kırsal bölgelerin değerinin artırılması vb. konuları içermektedir.
- Misafirlik, farkındalık ve eğitim için planlar: Yöre halkına Cittaslow hakkında bilgi vermek, yerel yönetim ile derneklerin aktif çalışması, esnafın farkındalığını artırmak vb. konuları içermektedir.
- Sosyal Uyum: Azınlıklara yönelik ayrımcılığın kaldırılmasına ilişkin çalışmalar, farklı kültürlerin entegrasyonu, engelli kişilerin entegrasyonu, genç neslin istihdamı vb. konuları içermektedir.
- Ortaklıklar: Aktivite, kampanyalar, eşleştirme projeleri vb. konuları içermektedir.

3.3. Türkiye' de Yavaş Şehir Hareketi

Türkiye'de bir kentin "Yavaş Şehir" olması için "Cittaslow Türkiye Ulusal Ağına" katılması gerekmektedir. Uluslararası Cittaslow Başkanlığı'na hitaben kentin Cittaslow Birliği'ne üyeliğini açıklayan bir başvuru mektubunda; kentin tanıtımı, Cittaslow ağına başvurma sebep ve gerekçeleri, Cittaslow kriterlerinden hangilerine hali hazırda sahip olduğu ve kriterleri gerçekleştirmek için yürüttüğü projeler, aday kentin kontak kişisinin belirlenmesi gerekmektedir. *Cittaslow'un halk tarafından sahiplenebilmesi için Cittaslow'un ne olduğu, bu kapsamda nelerin yapılacağı, kentin Cittaslow olarak gerçekleştirmek istediği amaç ve hedeflerin açık ve net bir biçimde anlatılması gerekmektedir.* Kentin Cittaslow kriterleri hakkında geliştirdiği projelerden oluşan başvuru dosyasının değerlendirme sonucu 50%'den fazla puan alması gerekmektedir. Türkiye'de Cittaslow hareketi Seferihisar'ın 28 Kasım 2009 tarihinde Cittaslow olmasıyla resmi olarak kurulmuştur (Sezgin ve Ünüvar, 2011: 181-182). 2015 itibari ile Akyaka, Gökçeada, Halfeti, Perşembe, Seferihisar, Taraklı, Vize, Yalvaç, Yenipazar Türkiye'de Cittaslow olan yerlerdir.

² Cittaslow Üyelik Süreci, <http://cittaslowturkiye.org/uyelik/> Erişim Tarihi:02.10.2016

3.4. Yavaş Şehir “Vize” ve Markalaşma Süreci

3.4.1. “Vize” Kent Kimliği

Bir kentin kimliği çevrenin doğal, yapay elemanları ve sosyo-kültürel özellikleri ile tanımlanmaktadır. Bu özelliklerin içinden belirgin, etkileyici olabilenleri kentin kimliğini oluşturmaktadır. Kent kimliğini oluşturan özelliklerden bazıları şunlardır (Kancıoğlu, 2005: 52):

- ✓ Coğrafi özellikler (İstanbul Boğazı ile, Venedik Kanalları ile ün kazanmıştır)
- ✓ İklimsel özellikler (Akdeniz Bölgesi ılıman iklimi ile kimlik kazanmıştır)
- ✓ Anıt yapıları (İstanbul camileri, Paris Eyfel Kulesi, Moskova Kremlin Sarayı ile anılır)
- ✓ Folklorik veya sosyo-kültürel özellikler (Viyana valsleri, Rio karnavalı ile ünlüdür)

Sloganlar da logolar gibi kentin markalaşmasında üzerinde önemle durulması gereken konular arasındadır. Kentler markalaşmada sloganları sürekli kullanmaktadır. Kentlerin kullandıkları sloganların inşası çeşitli kişi ve kuruluşlar tarafından yürütülmektedir. Fakat burada Kavantzis ve Ashworth’un da belirttiği gibi markalaşmanın salt logo ve slogan bulmakla mümkün olmadığı önemli olan bir kentte logo ve sloganın somutlaştığı değerlerin olması gerektiği gerçeğidir (Coşkun, 2012: 43).

Vize kent kimliğini oluşturan unsurlar incelenecek olursa;

Tarihsel unsurlar; günümüzde Kırklareli il sınırları içinde kalan Vize’de yaklaşık olarak MÖ 3000-2500 yılları arasında ilk yerleşme başlamış ve tarihte ‘Bizye’ adı ile anılmıştır. Vize’de bilinen en eski devirler, Trak kavimlerinin tarihi ile başlamaktadır. Trakların yaşadıkları alan açısından bakıldığında Trakya toprakları yerleşik kabileler kadar doğuda ve batıda bulunan yabancı kabileler, uluslar ve Antik Çağ’ın en önemli güçlerinin ilgi ve hareket alanı olmuştur. Batı’dan Yunan şehir devletleri, doğudan Persler tarafından ilgi alanı olan Trak toprakları içerisinde Vize, günümüz Doğu Trakya topraklarının güneyi ve Meriç üzerinde görülen Yunan ve diğer yabancı hakimiyetleri ve etki sahaları dışında, Traklara terk edilmiş bulunan iç bölgelerin kalbinde bulunmaktadır. Trakların yazılı bir tarihi bulunmaması nedeniyle bu devirler hakkında fazla bir tarihi veri bulmak da mümkün değildir. Trak tarihinde önemli bir yeri olan Vize çevresinde dağılmış çok sayıda arkeolojik eserler arasında özellikle tümülüs dikkat çekicidir. Vize, M.S. 46 tarihinde Roma’ya bağlanarak eyalet olmuştur. M.S. 338’de I. Konstantinus Devri’nde Bizanslılar, yörenin mutlak hakimi olmuş, bu dönemde ilk kez Vize adı kullanılmış, şehir onarılmış ve gelişmiştir. 1369 yılına kadar sırasıyla Gotlar, Slavlar, Roma, Avarlar, Peçenekler, Bizans, Bulgar Krallığı’na bağlı olan Vize, Sultan I. Murat’ın fethi ile Türk topraklarına katılmıştır. 1920 yılında Yunan işgaline maruz kalan Vize, yaklaşık 2.5 yıl süren bu işgal döneminde çok sıkıntı çekmiştir. 1924’te Kırklareli iline bağlanan Vize, özellikle Rum nüfusun tamamen

gittiği 1930'ların sonlarından 1950'lerin sonlarına kadar en köklü sosyal, kültürel ve yapısal değişiklikleri yaşamıştır.

Coğrafi özellikler olarak Vize; Kırklareli ilinde bulunmaktadır. Vize ilçesi 41° 6' kuzey enlemi ile 27° 7' doğu boylamlarının kesiştiği noktadadır. Yüzölçümü 1.119 km²'dir. Kırklareli il topraklarının 17.08%'ini Vize ilçesi oluşturmaktadır. **İklim;** Vize'de iklim karasal iklim özelliğini taşımaktadır. İlçenin Karadeniz kıyıları iç kesimlere göre daha yağışlı ve ılımandır.

Anıt Yapılar; Vize tarihi önem açısından Trakya'nın bilinen ilk antik tiyatrosuna sahiptir. Tarih öncesi dönemine ait en eski kültür kalıntıları, Vize Çakıllı Köyü'nün 1 km kadar güneyinde Eski Tekke Mezarlığı adı verilen mevkide ele geçen el yapımı, kaba hamurlu, deve tüyü ve kahverengi tonlarında ilkel görünümlü çanak çömlek, yontma taş aletler ve cilalı el baltalarından oluşmaktadır. Bu buluntu topluluğu, kesin olmamakla birlikte, Neolitik dönemin erken safhalarına tarihlendirilmektedir. Vize'de özellikle Roma dönemine ait kaleler dikkat çekmektedir. Roma mimarisinin en anıtsal örneği olarak kaleler, akropolde surlarla desteklenmiş ve tepenin eteklerine kadar surlarla çevrelenmiştir. Roma devrinde inşa edilen surlar, daha sonra Bizanslılar tarafından onararak kullanılmıştır. Vize, Roma devrinin hemen ardından Hristiyanlığın başlamasıyla birlikte piskoposluk merkezi haline getirilmiştir. 1367'li yıllarda ise önemli askeri bir komutanlık haline gelen Vize, oldukça hareketli bir Bizans dönemi geçirmiştir. Bizanslıların yaşadığı sürece bir Batı kalesi şeklinde vazife görmüştür. Bizans'ın elinde kaldığı sürece çok önemli anıtlar meydana getiren Vize, özellikle Roma döneminde yapımına başlanan suyollarını bu dönemde korumuş ve geliştirmiştir. Vize'nin geçirdiği üç dönemden sonuncusu Osmanlı dönemidir. Osmanlı Devleti'nin daha kuruluş döneminde bu devletin hakimiyetine giren Vize, en çok gelişme gösteren beldeleden birisidir. Özellikle Kanuni döneminde Doğu Trakya Krallığı ve Bizans döneminde olduğu gibi parlak bir dönem geçirmiştir. Bu dönemde Vize'de 12 mahalle, 1 camii, 10 mescit ve 1 hamam mevcuttu. Günümüzde Gazi Süleyman Paşa Camii, Sadri Bey Camii, Hasan Bey Camii, Cemil Zade Mahmutağa Çeşmesi, Neron Çeşmesi, Liman Hamamı, Kale Hamamı, Vize Kalesi, Kıyıköy Kalesi, Mağara Manastırı, Aya Nikola Manastırı, Vize Antik Tiyatrosu önemli eserler arasındadır.

Fiziksel Unsurlar; 2/3'si kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı, geçimini daha çok tarım ve ormancılıktan sağlamaktadır. Başlıca bitkisel ürünler buğday, şeker pancarı, ay çiçeği ve arpadır. İlçede hayvancılık da önemli bir yer tutmaktadır. Beslenen koyun ve ineklerden sağlanan süt, mandıralarda değerlendirilmektedir. İlçe kıyısında küçük çapta balıkçılık yapılmaktadır. İlçede tarım ve hayvancılığın dışında kısmen arıcılık ile uğraşmakta, sanayisi ise ağırlıklı olarak gıda ve tekstile dayanmaktadır. Vize'de manganez ve mermer olmak üzere iki adet maden yatağı bulunmaktadır.

Sosyo kültürel unsurlara bakıldığında; Vize ilçe merkezinin ve köylerinin hemen hemen hepsinin göçmen olduğu görülmektedir. Göçmen olmayanlara yerli (gacal) denmektedir. Halkın göçmen olması nedeni ile bölgesel bir folklor olmamakla beraber, Evrencik yöresinde Pomak oyunu olarak adlandırılan erkekli ve kadınlı oynanan horası, davul zurna eşliğinde oynanmaktadır. Vize ve yöresinde oynanan mahalli oyunlar ise; çiftetelli, karşılama, pancar havası, tulum, keklik, zigoş, hanım ayşe, domuzu bataktan çıkarmadır. Halaylardan; kasap, eski kasap, kabadayı, takuş, damat halayı, Balkan gaydası, hanım ayşem, gelin damat ve Drama karşılması sayılabilir. Önemli günlerde ve misafirlerin geldiği günlerde yemek çeşitlerine daha çok dikkat edilmekte ve özellikle etli yemeklerin yanında börekler de yapılmaktadır. Prof. Dr. Celal Yarcı'ya göre Vize'nin sembolü, ıhlamurdur. Ayrıca Vizeli Çağdaş Yunan Edebiyatı'nın öncüsü Georgios Vizyenos'dur. Sloganı: “Geçmişle Başkent, Tarihiyle Kalekent, Dokusuyla Müzekent, Bozulmamış Doğasıyla Doğakent, Artık Şimdi Sakin Kent” (Çakır vd., 2014: 73-93).

3.4.2. “Vize” Kent Konumlandırması

Kent paydaşlarının kültürel beklentileri, değerleri, yönetimden istekleri konumlandırma stratejisi için önemlidir. Konumlandırma noktasında kent ve yöreleri dört kategoride incelemek mümkündür (Tekere ve Gülçubuk, 2005: 99-103):

- ✓ Bireylere kendini gerçekleştirme imkanı ve yüksek yaşam standartları vaat eden kent ve yöreler
- ✓ Bireylere ve kurumlara ekonomik gelişme için uygun sanayi altyapısı, ucuz arazi, ulaşım kolaylığı, nitelikli işgücü sağlayarak ekonomik gelişme vaat eden kent ve yöreler
- ✓ Yaşamaya yönelik uygun iklim koşulları olan huzur ve güven vaat eden kentler
- ✓ Eğlenme, spor, aksiyon vaat eden şehir ve yöreler

Kent markası konumlandırmasında dünyada Slow Food hareketinden ortaya çıkan Sakin Şehir (Cittaslow) hareketi de önemli bir konumlandırma özelliği olarak kullanılabilir (Can ve Kazancı Başaran, 2014: 31). Bu noktada Vize Yavaş şehir üyelik kriterlerini sağlamış ve 2012’de “Yavaş Şehir Vize” uluslararası ünvanına sahip olmuştur. Yavaş şehir kriterleri kapsamında Vize Belediyesi'nin yürüttüğü çalışmalara bakıldığında Vize 7 ana başlık altında toplanan (Çevre ve enerji politikaları, altyapı politikaları, kentsel yaşam kalitesi politikaları, tarımsal, turistik, esnaf ve sanatkarlara yönelik politikalar, misafirperverlik, farkındalık ve eğitim için politikalar, ortaklıklar, sosyal uyum) yavaş şehir üyelik kriterleri kapsamında başarılı çalışmalar yapmıştır ve bu kriterlere yönelik projeler üretmeye de devam etmektedir. Bu kriterlere yönelik olarak **1) Çevre ve Enerji Politikaları** kapsamında yapılan başlıca çalışmalar; hava ve su kalitesine yönelik ölçümlerin belirli aralıklarla yapılması, halka içme suyu tüketimine yönelik eğitim verilmesi,

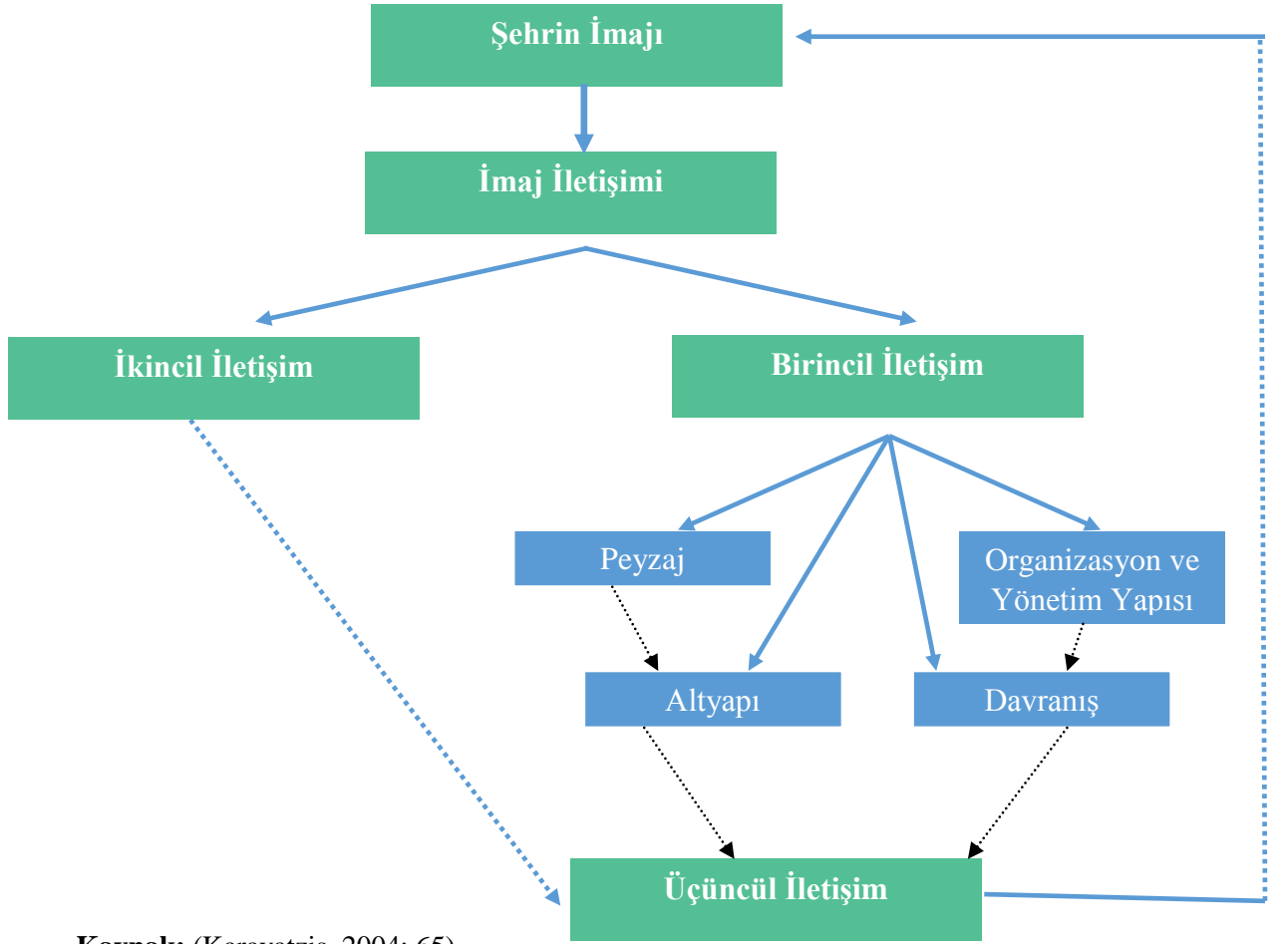
Vize deresinin analizinin yapılması, ambalaj atıklarının ayrıştırılarak geri dönüşüme kazandırılması, tıbbi atıkların sterilizasyon tesisinde bertaraf edilmesi, atık yönetimi uygulamalarıdır. Ayrıca kanalizasyon şebekesinin yenilenmesi, arıtma tesisinin kurulması devam etmektedir. Kamusal alanda ışık kirliliği kontrol altında tutulmaktadır. Biyoçeşitliliğin korunmasına yönelik farkındalık çalışmaları başlatılmıştır. **2) Altyapı Politikaları** kapsamında bisiklet kullanımını teşvik için altyapı çalışmaları ve eko ulaşım planlaması yapılmakta, öncelikli grupları şehir içinde engelsiz çözümlerle karşılamak ve mimari engellerin önüne geçmek üzere çalışmalar devam etmektedir. Bunların haricinde çevre ve kaldırım düzenlemeleri yapılmış, görme ve bedensel engelliler için yürüyüş bandı ve rampalar yapılmıştır. Bedensel engelli kişilere akülü araç ve bilgisayar sağlanarak ihtiyaç halinde evlerinin önü düzenlenmektedir. **3) Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları** kapsamında ilçede iyileştirme gerektiren tarihi değerlerin bulunduğu yerlerde sokak sağlamaştırma, altyapı onarım çalışmaları tamamlanmış, yenilenen çevre, kentsel donatı elemanları, levhalar ve bilgilendirme panelleri ile kentsel peyzaj değerleri korunan bir alan haline gelmiştir. İlçede kentsel yenileme gerektiren alanlar ve marjinal alanlar da kentsel yaşanabilirliğin artırılması için kentsel tasarım projeleri üretilmektedir. Bu projelerde verimli bitkiler ve meyve ağaçları tercih edilmektedir. İlçeye gelen turistler ile vatandaşların interaktif hizmetlerden ve bilgi teknolojilerinden yararlanılabilmesi için e-belediye ve e-devlet hizmetleri bütünleştirilmiştir. 2015 yılında yerel ürün kültürünün gelişimi için ilçe merkezinde bir cazibe merkezinin oluşturulması, çevre düzenlemeleri ve Haliçi bölgesinin iyileştirilmesine yönelik Trakya Kalkınma Ajansı'na sunulan "Yerel Pazar" projesi kabul edilmiştir. **4) Tarımsal Turistik, Esnaf ve Sanatkarlara Dair Politikalar** kapsamında sürdürülebilir tarım faaliyetleri bahçe tarımında kullanılan yöntemler arasına girmiştir. Organik arıcılık projesi yürütülmekte, sulama, toprak işleyiciliği, sığır yetiştiriciliği ile ilgili eğitimler verilmekte, kalaycılık, sepetçilik, çömlekçilik gibi geleneksel iş teknikleri modernizasyon sağlanarak yürütülmektedir. Vize ilçesinin kültürel ve arkeolojik envanteri çıkarılmıştır. Yerel, kültürel etkinliklerin korunması ve değerlerin artırılması yönünde festivaller düzenlenmektedir. **5) Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim İçin Planlar** kapsamında İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Kırklareli Üniversitesi Turizm Fakültesi ile eğitim kitleri hazırlanmıştır. İlçedeki levhalara yönelik çalışmalar yapılmıştır. Turizme hizmet veren birimlere bilgilendirme ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. Yavaş güzergahlar broşürlerde sunulmuştur. İnternet ortamında bilgi sağlayıcı web sayfası hazırlanmıştır. Cittaslow temalarına yönelik sürekli eğitimler, yöneticiler, eğiticiler ve çalışanlara bildirilmektedir. İlçede Cittaslow üyeliğinin ardından Sakin Şehir Vize Derneği ve Slow Food Trakya Vize Conviviumu kurulmuştur. Cittaslow logosu antetli kağıtlarda, web sayfalarında özellikle kullanılmaktadır. **6) Ortaklıklar** kapsamında; 2013 yılı itibari ile Slow Food Trakya Vize Conviviumu kurulmuş ve diğer Slow Food birlikleri ile irtibata geçilmiştir. Aynı yıl I. Gastronomi Festivali yapılmıştır. Okullarda Slowfood felsefesini tanıtmaya yönelik

eğitimlerde bulunulmuştur. 7) **Sosyal Uyum** kapsamında; farklı kültürler (Balkan göçmenleri) ilçeye entegre olmuş durumdadır (Çakır vd., 2014).

3.4.3. “Vize” Kent İletişimi

Kavaratzis kent imajı iletişimin birincil, ikincil ve üçüncül yollarla iletildiğini belirtmektedir. **Birincil iletişimde** peyzaj alt kategorisinde kentin mimari dizaynı, yeşil ve boş alanları bulunmaktadır. Altyapı kategorisinde kentin ziyaretçiler açısından ulaşılabilirliği, havaalanlarının büyüklüğü, kültür merkezlerine ve aktivitelere ulaşımın kolaylığı, aynı zamanda yaşayanlar açısından da yolların genişliği gibi unsurlar bulunmaktadır. Organizasyon ve yönetim yapısı kent yönetiminin ne derece etkin ve gelişmiş olduğunu göstermektedir. Davranış ise kent yöneticilerin ne derece vizyon sahibi oldukları, paydaşlarla etkili bir finans yönetimi uygulayıp uygulamadığı ve farklı tür ve sayıda etkinlikleri (kültürel, sportif, eğlence) ne derecede düzenledikleri konularına odaklanmaktadır. **İkincil iletişim** reklam, halkla ilişkiler, grafik tasarım, logo kullanımı gibi pazarlama iletişimi çalışmalarına odaklanmaktadır. **Üçüncül iletişim** ise medya ve rakip iletişimi tarafından desteklenen ağızdan ağıza iletişimle ilgilidir. Pazarlamacılar tarafından kontrol edilebilir olmamasına karşın, kesik bir çizgiyle (Şekil 2) tamamı eşleştirilmektedir. Tüm markalaşma süreci ve diğer iki imaj etkileşimi türlerinin pozitif üçüncül iletişime yol açmak ve onu desteklemek amacıyla - özellikle bir şehrin markalaşmasının en önemli hedef kitleleri ve pazarlamacıları olan yaşayanları örneğinde olduğu gibi - bir hedefi bulunmaktadır. (Kavaratzis, 2004: 65-67).

Şekil 2: Kent İletişimi

Kaynak: (Karavatzis, 2004: 65)

“Vize” Belediyesi yavaş şehir üyelik sürecinde kent iletişimi kapsamında birçok projeye imza atmıştır. “Vize” kent imajı noktasında birincil iletişim çalışmaları incelendiğinde Vize’nin peyzaj, altyapı, organizasyon ve yönetim

yapısı, davranış alt başlıklarında birçok çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu noktada *birincil iletişim* çalışmaları kapsamında;

- ✓ Bisiklet yolları projesi geliştirilmiş ve bisiklet kullanımını teşvik etmek için “bis-parklar” oluşturulmuştur.
- ✓ 2013 yılında Vize Belediye Meclisi’nin aldığı karar doğrultusunda 2891,5 m² park alanında açık hava kültür merkezi yapılmasına karar verilmiş ve teknik projeleri hazırlanmıştır. Bu noktada alanın girişine Güneş Saat Heykeli ilçenin doğa ile ortaklığını anlatan bir heykel obje olarak kullanılmıştır.
- ✓ Haliçi bölgesinin yenilenerek, sürdürülebilir kullanımları içeren bir yöresel ürün tanıtımı, kullanım, pazarlama, sergi alanını içeren bir yöresel Pazar oluşturulması yönünde bir proje başlatılmıştır. Proje alanında eski ağaçların mekanı tanımlamaya ve iklim koşullarına göre cevap vermemesi nedeniyle yeni ağaçların dikilmesi öngörülmüştür.
- ✓ Trak kültürünün canlandırıldığı bir gençlik merkezi olma özelliğini taşıyacak Vize Arkeopark Gençlik Kampı Projeye imza atılmıştır. Proje, içinde yer alan sanat atölyeleri, tek ve çift kişilik konaklama birimleri, satış birimleri, danışma ve yönetim birimleri, seramik pişirme fırını gibi birimler ile tarih, turizm, rekreasyon imkanlarının hepsine cevap veren bir proje niteliğindedir.
- ✓ Vize Belediyesi ve Vize Orman İşletme Müdürlüğü ile ortak bir kent ormanı projesi geliştirilmiştir. Bu proje kapsamında yer alan başlıca kullanımlar; spor alanları, geçici kamp alanı, çocuk oyun alanı, su yüzeyleri, piknik alanları, alışveriş mekanları, kır lokantası, gezinti yolları, gözetleme kulesi ve seyir terasıdır.
- ✓ Sokak Hayvanları Bakımevi Projesi ile ilçede başıboş dolaşan ve hastalıklı olan sokak hayvanları için parsel alanı 3400 m² olan bir alanın bakımevi olarak tahsis edilmesi öngörülmüştür.
- ✓ Yarı açık pazaryeri projesi ile Zübeyde Hanım Caddesi’nde haftada bir kurulan pazaryerinin trafik sirkülasyonunu, ulaşım sistemini olumsuz yönde etkilemesinin ve halkın ve pazarcılarının hava koşullarından negatif yönde etkilenmesinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.
- ✓ 2013 Ağustos tarihinde ihalesi yapılan Vize Belediyesi Otel ve Kültür Merkezi binasının yapımına başlanmıştır. Kültür ve sportif açıdan her türlü faaliyetin bir arada yapılabileceği çok amaçlı bir tesis hedeflenmiştir.
- ✓ Kanalizasyon şebekesinin ve arıtma tesisinin tamamlanması hedeflenmiş böylece derelerin etrafındaki yeşil yolların düzenlenmesi, gezinti, dinlenme, eğlence aktivitelerinin şehrin geneline yayılması sağlanmıştır.

- ✓ Kültür ve ocuk aktiviteleri projesi ile okul bahçelerinin öğrenciler için daha çekici hale getirilmesi hedeflenmiştir. Mimar Sinan Mahallesi, Karakol Caddesi, Hisar Caddesi ve çevrelerini kapsayan Sokak Sağlıklaştırılması Projesi ile tarihi ve doğal yapının ön plana çıkarılması ve bölgeye kimlik kazandırılması  ng r lm ştir.
- ✓ Altyapı alışmaları kapsamında arıtma tesisi için yer kamulaştırma çalışmaları yapılmıştır. Rüzgar Trib n  Projesi ile ilçenin kendi elektriğini üretilmesi için hazırlıklar başlatılmıştır.
- ✓ Semt/Mahalle Cep Parkları Projesi ile halkın yeşil alanlara eşit oranda ulaşması açısından önemlidir.
- ✓ Kent Müzesi Projesi ile ilçenin kültürel ve arkeolojik envanteri sonucunda Şehir dışında farklı bölgelerde yer alan eserlerin toplanması amaçlanmıştır.
- ✓ Dost Eller Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Projesi ile Vize'de yaşayan vatandaşların gıda, eşya, yakacak, giyim vb. ihtiyaçların karşılanabilmesi için hayırseverlerden yardım toplanması amaçlanmaktadır. Toplanan yardımların kullanılabilir hale getirilmesi ve dağıtılması yoluyla toplumsal dayanışmaya katkıda bulunmak hedeflenmektedir (akır vd., 2014: 121-150).

Kent iletişiminde *ikincil iletişim faaliyetleri* de büyük önem taşımaktadır. Zira kent markalaşmasının temeli etkili bir kent iletişimine dayanmaktadır. Kent iletişiminde kullanılan başlıca araç ve teknikler; çeşitli hedef kitlelere yönelik yürütülen halkla ilişkiler, reklam çalışmalarıdır. Bu araç ve teknikler vasıtası ile verilmek istenen mesaj, hedef kitlelere gönderilmekte, kent markasının zihinlerde konumlandırılması ve kent imajının olumlu bir Şekilde algılarda yer alması sağlanmaktadır. Halkla ilişkiler çalışmaları daha ziyade hedef kitleler nezdinde güven ve itibarın oluşturulması ve pekiştirilmesi, olumlu bir imajın inşası ve devamlılığı amaçlarını gütmektedir.

Halkla ilişkiler, “Bir kurumun tüm hedef kitleleri ile kurum arasında etkili iletişimi gerçekleştirmek adına köprü görevi gören, çevreyi tanımak ve çevreye kendini tanıtmaq için, beklenti ve gereksinimleri, planlı, programlı bir Şekilde oluşturan, kurum imajını tüm hedef kitlelere aktaran, kurum itibarını korumak ve güçlendirmek adına çeşitli çalışmaları kapsayan bir yönetim işlevi” dir (Göksel, 2010: 51; Karpat Aktuğlu, 2011: 170). Halkla ilişkilerin temel görevi çeşitli hedef toplulukları ile iletişim kurmak ve ilişkileri geliştirmektir (Erdil ve Uzun, 2010: 135). “ r n, hizmet ve görüşlerin bedeli kimin tarafından ödendiği bilinecek Şekilde çeşitli kitle iletişim araçları vasıtası ile geniş halk kitlelerine aktarılması” olarak tanımlanan reklam ise tüketiciler ile markayı buluşturan, tüketicinin markanın bilincine varmasını sağlayan önemli bir unsurdur (Elden, 2009: 17).

Uzun soluklu olan markalaşma sürecinin başarılı ve verimli geçmesi için çalışmalara *halkla ilişkiler faaliyetleri* ile başlanmalıdır. Öncelikli olarak halkla ilişkiler faaliyetleri ile kente karşı bir güven oluşturulmalı, ardından diğer reklam ve tanıtım yöntemleriyle halkla ilişkiler çalışmaları desteklenmelidir. Böylece olumlu imaj, algı ve itibar daha kalıcı olacaktır (Işık ve Erdem, 2015: 30). Basınla ilişkileri, duyurum ve lobıcılık faaliyetlerini içeren halkla ilişkiler çalışmaları mekan tanıtımındaki en önemli araçlardan biridir. Kentte yürütülen halkla ilişkiler çalışmaları kentin medyada olumlu bir imaja sahip olması yönünde çaba göstermektedir (Avraham, 2000: 368). Kent iletişimde kullanılan başlıca *reklam mecraları*; basılı reklam araçları (gazeteler, dergiler, broşürler, el ilanları, kataloglar vb.), görsel ve işitsel araçlar (sinema, radyo, televizyon), açık hava reklamlığı, internet ve yeni medya, diğer araçlar kapsamında değerlendirilebileceğimiz fuarlar olmaktadır.

Bu noktada “Vize Belediyesi” yavaş şehir olma sürecinde ve üyelik sonrasında da devam eden başarılı ikincil iletişim çalışmalarına imza atmıştır. “Vize” Belediyesi’nin başlıca *ikincil iletişim* çalışmaları şunlardır³:

- ✓ Belediye’nin Web sayfasının yeniden düzenlenmesi ve Cittaslow logosunun antetli kağıtlarda kullanılması
- ✓ Belediye’nin Web sayfasında Cittaslow tanıtımına yönelik bir dokümanın ve tanıtım sunumun konulması
- ✓ Yavaş şehir sürecinde sembol olarak seçilen ‘ıhlamur’un tanıtım sunumunda web sitesi aracılığıyla duyurulması
- ✓ “Geçmişle Başkent, Tarihiyle Kalekent, Dokusuyla Müzekent, Bozulmamış Doğasıyla Doğakent, Artık Şimdi Sakin Kent” sloganının duyurulması
- ✓ İlçenin tanıtımına yönelik broşürlerin basılması
- ✓ Yönetmen Murat Aksoy tarafından çekilen Vize Sakin Şehir belgeselinin TRT belgesel kanalından yayınlanması
- ✓ Vize Sakin Şehir tanıtım filminin Youtube üzerinden yayınlanması
- ✓ 2000, 2005, 2007, 2008, 2012 tarihlerinde düzenlenen Uluslararası “Vize” Tarih ve Kültür Sempozyumları

Kent iletişimde *üçüncül iletişim* faaliyetlerinin başlıca hedef kitlesi kentte yaşayanlardır. Kavartzis (2004)’e göre etkili birincil ve ikincil kent iletişimi çalışmaları aslında güçlü bir üçüncül iletişimin alt yapısını oluşturmaktadır.

³ Vize Belediyesi, <http://www.vize.bel.tr> (Erişim tarihi:04.10.2016)

Üçüncül iletişimin başarılı olması, kent sakinlerinin ağızdan ağıza iletişim yoluyla kent hakkındaki olumlu düşüncelerini başkalarıyla paylaşma yoluna gitmesine imkan vermektedir. Bu da aynı zamanda belirli bir plan dahilinde ve belirli stratejilerle yürütülmeye çalışılan birincil ve ikincil iletişimin güçlenmesini sağlamaktadır.

Kent pazarlamasında/markalaşması sürecinde aktif rol üstlenmesi gereken belediyelerin kentte yaşayan halk ile etkili iletişimde bulunması çok önemlidir. Bu süreçte iletişim bir taraftan daha doğru kararlar verebilmek, diğer taraftan ise ortak çalışmaların başarısı için gerekli olan karşılıklı saygı, hoşgörü ve güvene dayalı ortamın yaratılması için gereklidir (Weber, 1993, s:37'den akt. Mine Saran, 2005).

“Vize” Belediyesi'nin başlıca *üçüncül iletişim* çalışmaları şunlardır⁴:

- ✓ 2006 yılından beri geleneksel hale getirilen ve her yıl Temmuz ayında gerçekleştirilen fotoğraf, el sanatları, geleneksel kıyafet dergileri, uçurtma, bisiklet şenlikleri, voleybol, basketbol gibi dallarda düzenlenen spor yarışmaları, yemek yarışmaları, en güzel bahçe ve balkon yarışmaları, satranç ve briç turnuvaları, gezi programları gibi aktiviteleri içeren Vize Tarih ve Kültür Festivali
- ✓ Vize ilçesine bağlı köylerde düzenlenen geleneksel şenlikler (Evrencik Geleneksel Dayanışma Şenlikleri, Soğucaklılar Dayanışma Günü, Geleneksel Topçuköy Köyü Kır Şenliği, Balkayalılar Dayanışma Günü)
- ✓ Yöresel ürünler ve ilçenin gastronomik değerlerini ulusal ve uluslararası boyutta tanıtım fırsatı veren ve 2013 yılında birincisi düzenlenen Gastronomi Festivali
- ✓ Yerel değerlerin arttırılması için kursların, organizasyonların, tanıtımların düzenlendiği Cittaslow Vize Derneği'nin kurulması

4. SONUÇ

Küreselleşme ile birlikte kentler, birbirlerinin aynısı haline gelmekte, dünya üzerinde hızlı ve tüketime dayalı bir hayat felsefesi hakim kılınmaktadır. Hıza ve tüketime dayalı kent yaşamında kentler de aynı ürün ve hizmetler gibi farklılıklarını öne çıkartmaya çalışmakta, kendilerine özgü özelliklerini koruyarak marka imajlarını güçlendirmek istemektedirler. Kentlerin markalaşma sürecinde aynışmaya, tek tipleşmeye karşı konumlandırma faaliyetleri son derece önemli yer tutmaktadır. Son yıllarda bu konumlandırma faaliyetlerinden olan ve 1999

⁴ Vize Belediyesi, <http://www.vize.bel.tr> (Erişim tarihi:04.10.2016)

yılında İtalya’da ortaya çıkan Yavaş Şehir Hareketi, büyük kentlerin gölgesinde kalan küçük ölçekli, kendine has kentlerin ilgisini çekmektedir.

Bu çalışma kapsamında Yavaş Şehir Hareketi ekseninde ıhlamurlar kenti Vize’nin markalaşma hikayesi incelenmiştir. Vize’nin Sakin Şehir Ağı’na üyelik sürecinde hayata geçirdiği kriterler, kentin konumlandırma çalışmalarının adeta çekirdeğini oluşturmuştur. Trakya’nın ilk sakin şehri unvanına sahip olan Vize üyelik sürecinde kent iletişimi kapsamında birçok projeye imza atmıştır. Özellikle kentin markalaşması sürecinde aktif rol üstlenen Vize Belediyesi başarılı iletişim çalışmalarını hayata geçirmiştir. Vize’nin kent markalaşmasında simgesi ıhlamur çiçeği; sloganı, “Geçmişle Başkent, Tarihiyle Kalekent, Dokusuyla Müzekent, Bozulmamış Doğasıyla Doğakent, Artık Şimdi Sakin Kent” dir. Marka konumlandırması ise Trakya’nın ilk sakin şehri unvanıdır. Bu markalaşmaya giden yolda hayata geçirdiği başarılı halkla ilişkiler faaliyetleri ile marka konumlandırma çalışmalarını ve kent iletişimini “sakin şehir hareketi” üzerine kuran Vize, yerel özelliklerini ve farklılığını koruyarak diğer kentler arasında kendi için avantajlı bir konum elde etmiştir.

Yavaş Şehir Hareketi, daha yavaş, daha insani, daha çevreci küçük kentleri, kasabaları çatısı altında toplamaktadır. Ülkemizde Seferihisar ilçesinin başını çektiği bu hareket, yerel değerleri ile ön plana çıkmak isteyen, metropollerin gölgesinde kalmamak için çabalayan küçük kentler için yeni bir kalkınma modeli olmuştur.

Yavaş Şehir Hareketinin küçük kentlerle ilgili başlıca amaçları (Sezgin ve Ünüvar, 2011:129, Yurtseven vd., 2010:40); hayatın kaliteli ve herkesçe yaşanabilir olmasını sağlamak, standardizasyonu değil çeşitliliği teşvik etmek, yerel kültürü ve gelenekleri desteklemek ve teşvik etmek, daha sürdürülebilir çevreler için çalışmak, yerel üretim ve ürünleri desteklemek ve teşvik etmek, yerel ekonomik yaşama katkı sağlayarak gelir adaletini sağlamak, bölgeye özgü değerlerle sürdürülebilir gelişmeyi sağlamak, özellikle çocuklar ve gençler arasında sağlıklı yaşamı teşvik etmek ve yerel toplum ile birlikte bu değerleri inşa etmek üzere birlikte çalışmaktır.

Yavaş şehir olmanın yöre sakinlerine özellikle ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bir takım getirilerinin olacağı bilinmektedir. Dolayısıyla bu ünvan, Vize şehrine birçok açıdan katma değer sağlayacaktır. Yavaş şehir her şeyden önce sakinlerine kaliteli ve yaşanabilir bir ortam sunmaktadır. Yerel üretimi teşvik ederek, bölgesel kalkınmayı hızlandırmakta ve istihdama olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Doğanın ve tarihin korunması sürdürülebilir bir yaşam için önemli unsurlardır. Yerel üretimin korunması ve desteklenmesi, doğal çevrenin, tarihi eserlerin ve yapıların korunması, hayat kalitesinin artırılması aynı zamanda yörenin turizm açısından canlanmasını da sağlayacaktır. Yavaş şehrin sunacağı kaliteli yaşam standartları ve ekonomik hareketlilik yöre insanının büyük şehirlere

göç etmesini engelleyerek, kendi şehirlerinde çalışma için istek ve imkan yaratacaktır.

KAYNAKLAR

Altunbaş, Hüseyin, “Pazarlama İletişimi ve Şehir Pazarlaması “Şehirlerin Markalaşması”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 4(4): 156-162, Konya, 2007.

Ashworth, Gregory J. & Kavaratzis, Mihalis, “Beyond The Logo: Brand Management For Cities”, *Journal of Brand Management*, 16(8): 520-531, 2009.

Aslım, Hümeysra, *Marka Sadakatinin Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkileri Bir Uygulama*, Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007.

Avraham, Eli, “Cities and their new Media Images”, *Cities*, 17(5): 363-170, 2000.

Avraham, Eli, “Media Strategies for Improving for Unfavorable City Image”, *Cities*, 21(6): 471-479, 2004.

Bal, Hüseyin, *Kent Sosyolojisi*, Sentez Yayın, İstanbul, 2015.

Can, Mevlüde Canan; Kazancı Başaran, Zeynep, “Kent Markası ve İmajının Belirlenmesi: Rize Örneği”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11(42): 27-42, 2014.

Çakır, Ali; Çakır Gülay; Ahmet, Semiha; Tokuş, Müge, *Cittaslow Vize*, Edirne Matbaası, Edirne, 2014

Çakırcı, Mehmet Akif, *Marka Yönetimi ve Marka Stratejileri*, Ekin Yayın, Bursa, 2013.

Coşkun, Kerim, *Kent Markası ve Marka İmajının Ölçülmesi: Düzce İli Örneği*, Yüksek lisans tezi, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Dilsiz, Didem, *Marka İmajı ve İtibar Yönetimi*, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

Elden, Müge, *Reklam ve Reklamcılık*, Say Yayınları, İstanbul, 2009.

Elden, Müge, *Reklam Yazarlığı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Elitok, Bülent, *Hadi Markalaşalım*, Sistem Yayınları, İstanbul, 2003.

Emin, Necibe, *Marka Kent Oluşturmada Sembol Yapıların Değerlendirilmesi ve Bir Uygulama*, Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2012.

Erdil, Sabri & Uzun, Yeşim, *Marka Olmak*, Beta Basım Yayın, İstanbul, 2010.

Eti İçli, Gülnur & Vural, Beste, “Kırklareli İlinin Sosyo-Ekonomik Kalkınmasında Mekan (Şehir) Pazarlamasının Rolü”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1): 146-162, 2011.

Gertner, David & Kotler, Philip, “How Can A Place Correct Negative Image”, *Place Branding*, 1(1): 50-57, 2004.

Göksel, Ahmet Bülent, *Stratejik Halkla İlişkiler Yönetimi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2010.

Güler, Bahadır & Gürer, Alper, “Kent Marka Bağlılığına Yerel Katılım Eğiliminin Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1): 64-82, 2015.

Hayes-Conroy, Allison, *Bodily Geographies of Slowness Food: Food Activism and Visceral Politics*, Worcester, 2009.

Işık, Metin & Erdem, Ayhan, *Nasıl Marka Şehir Olunur-Gaziantep Örneği*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2015.

İlgüner, Muhterem & Asplund, Christer, *Marka Şehir*, Marketing Yayınları, İstanbul, 2011.

İri, Ruhan; İnal, Emin; Türkmen, Hüseyin, “Şehir Pazarlamasında Bilinirliğin Önemi: Niğde Yöresinin Bilinirliğinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1): 81-96, 2011.

İslamoğlu, Ahmet Hamdi & Fırat, Duygu, *Stratejik Marka Yönetimi*, Beta Yayın, İstanbul, 2011.

Kancıoğlu, Mualla, Çevresel İmaj, “Kimlik ve Anlam Kapsamında Turizm Binalarına İlişkin Kullanıcı Değerlendirmeleri”, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 10(2): 49-62, 2005.

Karpat Aktuğlu, Işıl, *Marka Yönetimi*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Kavaratzis, Mihalis, “From City Marketing to City Branding: Towards a Theoretical Framework for Developing City Brands”, *Place Branding and Public Diplomacy*, 1(1): 58-73, 2004.

Kavaratzis, Mihalis & Ashworth, Gregory J., “City Branding: An Effective Assertion of Identity or a Tansitory Marketing Trick?”, *Tijdsch Riftvoor Economische En Sociale Geografie*, 96(5): 1-78, 2004.

Kavaratzis, Mihalis, "City Marketing: ThePast, The Present and Some Unresolved Issues", *Geography Compass*, 1(3): 695-712, 2007.

Kavaratzis, Mihalis & Ashworth, Gregory J., "Partners in Coffeeshops, Canalsand Commerce: Marketing the City of Amsterdam", *Cities*, 24(1): 16-25, 2007.

Kavaratzis, Mihalis, "What Can We Learn from City Marketing Practice?", *European Spatial Research and Policy*, 16(1): 41-58, 2009.

Kaypak, Şafak, "Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Markalaşması ve "Marka Kentler", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1): 335-354, 2013.

Keller, Lane, *Strategic Brand Management*, Prentice Hall, 2003.

Kinley, Anette, "Local Food On A Global Scale: An Exploration of The International Slowness Food Movement", *Journal of Integrated Studies*, 1(3): 1-14, 2012.

Miele, Mara, "CittaSlow: Producing Slowness against the Fast Life", *Space and Polity*, 12(1): 135-156, 2008.

Mucuk, İsmet, *Pazarlama İlkeleri*, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2007.

Özdemir, Şuayıp & Karaca, Yusuf, "Kent Markası ve Marka İmajının Ölçümü: Afyonkarahisar Kenti İmajı Üzerine Bir Araştırma", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(2): 113-134, Afyon, 2009.

Paşalı Taşoğlu, Nihal, *Pazarlama İletişimi*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2009.

Petrini, Carlo; Padovani, Gigi, *Slow Food Devrimi* (Çev: Ç. Çekiz), Sinek Sekiz Yayınevi, Ankara, 2012.

Saran, Mine, *Kent Pazarlaması: Güçlü Bir Kent İmajı ve Kent Markası Oluşturmak*, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, Marka Yönetimi Sempozyumu, Gaziantep, 14-15 Nisan 2005.

Sezgin, Mete & Ünüvar, Şafak, *Yavaş Şehir Ekseninde Şehir Pazarlaması Ekseninde*, Çizgi Kitabevi, Ankara, 2011.

Şahin, Gözde, *Turizmde Marka Kent Olmanın Önemi: İstanbul Örneği*, Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

Şahin, İsmail & Kutlu, Salih Ziya, "Cittaslow: Sürdürülebilir Kalkınma Ekseninde Bir Değerlendirme", *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(1): 55-63, 2014.

Şahinkaya, Serdar, *Bir Yerel Kalkınma Modeli: Cittaslow ve Seferihisar Üzerine Değerlendirmeler*, [http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org /Yazilar_Uye /SahinTem10.pdf](http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/SahinTem10.pdf)

Teker, Edip & Gülçubuk, Ali, *Şehri ve Yörelere Marka Olarak Algılanması ve Markalaşma Sürecini Etkileyen Faktörler*, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, Marka Yönetimi Sempozyumu, Gaziantep, 14-15 Nisan 2005.

Yılmaz, Eda, *Marka İmajı*, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2011.

Yurtseven, H. Rıdvan& Kaya, Ozan& Harman, Serhat; (2010), *Yavaş Hareketi*, Detay Yayıncılık, Ankara

Zeren, Halim Emre, *Marka Kent Oluşturma Bağlamında Stratejik Kent Yönetimi: Karaman Kenti İçin Bir Model Önerisi*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2011.

Zeren, Halim Emre, "Kent Markalaşması Sürecinde İç Girişimcilik Faktörü", *Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), Kahramanmaraş, 2012.

<http://www.vize.bel.tr>.

TÜRKİYE'DE KATILIM BANKALARINDA ÇALIŞAN MUHAFAZAKÂR KADINLARIN ÇALIŞMA HAYATI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ VE SORUNLARI

Emel İSLAMOĞLU* Elif ALP** Özge Alev Sönmez ÇALIŞ***

ÖZET

Türkiye’de işgücü piyasasında var olmak isteyen muhafazakâr kadınların hem işe girişte hem de iş hayatının içinde sorunlar yaşadığı görülmektedir. Bu çalışma, çalışan muhafazakâr kadınların çalışmaya bakış açılarını, çalışma ortamları ve koşulları ile ilgili görüşlerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaçla katılım bankalarında çalışan ve kendilerini muhafazakâr olarak tanımlayan 15 kadınla derinlemesine mülakat yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda; mülakat yapılan kadınlar, ekonomik kalkınma, ekonomik özgürlük, kadının güçlenmesi ve ev ekonomisine katkıda bulunma gerekliliği nedeniyle kadınların çalışma hayatında var olması gerektiğini belirtmişlerdir. Katılımcıların çalıştıkları iş ortamları ile ilgili öne çıkan en olumlu husus, kendilerine dini vazifelerini yerine getirebilecekleri rahat ortamların sunulması ve kişinin inancına saygı duyulmasıdır. Mülakata katılan kadınların çalıştıkları ortam ve koşulları ile ilgili öne çıkan olumsuz görüşlerin başında ise; esnek çalışma saatlerinin olmaması gelmekte ve bunu çalıştıkları ortamdaki erkeklerle karma bir ortamda çalışmalarını konusunda duydukları rahatsızlık takip etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakârlık, Katılım Bankaları, Çalışma Hayatı, Kadın, Türkiye.

THE OPINIONS AND PROBLEMS OF THE WORKING LIFE OF CONSTRUCTION WOMAN WORKING IN PARTICIPATION BANKS IN TURKEY

Abstract

Conservative women who want to exist in the labor market in Turkey seem to have problems in their business life. This study aimed to reveal the views of conservative women about the perspectives of working and the working conditions. For this purpose, in-depth discussions were held with 15 women working in the

* Doç.Dr. Sakarya Üniversitesi, SBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, emelc@sakarya.edu.tr.

** Arş.Gör. Sakarya Üniversitesi, SBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, elifa@sakarya.edu.tr.

*** Arş.Gör. Sakarya Üniversitesi, SBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, oasonmez@sakarya.edu.tr.

participation banks and defining themselves as conservatives. In the result part of the study; interviewed women stated that women should exist in the working world because of economic development, economic freedom, women's empowerment and the need to contribute to the domestic economy. The most prominent aspect of women's work environments is that they offer comfortable environments in which they can fulfill their religious duties and that one's faith is respected. At the beginning of the negative opinions about the environment and conditions of interviewed women; there is no flexible working hours. They also feel uncomfortable working with men in the same environment.

Key Words: Conservatism, Participation Banks, Working Life, Women, Turkey.

Giriş

Kadınlar tarih boyunca işgücü piyasalarında ikincil konumda kalmış, küreselleşmenin ortaya çıkardığı değişim ve gelişim ile birlikte çalışma hayatında daha fazla yer almaya başlamışlardır. Türkiye’de de kadınların işgücüne katılımları gelişmiş ülkelere göre düşük oranlardadır. Türkiye’de özellikle geleneksel yapı ve kadınların aile sorumluluğu kadınların işgücüne katılımlarını engelleyen faktörlerin başında gelmektedir. Ayrıca Türkiye’de muhafazakâr kadınlara karşı olan ön yargılar ve dini prensiplere önem veren çalışma ortamlarını bulmakta yaşanan zorluklar nedeniyle de muhafazakâr kadınların işgücü piyasasına katılmak istemedikleri, katılsalar dahi sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Geçmişte başörtü yasağı ile birlikte daha derin bir şekilde yaşanan bu durum, günümüzde yasağın ortadan kalkması ile birlikte daha ılımlı bir hale dönüşmüştür. Ancak hala, işgücü piyasasında var olmak isteyen muhafazakâr kadınlar hem işe girişte hem de iş hayatının içinde sorunlar yaşamaktadırlar. Bazı kurumlar başörtülü muhafazakâr kadınları çalıştırmak istememekte, çalıştırsa dahi bu kadınlardan her türlü zorluğu kabul etmelerini beklemektedirler.

Bu durumun aksine bazı kurumlar ise, dini prensiplere çok daha fazla önem vermekte ve işyerlerinde özellikle muhafazakâr kadınları çalıştırmak istemektedirler. Bu kurumların başında da katılım bankaları gelmektedir. Türkiye’de dini prensipler üzerine kurulu olan katılım bankalarında, çalışanların dini hassasiyetlerinin göz önünde bulundurulduğu ve kadınların daha fazla rahat ettiği bir çalışma ortamı oluşturulduğu görülmektedir. Sonuçta muhafazakâr kadınlar artık çalışma hayatının içinde daha fazla yer almakta ve bu kadınların çalışma ortam ve koşulları ile ilgili dini prensipler bağlamında beklentileri oluşmaktadır.

İşte bu noktadan hareketle bu çalışma, çalışan muhafazakâr kadınların çalışmaya bakış açılarını, çalışma ortamları ve koşulları ile ilgili görüşlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada, katılım bankalarında çalışan ve kendilerini muhafazakâr olarak tanımlayan 15 kadınla derinlemesine mülakat yapılacaktır. Konu ile ilgili çalışmaların sınırlı oluşu bu çalışmayı değerli kılmakta ve alana katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Ayrıca toplumun önemli bir kesimini oluşturan muhafazakâr kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları sorunların tespit edilmesi, bu sorunların çözümü için gerekli politikaların oluşturulması açısından önemlidir. Çalışmada öncelikle literatür incelemesi yapılacak, daha sonra araştırma bulguları analiz edilecektir.

Literatür Özeti

Türkiye’de 1970 ve 80’lerin kültürel ikliminde, kadınların erkeklerden bağımsız bir kamusal alan görünürlüğü söz konusu olmadığı ve kendi içlerine kapalı, homojen bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Eğitim ve okullaşma oranları arttıkça dindar kadınların kamusal alanda görünürlükleri artmış ve bireyselleşerek özgürleşmişlerdir. 1980 ve 90’larda başörtüsüyle başlayan kadın tartışmaları kendini göstermeye başlamıştır (Tekin, 2016: 111). Ayrıca Türkiye’de 1980 sonrası dönemde “modern muhafazakârlık” olarak ifade edilen bir süreç ortaya çıkmıştır. Muhafazakâr modernlik düşüncesi, dinî duygular ve maneviyattan yoksun bir toplumun yaşamasının mümkün olmadığı fikrini işlemiştir (Doğan, 2015: 168-169). Türkiye’de yaşanan muhafazakâr modernleşme süreci, kadının eğitim oranlarının artması, şehirleşme gibi faktörler “ev” in değersizleşmesini beraberinde getirmiştir. Ev dışında çalışma, özellikle orta sınıfı oluşturan öğretmen, büro hizmetleri, Kur’an kursu hocası vb. çalışan dindar kadınlar için eve ek gelir getirmenin ötesinde bir prestij unsuru olarak görünmeye başlanmıştır (Tekin, 2016: 111).

Ancak 1990’lardan 2000’lerin sonuna kadar başörtü tartışmaları devam etmiş, 2002 yılında AK partinin iktidara gelmesiyle beraber bu sorun kademeli olarak çözümlenmeye başlanmıştır. 2010 yılındaki Anayasa değişiklikleri ve ardında 2013 yılında yapılan yasal düzenlemeyle başörtü özgürlüğü büyük ölçüde sağlanmıştır (Akyılmaz ve Köksalan, 2016:132). Böylece başörtülü kadınların özellikle kamu da çalışmasını engelleyen bu sorun ortadan kalkmıştır. Günümüzde muhafazakâr kadınlar artık daha fazla çalışma hayatının içinde olsa da çalışma ortam ve koşulları ile ilgili dini prensipler bağlamında sorunları ve beklentileri vardır.

Türkiye’de çalışma yaşamında dini nedenlere dayalı ayrımcılık yapılabilmekte ve bu ayrımcılık daha çok başörtüsü kullanan kadın işçiler ile diğer kadın işçiler arasında yaşanmaktadır. Örneğin başörtülü kadınların aynı pozisyondaki diğer çalışanlardan daha düşük ücret almaları, başörtülü kadınların tarım, temizlik gibi niteliksiz işlere yakıştırılması ve düşük nitelikli işlerde dahi tercih edilmek istenmemeleri önemli sorunlar arasındadır (Türkiye’de Dini Ayrımcılık Raporu, 2010: 361).

Dilek Cindoğlu’nun (2010) yaptığı ve Türkiye’de uzman meslek sahibi başörtülü kadınların iş piyasalarına girerken ya da iş piyasalarında var olurken neler yaşadıklarını anlamayı amaçlayan çalışmada; dindar kadınlar, iş hayatını düşündüklerinde dindarlıklarından kaynaklanan çekinceleri olabileceğini, bazı kadınların çekincelerinin ise diğerlerinden daha fazla olabileceğini ifade etmişlerdir. Çalışmada mülakat yapılan kadınlar, dindarlıklarının gereği olarak kendilerini “sakınabilecekleri” ortamlarda çalışmak istediklerini belirtmişlerdir. Yine çalışmada katılım bankacılığı sektöründe çalışan kadınlar, çalışmanın ve böylece toplum hayatına entegre olmanın önemli olduğunu vurgulamışlardır. Meslek sahibi kadınlar için çalışmanın sadece gelir getirici bir aktivite olmadığı aynı zamanda toplumda bir statü elde etmenin yolu olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Başörtülü kadınlar özelinde de, özellikle başörtüsünden dolayı ikinci sınıf olarak algılandıklarını düşünen kadınlar, çalışmayı önemli bir toplumsal saygınlık ve statü kazanma yolu olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.

Uzman meslek sahibi başörtülü çalışanlar ile muhafazakâr-sermaye ilişkisi incelenen bir çalışmada; uzman meslek sahibi başörtülü kadınların muhafazakâr kurumlar içerisinde karşılaştıkları sorunların; muhataba göre var olma durumu (gelen müşterinin başörtülü çalışanlara karşı takındığı tutuma göre başörtülü çalışanın ön plana çıkarılması ya da geri plana itilmesi), kurum içerisinde uygulanan adaletsiz ücretlendirme politikası ve terfi engelleri olduğu ortaya çıkmıştır (Karaca, 2013:114).

Kendisini muhafazakâr olarak tanımlayan ve kamuoyunda muhafazakâr oluşlarıyla tanınan işletmelerde çalışan kadınların incelendiği bir çalışmada; araştırma kapsamındaki kadınların büyük bir bölümünün erkeklerle olan ilişkilerinde ya da çalışma hayatında bu farklılıkların doğal sonucu olan durumlara vurgu yaptıkları görülmüştür. Ayrıca kadınlar, erkeklerle aralarındaki sorunların çözümünde dini kuralların belirleyici olması gerektiğini belirtmişlerdir (Can, 2015: 18).

Toplumsal değerlerin ve dinin kadınların kariyer yaşantılarına etkileri amacıyla yapılan bir çalışmada ise; kadınların meslek ve kariyer tercihlerinde dinin etkisi olduğu görülmüştür. Kadınlar işyerinde tutum ve davranışlarına dikkat etmek zorunda olduklarını, meslekleri gereği el sıkışmak zorunda olduklarını ve iş çevresindeki erkek çalışma arkadaşları ile çok fazla iletişim kurmamaları hakkında uyarılar aldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca kadınlar işyerlerinde baskı sonucunda muhafazakâr kişilerle iletişim kurmamaya zen gösterdiklerini ve özellikle iletişim kurarken nasıl davranmaları gerektiğini bilememe gibi sorunlar yaşadıklarını ifade etmiştir (Gnl ve diğ., 2014).

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Türkiye’de katılım bankaları, işlemlerinde faizi esas almayan yani faizsiz banka olarak adlandırılan (zgr, 2007: 38), dini hassasiyetlerin göz önünde bulundurulduğu ve muhafazakâr kadınların daha rahat çalışma imkânı buldukları bir yer olarak görülmektedirler. Bu alışma, katılım bankalarında çalışan kadınların çalışma ile ilgili görüşlerini, çalışma ortamları ve koşulları ilgili olumlu ve olumsuz değerlendirmelerini ve beklentilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçla Sakarya ilindeki katılım bankalarında çalışan 15 kadınla derinlemesine mülakat yapılmıştır. Mülakatlar yüz yüze gerçekleştirilmiş ve içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir.

Araştırmanın Bulguları

Bu bölümde öncelikle katılımcılarının genel özelliklerini yer verilecek, daha sonra kadınların çalışma ile ilgili görüşleri ortaya konulacaktır. Son olarak da kadınların çalışma ortamları ve koşulları ile ilgili değerlendirmelerine ve beklentilerine yer verilecektir.

Katılımcıların Genel zellikleri

Öncelikle mülakat yapılan kadınlar kendilerini muhafazakâr olarak tanımlamaktadırlar. Burada kadınlara muhafazakrlıktan ne anladıkları sorulmuş ve genel olarak dini prensiplere göre yaşama şeklinde cevaplandırdıkları görülmüştür.

Tablo 1. Mülakata Katılanların Genel zellikleri

	Sayı	Yüzde
Medeni Durum		
Evli	6	40,0
Bekr	9	60,0

Dul	-	-
Çocuk Sayısı		
Yok	10	66,7
1	3	20,0
2	2	13,3
3 ve üstü	-	-
Yaş		
18-24	3	20,0
25-34	10	66,7
35-44	2	13,3
45 ve üstü	-	-
Eğitim Düzeyi		
Ön lisans	2	13,3
Lisans	12	80,0
Yüksek lisans	1	6,7
Aylık Geliri		
1500 -2000 TL arası	3	20,0
2100-2500 TL arası	5	33,3
2501-3000 TL arası	6	40,0
3000 TL'den fazla	1	6,7

Mülakata katılan kadınların genel özellikleri incelendiğinde; öncelikle %60'nın bekar, %40'nın ise evli olduğu görülmektedir. Katılımcıların yarısından fazlasının çocukları yoktur. Olanların ise çocuk sayıları 1-2 aralığındadır. Mülakata katılanların yaşlarına baktığımızda; %66,7'sinin 25-34, %20'sinin ise 18-24 yaş aralığında olduğu görülmüştür. Bu durum mülakata katılan kadınların tamamına yakınının genç yaşlarda olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcıların hepsinin eğitilmiş olduğu ve büyük çoğunluğunun ise aylık gelirlerinin ise 2000 TL'nin üstünde olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların Kadınların Çalışması ile İlgili Görüşlerine Dair Bulgular

Araştırmada öncelikle kadınların çalışma hayatı ile ilgili düşünceleri öğrenilmeye çalışılmış ve mülakat yapılan kadınların tamamı çalışmanın gerekli olduğunu ve çalışma için kadın-erkek ayrımının yapılmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Kadınların çalışma hayatında var oluşu kadınlar tarafından desteklenmiş ve ekonomik kalkınma için kadın varlığının önemli olduğu ifade edilmiştir. Öncelikle kadın için ekonomik özgürlüğün gerektiği ve önemli olduğu savunulmuştur. Katılımcılar çalışan kadının daha çok

güçleneceği ve bu güce devletin gerekli katkıları sağlaması gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Ayrıca değişen zaman ile birlikte kadının çalışmak zorunda kaldığı ve ev ekonomisine katkıda bulunması gerektiği ile ilgili yorumlara da yer verilmiştir. Ancak katılımcıların büyük çoğunluğu kadınların edep-adap çizgileri çerçevesinde ve erkeklerin kadınlara karşı saygılı olduğu bir iş ortamında çalışması gerektiğini belirtmişlerdir. Yine mülakata katılan kadınlar dindarlıklarının çalışma hayatında aktif olmaları için engel olmadığını, dini vazifelerini yerine getirebilecekleri ortam sunulduğu ve saygı gösterildiği taktide rahatlıkla çalışabileceklerini ifade etmişlerdir. Konu ile ilgili katılımcıların bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“ Aile ekonomisinin gelişmesi ve kadının aile içinde rolünün daha da güçlenmesi için kadın istihdamını destekliyorum. Kadının iş hayatına atılması için devlet teşviklerinin daha da artması gerektiğini düşünüyorum” (M1).

“Çalışan kadın ekonomik özgürlüğe sahip demektir. Kadınların özgürce yaşayabilmelerinin için çalışmaları ve kimseye muhtaç olmadan yaşamlarını sürdürmeleri gerekmektedir. Bu nedenle kadın istihdamı çok önemlidir” (M3).

“Hakkı olan ve hak eden herkes istihdam edilmelidir. Kadınların kimseye muhtaç olmamaları ve kendi ayakları üzerinde durmaları adına çalışmaları gereklidir. Hayatın içinde olduğumuzu ve iş hayatında da varlığımızı göstermeye devam etmemiz gerektiğini düşünüyorum. Patriarşinin büyük dişlilerinden olan “kadınlar çalışmasın” görüşüne sahip tüm insanları kınıyor ve fikirlerine saygı duymuyorum” (M9).

“Kadın istihdamı önemli. Ancak kılık kıyafet konusunda sorun yaratıp yaratmayacakları da önemli. Başörtülü çalışmanın önündeki engeller tüm kurumlar için kaldırılır ve kadın özgür bir biçimde çalışabilir ise çok iyi olur” (M12).

“Günümüz ekonomik duruma bakıldığında kadınların çalışmadığı bir ev ekonomisinde maalesef ki geçim durumu zorlaşmaktadır. Rahat bir yaşam isteniliyorsa kadınların kesinlikle çalışması gerektiği kanaatindeyim” (M6)

“Kadınların iş hayatına atılmasıyla birlikte ailevi çöküntülerinin artması nedeniyle kadınların belirli alanlarda ve koşullarda çalışması gerektiğini düşünüyorum. Kadının meta olarak kullanıldığı bazı yerlerde çalışması sakıncalıdır. Bunun için kadınlar için belirli

alanlarda daha fazla istihdam alanının bulunması gereklidir. Başörtülü çalışmanın önündeki tüm engellerin kaldırıldığı ve dini hassasiyetlerin göz önünde bulundurulduğu ortamlarda sunulması bu noktada çok önemlidir” (M9).

Katılımcıların İşe Girerken Dini Hassasiyetlerin Göz Önünde Bulundurulması İle İlgili Görüşleri Hakkındaki Bulgular

Yapılan görüşmelerde kadınların hepsi iş ortamlarını seçerken dini hassasiyetlerini, iş ortamının yapısını ve ahlaki koşulları göz önünde bulundurduklarını belirtmişlerdir. Kadınlar mahremiyetlerinin korunduğu ve kendilerini sakınabildikleri, en basit örneği ile erkekler ile el sıkışmak zorunda olmadıkları, bir ortamda daha mutlu çalıştıklarını söylemişlerdir. Kişinin dini ve ahlaki çerçevelere uyan bir işyerinde daha rahat, daha huzurlu ve bunların sonucu olarak daha verimli çalıştığı ifade edilmiştir. Kişinin çalıştığı ortam kendisine ne kadar hitap ediyorsa işe olan bağımlılığı da bu duruma paralel olarak artış gösterdiği de belirtilmiştir. Konu ile ilgili katılımcıların bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“ İşe girerken dini hassasiyetlerimi göz önünde bulunduran işyerlerini tercih ederim. Dini gereklerimi yerine getirebileceğim, tercihlerimin ve yaşayış tarzımın yadrganmayacağı bir işte çalışabilirim” (M8).

“İşe girerken ilk kriterim dini hassasiyetlerdir. Dini görüşüme yakın işyerlerinde çalışmayı diğerlerine tercih ederim” (M15).

“Dini hassasiyetlerim doğrultusunda mevcut işime başvuru gerçekleştirdim.Kılık kıyafet konusunda sorun yaratıp yaratmayacakları önemli benim için. Ayrıca dini görevlerimi yerine getirmeme engel olmamaları ve saygı duymaları gerekir” (M2).

Katılımcıların Çalıştıkları Ortamı ve Koşullarının Değerlendirilmesi İle İlgili Bulgular

Katılımcı kadınlardan çalıştıkları ortamı ve koşullarını olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendirilmeleri istenmiştir. Katılımcıların çalıştıkları iş ortamının olumlu yönleriyle ilgili cevaplarında öne çıkan en önemli husus dini vazifelerini yerine getirebilecekleri rahat ortamların sunulması ve kişinin inancına saygı duyulmasıdır. Ayrıca mülakata katılan kadınlar, çocuk ve evleri için müsamaha gösterilmesi, mesaiye kalmamaları, özel günlerde unutulmamaları, kendilerine mobbing uygulanmaması ve iş ilişkilerinin

saygı çerçevesinde olması gibi hususları da dile getirmişlerdir. Mülakata katılan kadınların çalıştıkları ortam ve koşulları ile ilgili olumsuz görüşleri incelendiğinde; öncelikli olarak çalışma süreleri ile ilgili sıkıntılarının olduğu görülmüştür. Özellikle evli ve çocuklu kadınlar, ev ve çocuklarına daha fazla zaman ayırmak için esnek çalışma saatlerinin olmayışını eleştirmişlerdir. Ayrıca kadınlar, çalıştıkları ortamdaki bazı erkeklerin kadınlarla aynı ortamda çalışmalarını konusunda rahatsızlık duyduğunu ve bu durumun onları olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Mülakat kadınların bir kısmı da bu konuda rahatsızlık duyduklarını belirtmiş, erkek ile kadınların bir arada olduğu ortamların sakıncalı olduğunu ifade etmişlerdir. Yine kadınlar işyerlerindeki mescidlerin küçük ve havasız olmasından dolayı duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdir. Konu ile ilgili seçilmiş bazı mülakatlar aşağıdaki gibidir;

Olumlu yönler:

“Çalıştığım ortam dinimi özgürce yaşamak için tüm imkânları sunmaktadır. Mescitlerin var olması, rahatlıkla namaz kılınması, tesettürüme saygı duyulması, ramazan ayında diğer kurum personelinin hep birlikte oruç tutması ve Cuma namazına gidilmesi benim için birer artıdır” (M1).

“Dini gerekliliklerimi yerine getirebildiğim bir işim ve çevremde çoğunlukla benzer inançta insanlar var. Bunlar rahat ve huzurlu bir iş ortamı sunuyor. Dini ve ahlaki değerlerime aykırı olacak ve beni rahatsız edecek durumlar çevremde oluşmuyor. Bu da kuruma olan bağlılığımı artırıyor” (M7).

“Değerlere ve giyimlere karşı herkes birbirine saygılı. Erkekler kadınlara karşı davranışlarında oldukça mesafeli ve dikkatli” (M13).

“Çalıştığım kurumda kadınlara mobbing uygulanmaması, ev ve çocuk bakımıyla ilgili herhangi bir izin istendiğinde müsamaha gösterilmesi gibi açılardan artıları vardır. Ayrıca doğum süreçlerinde müsamaha gösterilmesi, erkeklerin incitici söz ve davranışlardan kaçınması, mesaiye kalınmaması için gösterilen hassasiyetler diğer artılar arasındadır” (M6).

Olumsuz Yönler:

“Dini hassasiyetlere sahip bir işyeri olmasına rağmen kadın erkek aynı ortamda karma çalışılması olumsuz bir durum” (M14).

“Çalıştığım kurumda kadınların kısmi mesai saatlerinin olmayışı yahut ayda 3-4 gün evde çalışma olanağının olmaması önemli eksiklikler arasındadır. Oysa özellikle evli ve çocuğu olan kadınlara çalışma sürelerinin daha esnetilmesi önemlidir” (M10).

“İşyerimde erkek mesai arkadaşlarımdan bazıları kadınların çalışmasına ve aynı ortamda bulunmasına çok olumsuz bakmaktadır. Bu durum davranışlarına yansımaktadır (M2).

“İşyerimdeki mescid çok küçük ve havasız” (M8).

Katılımcıların Çalışma Ortamı ve Koşulları İle İlgili Beklentilerine Yönelik Bulgular

Mülakata katılan kadınlar genel olarak çalışma ortam ve koşullarından memnun olduklarını belirtmişlerdir. Kadınlar özellikle çalışma ortam ve koşullarının dini perspektif ile oluşturulmaya çalışılmasının kendilerini mutlu ettiğini ve motivasyonlarının arttığını belirtmişlerdir. Ancak kadınların çalışma ortamı ve koşullarıyla ilgili bazı istek ve beklentileri de mevcuttur. Bu istek ve beklentilere bakıldığında; öncelikli olarak kadın ve erkeklerin karma olarak çalışmaları ile ilgili bazı düzenlemelerin yapılması talep edilmiştir. Kadınlar asansör için kadın ve erkeklerin ayrı ayrı kullanabileceği bir sistem olmasını, birimlerde kadın erkek dengesinin sağlanması, kadın ve erkek masalarının biraz daha mesafeli olması gibi isteklerde buldukları görülmüştür. Çalışma saatlerinin özellikle evli ve çocuklu kadınlar için esnek hale getirilmesi kadınların talepleri arasındadır. Konu ile ilgili seçilmiş bazı mülakatlar aşağıdaki gibidir;

“Çalıştığım şirket dini perspektif anlayışına sahip olduğu için çok büyük isteklerim yok. Sadece şuan ki mevcut koşullara ek olarak yemekhane, çalışma odaları, asansör gibi ortak kullanım alanlarını tamamen haremlik selamlık olarak ayrılmasını arzu ederim.” (M6)

“Asansörlerde kadın ve erkeğin ayrı kullanabileceği bir sistemin olması gerek. Erkek sayısı daha fazla olduğu için kadınlar asansöre tek kadın olarak bindikleri zaman kendilerini biraz sıkıntıya sokabiliyorlar”(M15).

“Bazı birimlerde kadın sayısı fazla iken bazı birimler çok çok düşüktür. Bu durum da cinsiyet ile ilgili sorunlardan kaynaklanmaktadır. Hangi birimde nasıl bir performans sergileyeceğimizi bilemeyiz bundan dolayı bazı birimlerde hiç kadın çalışan olmamasının doğru olmadığı kanaatindeyim”(M4).

SONUÇ

Türkiye’de muhafazakâr kadınlara karşı olan ön yargılar ve dini prensiplere önem veren çalışma ortamlarını bulmakta yaşanan zorluklar nedeniyle muhafazakâr kadınların işgücü piyasalarını katılmak istemedikleri, katılsalar dahi sorunlar yaşadıkları görülmektedir.

Çalışan muhafazakâr kadınların çalışmaya bakış açılarını, çalışma ortamları ve koşulları ile ilgili görüşlerini ortaya koymayı amaçlayan çalışmanın sonucunda; mülakat yapılan kadınların tamamı çalışmanın gerekli olduğu ve çalışma için kadın-erkek ayrımının yapılmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Mülakat yapılan kadınlar, ekonomik kalkınma, ekonomik özgürlük, kadının güçlenmesi ve ev ekonomisine katkıda bulunma gerekliliği nedeniyle kadınların çalışma hayatında var olması gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak katılımcıların büyük çoğunluğu kadınların edep-adap çizgileri çerçevesinde ve erkeklerin kadınlara karşı saygılı olduğu bir iş ortamında çalışması gerektiğini söylemişlerdir. Yapılan görüşmelerde kadınların hepsi iş ortamlarını seçerken dini hassasiyetlerini, iş ortamının yapısını ve ahlaki koşulları göz önünde bulundurduklarını belirtmişlerdir. Kişinin dini ve ahlaki çerçevelere uyan bir işyerinde daha rahat, daha huzurlu ve bunların sonucu olarak daha verimli çalıştıkları düşüncesi belirtilmiştir. Katılımcıların çalıştıkları iş ortamının olumlu yönleriyle ilgili cevaplarında öne çıkan en önemli husus dini vazifelerini yerine getirebilecekleri rahat ortamların sunulması ve kişinin inancına saygı duyulmasıdır. Ayrıca mülakata katılan kadınlar, çocuk ve evleri için müsamaha gösterilmesi, mesaiye kalmamaları, özel günlerde unutulmamaları, kendilerine mobbing uygulanmaması ve iş ilişkilerinin saygı çerçevesinde olması gibi hususları da dile getirmişlerdir. Mülakata katılan kadınların çalıştıkları ortam ve koşulları ile ilgili olumsuz görüşleri incelendiğinde; öncelikli olarak çalışma süreleri ile ilgili sıkıntılarının olduğu görülmüştür. Özellikle evli ve çocuklu kadınlar, ev ve çocuklarına daha fazla zaman ayırmak için esnek çalışma saatlerinin olmayışını eleştirmişlerdir. Ayrıca kadınlar, çalıştıkları ortamdaki bazı erkeklerin kadınlarla aynı ortamda çalışmaları konusunda rahatsızlık duyduğunu ve bu durumun onları olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Mülakat kadınların bir kısmı da bu konuda rahatsızlık duyduklarını belirtmiş, erkek ile kadınların bir arada olduğu ortamların sakıncalı olduğunu ifade etmişlerdir.

Sonuç olarak mülakata katılan kadınların genel olarak çalışma ortam ve koşullarından memnun oldukları görülmüştür. Kadınlar özellikle çalışma ortam ve koşullarının dini perspektif ile oluşturulmaya çalışılmasının

kendilerini mutlu ettiğini ve motivasyonlarının arttığını belirtmişlerdir. Ancak kadınların çalışma ortamı ve koşullarıyla ilgili bazı istek ve beklentileri de mevcuttur. Öncelikli olarak kadın ve erkeklerin karma olarak çalışmaları ile ilgili bazı düzenlemelerin yapılması talep edilmiştir. Çalışma saatlerinin özellikle evli ve çocuklu kadınlar için esnek hale getirilmesi de kadınların talepleri arasındadır.

Türkiye'nin çok kültürlü bir toplum olması ve farklı dinlere sahip bireylerin varlığı göz önünde bulundurulduğunda, dini hassasiyetler açısından uygun ve hoşgörülü bir çalışma ortamının varlığı, motivasyon ve verimin artması açısından önemlidir. Ayrıca çalışan kadınların ortak sorunu olan çalışma saatlerinin esnek hale getirilmesi ile ilgili düzenlemelerin yapılması ve hayata geçirilmesi gerekir.

Kaynakça

Akyılmaz, Öznur ve M. Emre Köksalan (2016), Türkiye'de İslami Feminizm ve Kadın Kimliğinin Yeniden İnşası: Reçel Blog Örneği", Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Hakemli Dergisi, Cilt:24, Sayı:2, 126-145.

Can, Yücel (2015), "Ücretli Bir İşte Çalışmanın Kadının Sosyal Konumuna Etkisi", Niğde Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt-Sayı: 8 (2), 13-26.

Cindoğlu, Dilek (2010), Başörtü Yasağı ve Ayrımcılık: Uzman Meslek Sahibi Başörtülü Kadınlar, TESEV Yayınları, Ekim 2010, İstanbul.

Doğan, Şahin (2015), "Muhafazakârlık, Aile ve Kadın (Çankırı Örneği)", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:17, Sayı 2, 163-193.

Günlü, Ebru; Tuğba Pala; Roya Rahimi (2014), "Toplumsal Değerlerin ve Dinin Kadınların Kariyer Yaşantılarına Etkileri: Türkiye-İran Karşılaştırması", Anne İdaresi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, Mart 2014, 131-151.

Karaca, Meryem (2013), "Muhafazakâr Sermayeye Sahip İşletmelerde Çalışan Uzman Meslek Sahibi Başörtülü Çalışanlar", İnsan & Toplum, 3 (5), 111-134.

Özgür, Ersan (2007), Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği ve Mevduat Bankaları İle Rekabet Edebilirliği, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Afyonkarahisar.

Tekin, Mustafa (2016), “Din Bağlamında Kamusal Alan ve Kadın”, Mehir Aile Dergisi, Sayı:3, Nisan, 97-116.

Türkiye’de Dini Ayrımcılık Raporu (2010), İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği, İstanbul.

VATANDAŞ KATILIMI SÜRECİNİN TASARIMI

*Belgin UÇAR KOCAOĞLU**

ÖZET

Doğrudan vatandaş katılımı uygulamaları, temsili demokrasinin bazı sorunlara tek başına çözüm olamadığının anlaşılmasıyla yaygınlık kazanmıştır. Vatandaş katılımını; devletin karar verme, politika belirleme gibi faaliyetlerine, vatandaşların etki etme süreci olarak ele aldığımızda katılım sürecinin başarısında; katılımcıların seçimi, katılımcıların nasıl iletişim kuracağı, katılımcıların karar vermede etki düzeyi gibi katılım sürecinin tasarımına ilişkin konular önemli yer tutmaktadır.

Bu makalede öncelikle vatandaş katılımına ilişkin literatür özetlenmiş daha sonra ise günümüzde doğrudan vatandaş katılımının başarısında önemli bir araç olarak kabul edilen vatandaş katılım sürecinin tasarımına ilişkin kavramsal çerçeve incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan demokrasi, vatandaş katılımı, katılım süreci tasarımı.

THE DESIGN OF PUBLIC PARTICIPATION PROCESS

ABSTRACT

Direct citizen participation practices have thrived with the understanding that representative democracy cannot be the solution to some problems alone. When citizen participation is accepted as a process of citizen's influence on governmental actions such as decision making, public policy etc., the matters of participation process including the selection of participants, how participants communicate, the effect level of participants in decision making, participation tools play an important role in the success of participation process.

This article primarily summarizes the extensive literature on citizen participation. Then, it examines the conceptual framework for the design of the citizen participation process, which is considered an important tool in the success of direct citizen participation but not given much space in Turkish literature.

* Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
bucar@konya.edu.tr

Key Words: Direct democracy, public participation, participation process designing.

GİRİŞ

2000’li yıllarla birlikte vatandaş katılımı uygulamalarına, merkezi ve yerel her türlü yönetim kademesinde yaygın bir şekilde yer verilmeye başlanmıştır. Vatandaş katılımı uygulamalarının yaygınlaşması ile birlikte birçok araştırmacı ve uygulayıcı tarafından yapılan araştırmalar çok geniş bir vatandaş katılımı literatürün oluşmasına neden olmuştur. Vatandaş katılımına ilişkin oluşturulmuş literatürün büyük kısmı; vatandaş katılımı kavramı ve içeriği, doğrudan katılımın ve temsili katılımın çıkmazları, vatandaş katılım araçları, katılım tipolojileri ve vatandaş katılım sürecinin tasarımına ilişkin yapılan çalışmalardan oluşmaktadır.

Aynı gelişmişlik düzeyine, aynı kültüre sahip ülkelerin bazılarında vatandaş katılım uygulamalarının diğer ülkelere oranla daha başarılı olması nasıl açıklanabilir? Aynı vatandaş katılım aracının kullanılmasına rağmen neden bazı ülkeler diğerlerine oranla daha başarılı olmaktadır? Sorularına verilebilecek cevaplardan bir tanesini ‘vatandaş katılım sürecinin tasarımından kaynaklanan farklılıklar’ oluşturmaktadır. Bu çalışmanın temel konusunu da vatandaş katılım sürecinin tasarımı oluşturmaktadır. Vatandaş katılımı sürecinin tasarımı ile anlatılmak istenilen, vatandaş katılımı sürecinde dikkat edilmesi gereken temel hususlardır.

Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. İlk olarak vatandaş katılımı kavramına ilişkin kavramsal çerçeveye, daha sonra vatandaş katılımının lehindeki ve aleyhindeki argümanlara yer verilmiştir. Son bölümde ise vatandaş katılımı sürecinin tasarımı Nabatchi ve Leighninger (2015) tarafından belirlenen 4 başlık çerçevesinde (vatandaş katılımına kimlerin katılacağı ve katılımcıların nasıl seçileceği; katılımcıların birbirleriyle ve karar vericilerle nasıl iletişim kurabilecekleri; katılımcıların ihtiyaçları olan bilginin ne olduğu; katılımın, devletin karar verme ya da diğer devlet faaliyetlerini ne düzeyde etkileyeceği) ele alınmıştır.

1. Vatandaş Katılımı: Teorik Çerçeve

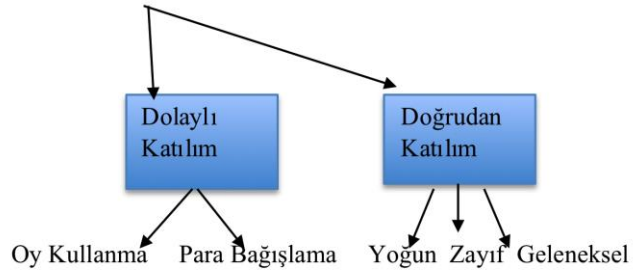
Türkçe literatürde genellikle vatandaşların, devletin karar ve faaliyetlere doğrudan katılımını ifade etmek için ‘vatandaş katılımı’ kavramı

kullanılmaktadır. Vatandaş katılımı, özellikle temsili demokrasinin eksikliklerinin giderilmesi noktasında büyük önem arz etmektedir. Diğer bir ifade ile temsili demokrasi alanındaki eksiklikler katılımcı demokrasi uygulamalarının artmasına yol açmıştır (Özdemir, 2011; Demirci, 2010; Eryılmaz, 2017; Görmez, 1997; Göymen, 2010)

Lukensmeyer ve Jacobson (2013: 3) vatandaş katılımını, bir grup vatandaşın, devletin karar alma sürecine etki etmek için öğrenme, görüşlerini ifade etme ve ortak alanlarını keşfetme yolunu ifade eden katılımcı bir süreç olarak tanımlamışlardır. Creighton (2005: 7)'a göre vatandaş katılımı ise vatandaşların ihtiyaçlarını, ilgilerini ve değerlerini devletin, karar verme sürecine dahil eden bir mekanizmadır. Creighton (2005: 7), vatandaş katılımına ilişkin yapılan tanımların çoğunun en azından şu 4 elementi içerdiğini belirtmiştir: a- vatandaş katılımına yönetsel kararlarda yer verilir. b- vatandaş katılımı, sadece vatandaşlara bilgi veren bir süreç değil vatandaşlar ve karar vericiler arasında bir etkileşimin söz konusu olduğu bir süreçtir. c- vatandaş katılımı, önceden tasarlanmış bir süreçtir. d- katılımcıların alınan kararlar üzerinde değişen düzeyde etkileri söz konusudur.

Vatandaş katılımı, Roberts (2008: 7) tarafından doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır. Vatandaşlar şahsen ve aktif olarak katıldıkları zaman doğrudan katılım söz konusu iken vatandaşların kendilerini temsil edenleri seçerek katıldıkları zaman ise dolaylı katılım söz konusu olmaktadır. Nabatchi ve Leighninger (2015: 15), Şekil 1'de yer aldığı gibi dolaylı katılımı oy kullanma ve para bağışı olarak iki grupta, doğrudan katılımı ise yoğun, zayıf ve geleneksel olmak üzere üç grupta ele almıştır.

Şekil 1: Vatandaş Katılım Çeşitleri

(Kaynak: Nabatchi ve Leighninger, 2015:15)

Doğrudan katılım içerisinde yer alan *yoğun (thick) katılım*, çok sayıda insanın küçük gruplar halinde yüz yüze ya da online olarak tartışmasına, öğrenmesine, karar vermesine ve birlikte hareket etmesine imkan verir. Katılımcı bütçeleme, çalışma grupları, forumlar ve vatandaş jürileri buna örnektir (Nabatchi vd., 2015: 37). Doğrudan katılım türlerinden yoğun katılım, genelde katılımın en güçlü, en çok zaman alıcı ve en az yaygın olanıdır. Bu süreç, insanları, iletişim sürecinde diğer katılımcılarla düşüncelerini paylaşma, konuşma ve istediklerini yapmaya teşvik etmektedir (Nabatchi ve Leighninger, 2015: 14).

Doğrudan vatandaş katılımı içerisinde yer alan *zayıf (thin) katılım* ise insanları bir grup içinde değil bireysel olarak hareketlendirir. İnternetin yaygın bir şekilde kullanılmasından önce anket doldurmak, şikâyet dilekçesi vermek en yaygın zayıf katılım örnekleriydi. Günümüzde ise bireyler sadece bir linke tıklamakla ya da bir mesaj ile şikâyet dilekçesi gönderebilmektedirler (Nabatchi ve Leighninger, 2015: 17). Bu türdeki araçlar, insanların isteklerini belirtmesi, bilgi alması ve vermesi noktasında farklı taktikleri içerir. Bu katılım yüz yüze ya da telefonla, anketle, kamuoyu yoklamasıyla, dilekçelerle yapılır (Nabatchi vd., 2015: 37). Yoğun katılım süreci ile karşılaştırıldığında bu katılım süreci daha kısa süre gerektirmekte ve daha az yoğun düşünsel ve duygusal katkı söz konusudur. Bilgiyi özümseme ve diğer katılımcıları dinleme yoğun katılım yapısı içerisinde yer alırken zayıf katılım insanlara bu aşamaları atlama imkânı vermektedir. Güçlü ve zayıf katılım ayırımını yüz yüze, online katılım olarak yeniden biçimlendirmek kolay olmasına rağmen böyle bir ayırım her durumda kolay olmayabilir. Bazı yüz yüze katılım çok hızlı ve zayıf katılım olabilirken bazı online katılım ise daha yoğun ve güçlü katılım olabilir. İkisi arasında geçişlerin olması mümkün gözükmektedir (Nabatchi ve Leighninger, 2015: 17).

Doğrudan vatandaş katılımı içerisinde yer alan *geleneksel katılım* ise hükümet yetkilileri tarafından organize edilen, yasa tarafından düzenlenen katılımı ifade etmektedir. Geleneksel katılım yöntemlerinde genellikle bir oda ayarlanır, bir mikrofonla vatandaşlar düşüncelerini paylaşır, her konuşmacı iki ya da üç dakika konuşabilmektedir. Zamanın sınırlı olmasından dolayı konuşmacıya diğer katılımcılar genellikle cevap veremez (Nabatchi vd., 2015: 36). Geleneksel katılım genelde okul komitesi, kent konseyleri, eyalet ve federal birimler gibi kamu organları tarafından düzenlenen görüşme ve açıklamaları içerir (Nabatchi ve Leighninger, 2015: 21).

2. Vatandaş Katılımının Avantajları ve Dezavantajları

Nabatchi (2012a: 10) vatandaş katılımının; vatandaşları bilgilendirmek, var olan ya da olması muhtemel problemleri belirlemek, bir konuyu ya da anlaşmazlığı açıklığa kavuşturmak, geribildirim sağlamak, vatandaşların ilgi, ihtiyaç, kaygı, düşünce, algı, değerlerine ilişkin veri toplamak, yeni alternatif ve önerilerin oluşturulmasına yardımcı olmak, vatandaşların konuları ele alma kapasitelerini ve birlikte çalışabilme kapasitelerini geliştirmek gibi amaçlarından (Nabatchi, 2012a:10) bahsetmiştir. Innes ve Booher (2004: 422-423) ise katılımın temel olarak 5 temel amacının olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki, karar vericilerin, vatandaşların tercihlerini anlamalarını sağlamak iken ikincisi, vatandaşların bilgilerini dikkate alarak kararların geliştirilmesini sağlamak, üçüncüsü, adalet ve hakkaniyeti geliştirmek, dördüncüsü, kamu tarafından verilen kararların meşruiyetini sağlamak, beşincisini ise kanun gereklerini yerine getirmek oluşturmaktadır. Lukensmeyer ve Jacobson (2013: 3) tarafından vatandaş katılımının temel faydaları arasında ise vatandaşı eğitime ve harekete geçirmeye, devletin hareketlerine yön verme ve bazı konularda karar verme imkânı sağlamaya, kamu programlarına, personeline, uygulamalarına ve kurumlarına olan güveni arttırmaya yer verilmiştir.

Vatandaş katılımının dezavantajları Roberts (2008:13-14) tarafından bazı başlıklar altında ele alınmıştır. Bunlardan ilki, büyüklük sorunudur. Doğrudan katılımı birçok kişinin ya da grubun yüz yüze katılımına imkân verilmelidir ancak günümüz şartlarında böyle bir katılımın sağlanması ölçek bakımından kolay görünmemektedir. İkinci dezavantaj ise dışlanmış ve ezilmiş gruplardır. Doğrudan demokraside, dışlanan etnik, dinsel vb. azınlıklara ne oranda yer verileceği belirsizdir. Üçüncü dezavantaj, teknoloji ve uzmanlıktır. Dördüncü dezavantaj ise özellikle hızlı karar vermenin gerektiği kriz dönemlerinde doğrudan katılım tekniklerinin kullanılmasının, kısa sürede karar vermeyi imkânsız kılmasıdır. Son dezavantaj ise doğrudan katılımın bazen kamu yararını yansıtmayabileceğidir.

Demirci (2010) ise vatandaş katılımının sorunlarını 'katılımın yeni bir tiranlık olduğu, elitin, katılım konusunda isteksiz olduğu, katılımın farklı yorumlara açık belirsiz bir kavram olduğu, katılımı adalet olmadığı, katılım için gerekli ideal koşulların olmadığı, halkın çoğunun katılım konusunda isteksiz olduğu, katılımın toplumsal çatışmaları artırdığı, katılımın hesap verme sorumluluğunu muğlak hale getirdiği' başlıkları altında ele almıştır.

Vatandaş katılımı yukarıda da belirtildiği gibi hem avantajları hem de dezavantajları olan bir süreçtir. Devletin, karar alma ve faaliyetlerine

vatandaşların dahil olması, bir taraftan kararların kalitesini artırırken diğer taraftan da katılımcıların, vatandaşların çoğunluğunu temsil edecek nitelikte seçilmemesi nedeniyle alınan kararların isabetli olmamasına ve halkın isteklerini yansıtmamasına neden olabilecektir. Ancak iyi bir şekilde tasarlanmış katılım sürecinin, vatandaş katılımının bir çok olumsuzluğunu ortadan kaldırabileceği söylenebilir.

Vatandaş katılımının avantajları ve dezavantajları dikkate alındığında şu sorulara cevap aranmaktadır: Vatandaşlar devletin karar verme sürecine dâhil edilmeliler mi? Cevap evet ise onları dâhil edecek en iyi yol ve en uygun zaman nedir? Ne kadar katılım gereklidir? ve En iyi katılım süreci hangisidir? (Callahan, 2004: 149). Vatandaş katılımının, yönetimleri için faydalı olduğunu düşünen ve yönetimlerinde vatandaş katılımı uygulamalarına yer veren birimlerin bazılarının önemli kazanımlar elde ederken bazılarının kayda değer kazanım sağlayamaması araştırmacıları vatandaş katılım sürecinin tasarımıyla araştırmaya yöneltmiştir (Nabatchi vd. 2015; Nabatchi, 2012b; Fung 2003, 2006).

3. Vatandaş Katılım Sürecinin Tasarımı

Vatandaş katılımı; vatandaşların ihtiyaçlarını, isteklerini kamusal kararlara dâhil eden bir süreçtir (Nabatchi, 2012a). Vatandaş katılımı, bir süreç olarak ele alındığında bu süreci karar verme süreci ile ilişkilendirdiğimiz zaman önemli kazanımlar sağlanacaktır (Creighton, 2005: 27-28; Yardım, 2006:2). Vatandaş katılım sürecinin geliştirilmesi için Uluslararası Vatandaş Katılımı Örgütü (IAP2) tarafından ise 7 maddeden oluşan vatandaş katılımının temel değerleri belirlenmiştir (IAP2, 2007b):

1-Vatandaş katılımı, karardan etkilenenlerin karar verme sürecine katılma hakları olduğuna ilişkin düşünceye dayanmaktadır.

2-Vatandaş katılımı, vatandaşların düşüncelerinin kararı etkileyeceğine ilişkin taahhüdü içerir.

3- Vatandaş katılımı, karar vericileri de içeren tüm katılımcıların ihtiyaç ve ilgilerini dikkate alarak ve katılımcılarla iletişim kurarak oluşturulan kararları desteklemektedir.

4- Vatandaş katılımı, karardan potansiyel olarak etkilenenlerin ya da ilgi duyanların katılımlarını araştırmakta ve kolaylaştırmaktadır.

5- Vatandaş katılımı, vatandaşlardan nasıl katılacaklarına ilişkin planlamada girdi talep etmektedir.

6- Vatandaş katılımı, vatandaşlara katılmalarını sağlayacak gerekli bilgiyi sağlamaktadır.

7- Vatandaş katılımı, kendi istek ya da ihtiyaçlarının kararı nasıl etkileyeceğine ilişkin vatandaşlarla iletişim kurmaktadır.

Bu değerler çerçevesinde geliştirilen vatandaş katılım sürecinin daha başarılı olacağı kuşku götürmemektedir. Fung (2006: 66), katılım sürecinin tasarımında 'Kimler katılacak?', Katılımcılar birbirleri ile aralarında nasıl iletişim kuracaklar, birlikte nasıl karar verecekler? ve Sonuçlar, politika ve faaliyetleri nasıl etkileyecek? olmak üzere 3 temel konunun önemli olduğunu belirtmiştir. Thomas (1995: 10-11) ise vatandaş katılım sürecini bir Yap-Boz'a (puzzle) benzetmiş ve her bir parçanın iyi bir şekilde yerleştirilmesi sonucu vatandaş katılım sürecinin başarılı olacağını, parçalardan birinin eksikliği ya da yanlışlığının tüm süreci olumsuz etkileyeceğini dile getirmiştir. Yap-boz ise temel olarak dört parçadan oluşmaktadır. Birincisi, yöneticiler, vatandaşlar ile paylaşmayı düşündükleri gücün kapsamına karar vermelidirler. İkincisi, yöneticiler hangi vatandaşların katılım sürecine dâhil edileceğine karar vermeliler. Katılıma sadece belli bir grup insan davet edilebileceği gibi katılmak isteyen tüm vatandaşlar da davet edilebilir. Yap-Boz'un üçüncü parçasını ise yöneticilerin belli bir katılım aracını seçmeleri oluşturmaktadır. Yöneticiler sadece bir tekniği kullanabilecekleri gibi birden fazla tekniği de birleştirebilirler. Yap-Boz'un son parçasını ise yöneticilerin vatandaşlarla nasıl iletişim kuracakları oluşturmaktadır (Thomas, 1995: 13). Nabatchi ve Leighninger (2015: 244) ise katılımcı sürecin tasarımında aşağıda yer alan dört temel sorunun önemli olduğunu dile getirmektedirler:

a- Kimler katılmalı? Katılımcılar nasıl seçilecek?

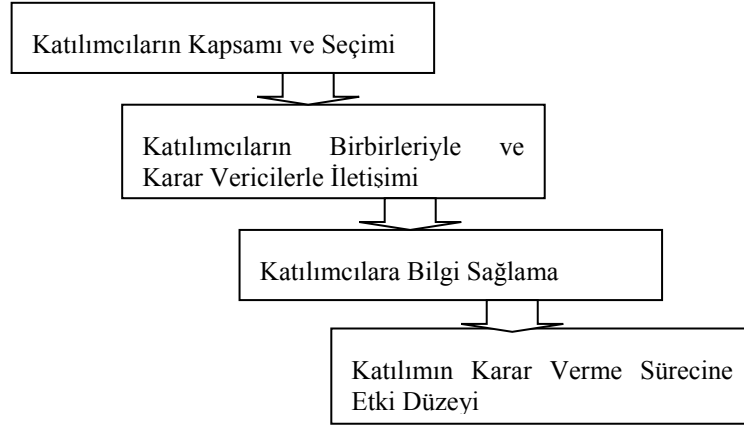
b- Katılımcılar, birbirleriyle ve karar vericilerle nasıl iletişim kurabileceklerdir?

c- Katılımcıların ihtiyaçları olan bilgi nedir?

d- Katılım, devletin karar verme, problem çözme ya da diğer faaliyetlerini ne düzeyde etkileyecek?

Vatandaş katılımı sürecinin tasarımında önemli olan konular Fung (2006: 66), Thomas (1995: 13), Nabatchi ve Leighninger (2015: 244) de görüldüğü gibi benzer konuları içermektedir. Bu çalışmada ise vatandaş katılım sürecinin tasarımı diğer tasarımlara oranla daha kapsayıcı olduğu için Şekil 2'de yer alan Nabatchi ve Leighninger tarafından belirlenen dört başlık çerçevesinde incelenecektir.

Şekil 2: Vatandaş Katılım Sürecinin Tasarımı

Vatandaş katılımı sürecinin tasarımı, vatandaş katılımından beklenen faydayı artırdığı gibi devletin kararlarının kalitesini de artıracaktır. Devletin kararlarının kalitesinin artması ile ise vatandaşlar ve devlet arasındaki güvenin sağlamlaşmasını sağlayacaktır.

3.1. Katılımcıların Kapsamı ve Seçimi

Birçok katılımcı süreçte, katılıma herkesi dâhil etmenin imkânsızlığı bilinen bir gerçektir. Bazı katılımcı süreçler isteyen tüm kişilerin katılmasına olanak sağlarken bazıları ise sadece belli başlı paydaşların davet edilmesine imkân tanımaktadır (Fung, 2006: 66). Kimlerin katılacağı tespit edildikten sonra seçim stratejisi belirlenmelidir. Fung (2006: 66-68) katılım literatüründe genel olarak 5 seçim yönteminin olduğunu ifade etmiştir.

İlk seçim yöntemi, *gönüllülerin katılımıdır*. Gönüllülerin katılımı yönteminde herhangi bir sınırlandırma genellikle olmamakta ve katılmaya istekli olan herkes katılabilmektedir. Bu durumda katılanların, genellikle iyi eğitilmiş ve statülü insanların yer aldığı söylenebilir. Katılımın herkese açık olmasına rağmen daha çok iyi eğitilmiş ve statülü insanların katılma olasılığının fazla olması temsiliyet sorununu yani katılımcıların tüm toplumu temsil etmeme riskini ortaya çıkarmaktadır (Fung, 2006: 66). Diğer taraftan halkın düşüncesini temsil etmeyen bazı özel çıkarlar çerçevesinde mobilizasyona da imkân sağlayabilmektedir (Karlsson, 2012: 7).

İkinci seçim yönteminde ise birinci yöntemdeki olumsuzluğu gidermek adına katılma imkânı az olan alt gruplardan belli *katılımcıların seçilmesi yoluyla katılımcıların oluşturulması yöntemidir*. Bazı durumlarda

bu seçim pasif olarak da sağlanabilir. Diğer bir ifade ile katılma olasılığı düşük olan grubun katılmasını sağlayacak çocuk bakımı, ulaşım imkânı gibi bazı teşvikler sağlanabilir (Fung, 2006: 66-68; Fung, 2003:342).

Üçüncü yöntemde ise *katılımcıların rastgele seçilmesi* söz konusudur. Genel nüfus arasından rastgele katılımcı seçiminin temsiliyeti daha iyi sağladığı söylenebilir. (Fung, 2006: 66-68; Fung, 2003:342). Temsilde siyasal eşitlik yaratmasına karşın taraflı seçim kriterleri oluşturma ve bu kapsamda ilgili ama küçük grupları dışlama olasılığı da bulunmaktadır (Karlsson, 2012: 7). Burada katılım, danışmanlara ya da anket şirketlerine bağlı olduğu için daha çok kaynak yoğun bir tekniktir (Nabatchi ve Leighninger, 2015: 248).

Dördüncü yöntem ise *ilgili tarafları ya da menfaat sahiplerini bir araya getirmektir*. Burada katılımcılar, bazı kamusal konulara derin ilgi duyan, benzer bakış açıları ve ilgileri olan ve bu konulara belli zaman ve enerji ayırmaya istekli kişilerden oluşur. Örneğin okul meclisleri genelde bu kişilerden oluşur.

Son yöntem ise sınırlı sayıda vatandaşları bazı sorunları tartışmak ve karara bağlamak üzere bilinçli bir şekilde küçük gruplar halinde bir araya getirir. Bu küçük gruplarda profesyonel siyasetçiler ve teknokratlar yer almaz ve makro sorunlara odaklanan gruplardan farklıdırlar (Fung, 2006: 66-68).

Vatandaş katılımı sürecinde katılımcıların seçimine ilişkin yukarıda yer verilen yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemlerin en iyisi şudur demek zor görünmektedir. Eğer gönüllü katılımı farklı kesimleri içine alacak şekilde bir katılım sağlanmışsa katılım süreci başarılı olabilirken eğer gönüllü olarak katılanlar farklı kesimleri barındırmıyorsa katılım süreci başarısız olabilmektedir. Bu çerçevede, katılım yöntemi seçiminin, katılım sürecinin başarısında en önemli rolü oynadığı söylenebilir.

3.2. Katılımcıların Birbirleriyle ve Karar Vericilerle İletişimi

Katılımcı süreçte vatandaşların birbirleriyle ve devletle olan iletişiminin farklı boyutları bulunmaktadır. Devletin, vatandaşları bilgilendirmesi sürecinde tek yönlü bir katılımın olduğu söylenebilir. *Tek yönlü iletişim*, genelde bilgi paylaşımı amaçlı kullanılmaktadır. Tek yönlü iletişimin geri bildirim ve müzakere fırsatını engellediği ve kamusal değerlerle ilgili çok az müzakere fırsatı sağladığı söylenebilir. Buna karşın eğer hem devletten vatandaşa hem de vatandaştan devlete doğru bir bilgi akışı mevcutsa *iki yönlü bir iletişim* söz konusudur. Bu iki yöntem pratik ve

maliyeti az olmasına karşın alternatifleri, farklı bakış açılarını derinlemesine tartışmayı sınırlar. *Müzakereci iletişim*de ise vatandaşlar ile devlet arasında ve vatandaşların kendi aralarında müzakere ederek kurulan bir iletişim söz konusudur. Müzakere yolu ile iletişimin, işbirliğini sağlamak gibi olumlu bir çok faydası bulunmasına karşın zaman alıcı ve masraflı olması en önemli dezavantajdır (Nabatchi, 2012b: 701-702; Nabatchi vd., 2015:39; Nabatchi and Amsler, 2014: 73; Nabatchi and Leighninger, 2015: 249).

Vatandaş katılımı gerçekleştirilirken katılımın amacına göre iletişim şekli de değişiklik göstermektedir. Eğer vatandaş katılımının amacı sadece vatandaşları bilgilendirmekten ibaretse bu durumda tek yönlü bir iletişim söz konusu olacaktır. Eğer amaç, vatandaşlardan bir geribildirim sağlamak ise o durumda iki yönlü bir iletişim söz konusu olmaktadır. Katılımdan beklenti sadece bilgilendirme ya da geribildirim değilse o durumda müzakereci bir iletişim söz konusu olabilecektir.

3.3. Katılımcılara Bilgi Sağlama

Katılımcılara ihtiyaçları olan bilgi sağlanmalıdır. Bazı konular katılımcıların katılmadan önce ön hazırlık yapmalarını gerekli kılarken bazı konular böyle bir hazırlık gerektirmemektedir. Bu kapsamda katılımın faydalı olabilmesi için vatandaşlara verilen bilgilerin tam, doğru ve tarafsız, kolay erişilebilir olması gerekmektedir (Lukensmeyer and Wendy, 2013:179; Nabatchi and Leighninger, 2015: 249). Piotrowski ve Liao (2012: 88)'nin bilginin kalite ve miktarına ilişkin yapmış oldukları çalışma, vatandaşlara çok bilgi sunulmasının bazen onların gerekli bilgiyi edinmelerini zorlaştıracağını dile getirmektedir.

Birçok ülkede yer alan Bilgi Edinme Hakkı Kanun'u ile vatandaşlar ihtiyaç duydukları bilgileri istedikleri zaman ilgili yerlere müracaat etmek suretiyle isteyebilmektedirler. Bilgi Edinme Hakkı Kanun'u bazı istisnalar dışında tüm belgelerin kamu kurumları tarafından vatandaşlara verilmesini kapsamaktadır. İstisnalar genel itibariyle devletin iç işleyişi, ulusal güvenlik vb. konuları kapsamaktadır.

Vatandaş katılımı sürecinin en iyi şekilde işleyebilmesinde katılımcılara sağlanan bilgi önemli yer tutmaktadır. Katılımcılara ihtiyaçları olan yeterli bilgi sunulmalıdır. Katılımcılara ihtiyaçları olan bilgi dışında gereksiz bilgi sağlanması bilgi kirliliğine neden olarak vatandaş katılım sürecinin başarısını olumsuz etkileyebilecektir.

3.4. Katılımın Karar Verme Sürecine Etki Düzeyi

Katılımcı süreçte önemli olan konulardan biri de katılımın, kamu politika ve faaliyetlerini nasıl etkileyeceği diğer bir ifade ile vatandaşın karar verme sürecindeki etkisinin ne olacağıdır (Fung, 2006; Nabatchi vd., 2015). Bu kapsamda Tablo 1’de vatandaşların, devletin karar verme ve çeşitli faaliyetlerini etkileme düzeylerine ilişkin bazı sınıflandırmalara yer verilmiştir.

Tablo 1: Katılım Sınıflandırmaları

Arnstein (1969:217)	White (1996:7)	Wilcox (2003:8)
1- Etkileme 2- İyileştirme 3- Bilgilendirme 4- Danışma 5- İkna Etme 6- İşbirliği 7- Yetki Devri 8- Vatandaş Kontrolü	1- Nominal Katılım 2- Araşsal Katılım 3- Temsili Katılım 4- Dönüştürücü Katılım	1- Bilgilendirme 2- Danışma 3- Birlikte Karar Verme 4- Birlikte Hareket Etme 5- Destekleme
Pretty (1994:41)	OECD (2001:15-16)	IAP2(2007)
1- Manipülatif Katılım 2- Pasif Katılım 3- Danışma Yoluyla Katılım 4- Maddi Teşviklerle Katılım 5- Fonksiyonel Katılım 6- Etkileşimli Katılım 7- Kendi Kendine Harekete Geçme	1- Bilgilendirme 2- Danışma 3- Aktif Katılım	1- Bilgilendirme 2- Danışma 3- Dahil Etme 4- İşbirliği 5- Yetkilendirme

Vatandaş katılım düzeylerine ilişkin en çok bilinen sınıflandırmalardan bir tanesi *Arnstein* (1969) tarafından oluşturulan katılım merdivenidir. *Arnstein* (1969: 216) öncelikle ‘Vatandaşların karar verme sürecinde etkili olduğu bir katılım mı yoksa sözde bir katılımdan mı bahsedildiği?’ sorusunu sormuştur ve katılım düzeylerini sekiz basamaktan oluşan bir merdivende açıklamıştır. Bu sekiz basamağı ise 3 geniş gruba ayırmıştır. Bu gruplardan ilki *A-Katılımın olmadığı gruptur*. Katılımın olmadığı basamakta temel amaç, vatandaşların plan ya da programların gerçekleştirilmesine katılmalarını sağlamak değil güç sahiplerine vatandaşları eğitime ve iyileştirme imkânı sağlamaktır. 1- Etkileme ve 2- İyileştirme basamakları bu grupta yer almaktadır. İkinci grup ise 3- Bilgilendirme, 4- Danışma ve 5- İkna etme basamaklarından oluşan *semboliklik düzeyi* grubudur. Bu grupta vatandaşların söz sahibi olmalarına, bilgilendirilmelerine ya da öneride bulunmalarına imkân tanımakla birlikte düşüncelerinin güç sahipleri tarafından önemsenme gücü yoktur. Karar verme hakkı güç sahibindedir.

Son grubu ise *vatandaşların güç düzeyini* kapsayan 6- İşbirliği, 7- Yetki Devri 8- Vatandaş Kontrolü basamakları oluşturmaktadır. 6. Basamakta vatandaşlara müzakere imkânı verilmekte iken 7. ve 8. basamaklarda ise vatandaşlar, karar vermede çoğunluğu elde etmektedirler (Arnstein, 1969: 217). Arnstein'in katılım merdiveni bazı eleştirilere maruz kalmasına karşın birçok araştırmacının çalışmasına kaynaklık etmiş ve yeni katılım sınıflandırmalarının ya da merdivenlerinin oluşturulmasında bir basamak görevi görmüştür (Wilcox, 2003; Cornwall, 2008; LancerJulnes, 2012; Gershman, 2013; Tjahjono vd., 2014; Conner, 1988; Choguill, 1996; TitterandMcCallum, 2006; CollinsandIson, 2006).

White (1996: 7), oluşturmuş olduğu katılım sınıflandırmasında ise katılımı nominal katılım, araçsal katılım, temsili katılım ve dönüştürücü katılım olarak dört gruba ayırmıştır. *White*'a göre her katılım şeklinin farklı fonksiyonları bulunmakta ve en üstteki aktörler ve en alttaki aktörlerin her form için farklı çıkar ve algıları bulunmaktadır. *White*'in çalışması güçlü ve zayıf aktörler arasındaki dinamik ilişkiyi ve gizli gündemin düşünülmesine yardımcı olmaktadır (www.participatorymethods.org, 26.10.2016).

Wilcox (2003: 8) ise katılım düzeylerini 'bilgilendirme, danışma, birlikte karar verme, birlikte hareket etme, destekleme' olmak üzere 5 basamakta ele almıştır. Birinci basamak olan 'bilgilendirme' ile insanlara en azından ne yapmayı planladığınızı anlatabilirsiniz. İkinci basamak 'danışma' ile birkaç öneride bulunarak geribildirimleri alırsınız. Üçüncü basamak 'birlikte karar verme' ile ise insanları ek düşünce ve öneriler için teşvik edersiniz ve bunları en iyi kararı verme sürecine dâhil edersiniz. Dördüncü basamak 'birlikte hareket etme' ile ise insanlar sadece en iyi yola karar verirken aynı zamanda o kararları uygulamayı da işbirliği ile gerçekleştirirler. Son basamak 'bireysel girişimleri destekleme' düzeyinde ise insanlar yapmak istediklerini yapmaları için desteklenir (*Wilcox*, 2003: 8).

Literatürde en çok yer alan katılım sınıflandırmalarından birisi de 6 düzeyden oluşan *Pretty*'nin katılım sınıflandırmasıdır. *Pretty* (1994: 41)'nin katılım sınıflandırmasında ilk basamak katılımın sözde olduğu 'manipülatif katılım'dır. İkinci basamak olan 'pasif katılım' düzeyinde insanlar, karar verilmiş ya da gerçekleştirilmiş olaylarla ilgili konuşarak katılmaktadırlar. Yönetim tarafından insanların tepkilerinin, bu düzeyde dikkate alındığı söylenemez. Üçüncü basamak olan 'danışma yoluyla katılım' düzeyinde insanlar, bazı konulara ilişkin kendilerine danışılarak ya da bazı sorulara cevap vererek katılmaktadırlar ve karar verme sürecinde herhangi bir

paylaşım kabul edilmemektedir. Yöneticilerin vatandaşların düşüncelerini dikkate alma zorunlulukları bulunmamaktadır. Dördüncü basamak ise ‘maddi teşviklerle katılım’ basamağıdır. Bu düzeyde insanlar, kaynaklarla katkı sağlayarak katılım gerçekleştirmektedirler. Beşinci basamak olan ‘fonksiyonel katılım’ düzeyinde ise katılım, proje amaçlarını ve düşük maliyeti gerçekleştirmenin bir aracı olarak görülebilir ve insanlar proje amaçlarını yerine getirmek için gruplar oluşturarak katılabilirler. Altıncı düzey olan ‘etkileşimli katılım’ seviyesinde katılım, sadece proje amaçlarını gerçekleştirecek bir araç olarak görülmez, bir hak olarak da görülür. Son düzey olan ‘kendi kendine harekete geçme’ seviyesinde ise vatandaşlar kaynakların kontrolünü ellerinde tutarlar ve sistemleri değiştirmek için bağımsız bir şekilde inisiyatif olarak katılabilirler (Pretty, 1994: 41).

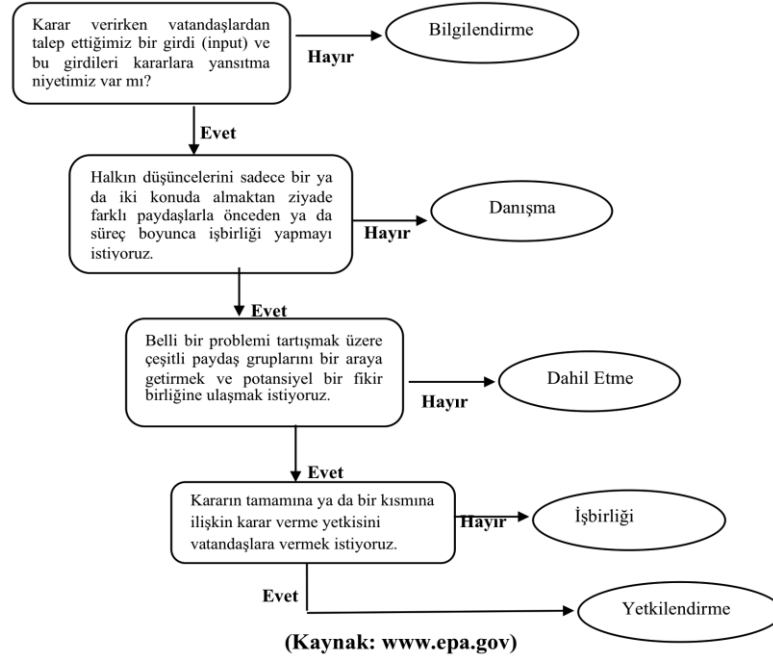
Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)(2001: 15-16), katılım düzeylerini ‘bilgilendirme’, ‘danışma’ ve ‘aktif katılım’ olmak üzere 3 geniş grupta ele almıştır. Bilgilendirme düzeyinde, devletler kamu politikaları yaparken ellerindeki bilgileri kendiliğinden paylaşmakta ya da vatandaşlar kendi istediklerinde Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ya da Dilekçe Hakkı gibi çeşitli mekanizmalarla bilgiye erişmektedirler. Bu noktada bilginin, devletten vatandaşa doğru tek yönlü bir aktarımı söz konusu olmaktadır. Danışma seviyesinde ise devletin ya da güç sahiplerinin vatandaşlara çeşitli konulara ilişkin danışması söz konusudur. Bu düzeyde sınırlı iki yönlü iletişimden bahsedilebilir. Son düzey olan aktif katılım düzeyinde ise vatandaşlar karar verme ve politika yapımında rol alırlar. Vatandaşlar bu düzeyde farklı politika önerebilirler. Çalışma grupları, paneller ve diyalog süreçleri bu düzeyde önemli mekanizmalardandır (OECD, 2001: 15-16).

Son yıllarda yaygın olarak kullanılan bir diğer katılım sınıflandırması ise IAP2 tarafından oluşturulan katılım tipolojisidir. IAP2 (iap2.org, 2007) katılım düzeylerini ‘bilgilendirme, danışma, dahil etme, işbirliği ve yetkilendirme’ olmak üzere beş basamakta ele almıştır. ‘Bilgilendirme’ düzeyinde temel amaç ‘vatandaşların problem alternatiflerini ya da çözümlerini anlamalarına yardımcı olmak için onlara objektif bilgi sağlamak’ tır. ‘Danışma’ düzeyinde temel amaç ‘analizler, alternatifler ve ya kararlar hakkında vatandaşlardan geribildirim almak’ iken ‘dahil etme’ düzeyinde temel amaç ‘halkın isteklerinin doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için süreç boyunca doğrudan halkla çalışmak’ tır. Dördüncü seviye olan ‘işbirliği’ aşamasında temel amaç ‘alternatiflerin geliştirilmesi ve çözümün belirlenmesi aşamasını da kapsayan kararın her aşamasında halkla

işbirliği yapmak' iken son aşama olan 'yetkilendirme' aşamasında temel amaç 'son karar verme yetkisini halka vermek' tir.

Vatandaş katılım düzeylerine ilişkin oluşturulan sınıflandırmalar çerçevesinde en iyi katılım düzeyinin hangisi olduğunu söylemek zor görünmektedir. Çünkü farklı problemler, kararlar ya da projeler farklı katılım düzeylerinde katılımı gerektirebilmektedir. Var olan kaynaklar, şartlar, koşullar ve katılım amacı değerlendirilerek en iyi katılım düzeyinin belirlenmesi daha doğru bir yaklaşım olabilir (Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı (EPA), 2016).

Şekil 3: Vatandaş Katılım Düzeyinin Tespiti

Yukarıda Şekil 3'de Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı (EPA) tarafından oluşturulan bazı aşamalar bizim doğru katılım düzeyini belirlememize önemli katkı sağlayabilir. İlk aşamada 'Karar verirken vatandaşlardan talep ettiğimiz bir girdi (input) ve bu girdileri kararlara yansıtma niyetimiz var mı?' sorusu bulunmaktadır. Eğer cevap hayır ise katılım 'bilgilendirme' düzeyinde gerçekleşecektir. Eğer cevap evet ise sırada 'halkın düşüncelerini sadece bir ya da iki konuya ilişkin almaktan ziyade farklı paydaşlarla önceden ya da süreç boyunca işbirliği yapmayı

istiyoruz' ifadesi yer almaktadır. Eğer bu ifadeye cevabınız hayır ise katılım '*danışma*' düzeyinde gerçekleşecek cevabınız evet ise üçüncü aşamada yer alan 'belli bir problemi tartışmak üzere çeşitli paydaş gruplarını bir araya getirmek ve potansiyel bir fikir birliğine ulaşmak istiyoruz' ifadesi ile devam edilecektir. Bu ifadeye cevabınız hayır ise katılım '*dahil etme*' düzeyinde gerçekleşecek evet ise bir sonraki ifade olan 'kararın tamamına ya da bir kısmına ilişkin karar verme yetkisini vatandaşlara vermek istiyoruz' ifadesi ile devam edilecektir. Bu ifadeye cevabınız hayır ise katılım, '*işbirliği*' düzeyinde evet ise '*yetkilendirme*' düzeyinde gerçekleşecektir.

Çalışmada, son yıllarda doğrudan katılımı önemli bir konu olan vatandaş katılımı sürecinin tasarımı ele alınmıştır. Vatandaş katılımı sürecinin tasarımında karşılaşılan en önemli sorunun katılımcıların kapsamının belirlenmesi ve seçimi noktasında yaşandığı söylenebilir. Eğer doğru kişilerin katılımı sağlanmamışsa diğer konular ne kadar iyi şekilde tasarlanmış olursa olsun katılımından beklenen fayda sağlanamayabilir. Bu kapsamda yönetimlerinde, vatandaş katılımına yer verecek kişilerin, öncelikle katılımın kapsamını belirlemeleri ve katılıma doğru kişileri dahil etmeleri gerekmektedir. İyi bir şekilde tasarlanmış vatandaş katılımı süreci vatandaş katılımından beklenen faydayı artıracaktır.

SONUÇ

Vatandaş katılımı nedir?, Vatandaş katılımının avantajları ve dezavantajları nelerdir? Vatandaş katılımı sürecinin tasarımında önemli olan konular nelerdir? soruları birçok çalışmacı tarafından uzun yıllar araştırılmış ve araştırılmaya da devam etmektedir.

Bu çalışmada, vatandaş katılım sürecinin tasarımı, Nabatchi ve Leighninger (2015) tarafından belirlenen 4 başlık çerçevesinde ele alınmıştır. Bu başlıklardan *birincisi*, vatandaş katılımı sürecine kimlerin, nasıl dahil edilmesi gerektiğini ilişkin bilgileri içermektedir. Katılım sürecine dahil edilmesi planlanan vatandaşlar, halk içinden rastgele seçilebileceği gibi konu ile ilgili kişileri katılmaları için davet etmek, katılmak isteyen herkese katılma imkanı vermek gibi çeşitli yöntemler kullanılabilir. Her yöntemin avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Örneğin katılmak isteyen herkese katılım imkanı vererek katılımcıların oluşturulması tercih edilebilir. Bu durumda tarafsız bir katılımcı seçimi gerçekleştirilmiş olunabilir ancak katılımcıların çok eğitilmiş, zengin kişilerden oluşma diğer bir ifade ile halkın tümünü temsil etmeme riski bulunmaktadır. Vatandaş

katılım sürecinin tasarımıda yer alan *ikinci başlık ise* vatandaşların birbirleri ya da karar vericilerle nasıl iletişim kurabilecekleridir. Tek yönlü, iki yönlü ve müzakereci olmak üzere üç çeşit iletişim şekli bulunmaktadır. Katılımın amacına göre iletişim şekli seçilip iletişimin önündeki her türlü engeller kaldırılmaya çalışılmalıdır. Katılım sürecinin tasarımıda yer alana üçüncü başlık ise katılımcıların ihtiyaçları olan bilginin belirlenmesidir. Katılımcılara, katılımcı sürecin etkin ve verimli sonuç vermesi için gerekli olan bilgiler sağlanmalı ya da gerekli bilgileri edinme imkânı verilmelidir. Katılım konusuna ilişkin yeterli bilgiye sahip olmayan kişilerin katılımdan beklenen faydayı büyük oranda azaltacağı söylenebilir. Son başlık ise katılımın, devletin karar verme sürecini, faaliyetlerini ya da uygulamalarını nasıl etkileyeceğidir. Vatandaş katılımından elde edilen veriler, devletin karar ve faaliyetlerine ne oranda yansiyacaktır? sorusu bu başlığın temel amacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda birçok katılım tipolojisi oluşturulmuş ve bu tipolojiler aracılığıyla vatandaşların devletin karar ve faaliyetlerini etkileme düzeyleri belirlenmiştir. Vatandaş katılımı gerçekleştirilirken hangi katılım düzeyinde bir katılım olacağını belirleyerek ona göre katılım araçlarını, iletişim şeklini belirlemek, gereksiz maliyet ve zaman kaybına neden olmayacaktır.

Vatandaş katılımı sürecinin tasarımı son yıllarda vatandaş katılımı literatüründe önemli bir şekilde yer tutmaya başlamıştır. Vatandaş katılımı sürecinin iyi bir şekilde tasarlanması, yönetimleri gereksiz birçok maliyetten kurtarmakta ve vatandaş katılımından istenilen düzeyde faydalanmayı mümkün kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arnstein, S. (1969), 'A Ladder of Citizen Participation', *Journal of the American Institute of Planners*, 35, 216-224.
- Callahan, Kathe (2007), 'Elements of Effective Governance: Measurement, Accountability and Participation', *Public Administration and Public Policy/126*, New York/London: Taylor & Francis, 149-172.
- Choguill, Marisa B. Guaraldo (1996), 'A Ladder of Community Participation for Underdeveloped Countries', *Habitat International*, Vol. 20, No. 3, 431-444.

- Collins, Kevin and Ison, Raymond (2006), 'Dare we jump off Arnstein's ladder?', Social learning as a new policy paradigm, In: Proceedings of Path (Participatory Approaches in Science & Technology) Conference, 4-7 June 2006, http://oro.open.ac.uk/8589/1/Path_paper_Collins_Ison.pdf, Erişim: 20.02.2016.
- Conner, Desmond M. (1988), 'A New Ladder of Citizen Participation', *National Civic Review*, Volume 77, Issue 3, 249-257.
- Cornwall, Andrea (2008), 'Unpacking 'Participation': Models, Meanings and Practices', *Community Development Journal*, Vol. 43, No. 3, July, 269-283.
- Creighton, L. James (2005), *The Public Participation Handbook: Making Better Decisions Through Citizen Involvement*, United States of America: Jossey-Bass.
- Demirci, Mustafa (2010), 'Katılımcı Demokrasi Açısından Kent Konseyleri: Eleştirel Bir Değerlendirme', *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 19 (1), 21-46.
- Denhardt, Robert B. and Denhardt, Janet V. (2001), 'The New Public Service: Putting Democracy First', *National Civic Review*, Vol. 90, No. 4, 391-400.
- Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) (2001), Citizens as Partners: OECD Handbook on Information, Consultation and Public Participation in Policy Making, Gramberger, Marc, <http://www.internationalbudget.org/wp-content/uploads/Citizens-as-Partners-OECD-Handbook.pdf>, 25.10.2016.
- Eryılmaz, Bilal (2017), *Kamu Yönetimi*, İzmit: Umuttepe.
- Fung, Archon (2003), 'Survey Article: Recipes for Public Spheres: Eight Institutional Design Choices and Their Consequences', *The Journal of Political Philosophy*, Volume 11, Number 3, 338-367.

- Fung, Archon (2006), 'Varieties of Participation in Complex Governance', *Public Administration Review*, 66 (S1), 66-75.
- Gershman, Shayna Debra (2013), 'An Evaluation of Public Participation Techniques Using Arnstein's Ladder: The Portland Plan', *A Thesis Presented to the Graduate School of the University of Florida in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in Urban and Regional Planning*.
http://ufdcimages.uflib.ufl.edu/UF/E0/04/56/90/00001/GERSHMAN_S.pdf, Erişim: 28.02.2016.
- Görmez, Kemal (1997), *Yerel Demokrasi ve Türkiye*, Ankara: Vadi.
- Göymen, Korel (2010), *Türkiye'de Yerel Yönetişim ve Yerel Kalkınma*, İstanbul: Boyut.
<http://www.participatorymethods.org/method/levels-participation>, Erişim: 26.10.2016.
- Innes, Judith E. and Booher, David E. (2004), 'Strategies for the 21.st Century', *Planning Theory & Practice*, Volume 5, No. 4, 419-436.
- Karlsson, Martin (2012), 'Democratic Legitimacy and Recruitment Strategies in Eparticipation Projects', Charalabidis, Yannis and Koussouris, Sotirios (Ed.), *Empowering Open and Collaborative Governance*, <http://link.springer.com/book/10.1007/978-3-642-27219-6#page-1>, Erişim: 01.10.15.
- Lancer Julnes, Patria de (2012), 'Engaging Hispanics in Governance: A Social Constructivist Interpretation', Schachter, Hindy Lauerand Yang, Kaifeng (Ed.), *The State of Citizen Participation in America*, United States of America: Information Age Publishing, 195-224.
- Lukensmeyer, Carolyn J. and Jacobson, Wendy (2013), *Bringing Citizen Voices to the Table: A Guide for Public Managers*, United States of America: Jossey-Bass.

- Moore, Mark H. (1995), *Creating Public Value: Strategic Management in Government*, Massachusetts: Harvard University Press.
- Nabatchi, Tina (2012a), *A Manager's Guide to Evaluating Citizen Participation*, Fostering Transparency and Democracy Series, IBM Center for the Business of Government, <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un-dpadm/unpan048340.pdf>, Erişim: 26.02.2016.
- Nabatchi, Tina (2012b) 'Putting the 'Public' Back in Public Values Research: Designing Participation to Identify and Respond to Values', *Public Administration Review*, Volume 72, Issue 5, 699-708.
- Nabatchi, Tina and Amsler, Lisa Blomgren (2014), 'Direct Public Engagement in Local Government', *American Review of Public Administration*, Vol.44, No.4, 63-88.
- Nabatchi, Tina and Matt Leighninger (2015a), *Public Participation for 21st Century Democracy*, United States of America: Jossey-Bass.
- Nabatchi, Tina, Emma Ertinger and Matt Leighninger (2015b), 'The Future of Public Participation: Better Design, Better Laws, Better Systems', *Conflict Resolution Quarterly*, Volume 33, Issue S1, 35-44.
- Özdemir, Ali Tamer (2011), 'Mahalli İdarelerde Halk Katılımı Bağlamında Kent Konseyleri', *Sayıştay Dergisi*, 83, 31-56.
- Piotrowski, Suzanne and Liao, Yuguo (2012), 'The Usability of Government Information', Schachter, Hindy Lauer and Yang, Kaifeng (Ed.), *The State of Citizen Participation in America*, United States of America: Information Age Publishing, 77-100.
- Pretty, J. N. (1994), 'Alternative Systems of Inquiry for Sustainable Agriculture', *IDS Bulletin*, Vol. 25, No.2, 37-48.
- Roberts, Nancy C. (2008), 'The Age of Direct Citizen Participation', Nancy C. Roberts (ed.), *An ASPA Classics Volume*, United States of America: M.E. Sharpe, 3-9.

- Thomas, John Clayton (1995), *Public Participation in Public Decisions: New Skills and Strategies for Public Managers*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Tjahjono, Heru; Bisri, Mohammad; Ganis, Eko (2014), 'Public Participation Towards The Formulation of Environment-friendly City Policy in Tulungagung', *International Journal of Applied Sociology*, 4(3), 74-81.
- Tritter, Jonathan Quetzaland; McCallum, Alison (2006), 'The Snakes and Ladders of User Involvement: Moving Beyond Arnstein', *HealtyPolicy*, 76, 156-168.
- Uluslararası Vatandaş Katılım Örgütü (IAP2) (2007b), *IAP2's Code of Ethics for Public Participation Practitioners*, <http://www.iap2.org/?page=8>, Erişim: 20.06.2016.
- White, Sarah C. (1996), 'Depoliticizing Development: The Uses and Abuses of Participation', *Development in Practice*, Vol. 6, No. 1, 6-15.
- Wilcox, David (2003), 'The Guide to Effective Participation', http://phobos.ramapo.edu/~vasishth/Readings/Wilcox-Guide_To_Effective_Participation.pdf, Erişim: 02.05.2016.
- Yardım, M (2016), 'Multicultural Societies and Human Dignity: Human Rights Education', *The International Journal of Humanities & Social Studies*, 4(11), 1-5.

HEMŞİRE ÇİZELGELEME İÇİN MODEL ÖNERİSİ: ÖRNEK UYGULAMA

Miyase ŞAHİNER¹, Merve Sıla AKTÜRK², Sultan ÜNLÜSOY³, Neşet BEDİR⁴, Emre VARLI⁵, Tamer EREN⁶
tamereren@gmail.com

ÖZET

Günümüzde sağlık hizmetleri, toplumu doğrudan etkileyen en önemli konulardan biri haline gelmiştir. Sağlık sektörünün büyük bir kısmını hastaneler oluşturmaktadır. Hastalar birçok hastane arasından tedavi görecekları hastaneyi seçerken o hastanenin sağlık hizmeti kalitesi bu kararı etkilemektedir. Sağlık hizmeti veren hastaneler vardiya sistemi ile çalışmaktadır. Vardiya sistemi ile çalışmanın en büyük sorunu çalışma saatlerinin devamlı değişmesi ve dengesiz iş yükleridir, bu değişimler çalışanları olumsuz etkilemektedir. Çalışanların -bilhassa hemşirelerin- yorgunluğu ve dikkatsizliği hastalar için hayati risk taşımaktadır. Hastanelerde hemşire çizelgeleme işlemi ilgili bölümün sorumlu hemşiresi tarafından manuel olarak yapılmaktadır, bu işlem yaklaşık 10 saat sürmektedir ve çoğu zaman iş yüklerinde dengesizlikler söz konusudur. Bu çalışmada hemşire çizelgeleme problemi ele alınmıştır. Hemşire çizelgeleme problemini çözmek için 0-1 Hedef Programlama yöntemi ile bir model geliştirilmiştir. Kurulan model Kırıkkale'de bir devlet hastanesinde uygulanmıştır. Mevcut durum ve model sonucunda önerilen durum karşılaştırılmıştır. Önerilen model sonucunda hemşirelerin talepleri gözönünde bulundurulurken çizelgeleme işlemi manuel işlemlerden arındırılmış aynı zamanda hemşireler arasında iş yükü dağılımı optimum şekilde sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hemşire Çizelgeleme, 0-1 Hedef programlama, Sağlık Hizmetleri

A NURSING SCHEDULING FOR MODEL SUGGESTION: A CASE STUDY

ABSTRACT

Nowadays health care services became one of the most important issues that directly affect the community. Hospitals take a large part in health services. Among many hospitals, the health care quality of the hospital affects this choice when patients choose the hospital where they will be treated. Hospitals which provides health care services work with shift system. The biggest problem of working with the shift system is the constant change of working hours and unbalanced workload, which affects employees negatively. The fatigue and carelessness of the employees -especially nurses- carry a vital risk for the patients. Nurse scheduling in hospitals is done manually by the responsible nurse in the relevant department, which takes about 10 hours and is often imbalanced in workload. In this study, a 0-1 Goal Programming (GP) model is developed for nurse scheduling problem. The model was implemented in a state hospital in Kırıkkale. Current situation and proposed situation which is the result of the model are compared. . As a result of the proposed model, nurse's demands have considered, scheduling not only purified from manuel operations and also workload has distributed optimally among nurses.

Keywords: *Nurse Scheduling, 0-1 Goal Programming, Health Care Services*

GİRİŞ

Sosyal hayatın giderek gelişmesi üretim ve hizmet sektörünü etkilemektedir. Özellikle hizmet sektöründe müşteri memnuniyeti sağlanması için personel gereksinimi sistematik bir şekilde karşılanmalıdır. Çalışanların istekleri doğrultusunda vardiyalarının planlanması işlerin daha verimli gerçekleştirilmesini sağlamaktadır.

Personel çizelgeleme, işlerin belirlenen bir düzende gerçekleşmesi için program yapılması ve çeşitli kısıtlar altında performans ölçütlerini iyileştirme faaliyeti şeklinde tanımlanabilir. Personel çizelgeleme ulaşım, tekstil, telekomünikasyon gibi birçok sektörde etkin olarak kullanılmakta olup, probleminin uygulama alanlarından biri de sağlık sektörüdür. Özellikle hemşireler çalışma saatlerinin yoğunluğu sebebiyle çalışma hayatında zorluklar yaşamaktadırlar. Hemşire sayısında yetersizlik, bir hemşireye düşen hasta sayısının fazlalığı, hemşirelerin yaşadığı sosyal sorunlar, çalışma şartlarındaki olumsuzlar

hemşirelerin görevlerini yerine getirmelerini güçleştirmektedir. Hemşirelerin verimli çalışmaları için vardiya saatlerinin düzenlenmesi gerekmektedir. Bu düzenleme için uygun çizelgeler hazırlanmalıdır. Hemşire çizelgeleme, belirli kısıtlar altında vardiyaların aylık olarak hemşirelere nasıl dağıtılacağı sorusu ile ilgilenir. Hemşire çizelgelemesi yapılarak hizmet kalitesi artışı sağlayarak verimlilik elde edilebilmektedir.

Çalışmanın planı şu şekildedir. Birinci bölümde konuya genel olarak giriş yapılmıştır. İkinci bölümde hemşire çizelgeleme probleminden bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde literatürde yer alan çalışmalara yer verilmiştir. Dördüncü bölümde hedef programlama aktarılmıştır. Beşinci bölümde yapılan uygulama anlatılmış ve son olarak altıncı bölümde sonuçlar irdelenmiştir.

HEMŞİRE ÇİZELGELEME PROBLEMİ

Hizmet sektöründe müşteri memnuniyeti, sağlık sektöründe hasta memnuniyeti hizmetin zamanında yapılmasını, verimli, kaliteli olmasını gerektirmektedir. Sunulan hizmetin kalitesi ise, işletmenin iş gücünü ne kadar etkin, verimli ve doğru kullandığının bir göstergesidir. Aynı zamanda hizmet sektöründe çalışan personel, müşteri ile birebir ilgilendiğinden dolayı, personel çizelgeleme çalışmaları hizmet kalitesinin iyileştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Sağlık sektörü, hizmet sektörünün önemli bir dalıdır. Sağlık sektöründe sunulan hizmet, hastaların muayene süreçlerindeki işlemleri kapsamaktadır. Çalışanların, hemşirelerin, doktorların işlerini doğru şekilde ve zamanında yapamaması, bir diğer deyişle hizmetin gerekli şekilde verilememesi, geri dönüşü olmayan kötü durumların ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Bu nedenle sağlık sektöründe hizmet kalitesi ayrı bir öneme sahiptir. Sağlık sektöründe hizmet kalitesinin, verimliliğin artırılması iki önemli etkene bağlıdır. Bunlardan birincisi, gerekli fiziki şartların sağlanmasıdır. Bu şartlar, gerekli olan tedavi ekipmanları, laboratuvarlar, cihazlar, hastaya uygun şartları sunacak tedavi odaları, poliklinikler, gerekli bilgiye sahip sağlık çalışanları ve diğerleridir. İkincisi ise elde bulunan bu imkanların etkin, yararlı bir şekilde kullanılmasıdır. İmkanların yararlı bir şekilde kullanılması, bir hasta için gerekli olan tedavinin, zamanında, doğru kişi tarafından, ihtiyaç duyulan şartları sağlayacak donanıma sahip bir mekanda verilebilmesi anlamına gelmektedir. Böylece, kaliteli bir hizmetin sunulması hem tüm fiziki şartların tam olmasını hem de fiziki şartların tamamının doğru şekilde planlanarak kullanılmasını gerektirmektedir.

Bir hastaya uygulanan operasyonun, ameliyatın gerçekleşmesinde ameliyathanenin gerekli şartları sağlıyor olması ne kadar hayati bir öneme sahip ise o ameliyatı gerçekleştirecek olan doktor, hemşire, sağlık personelinin doğru seçilmiş olması ve doktorun, hemşirenin hem bedenem hem de ruhen ameliyata

hazır olması da aynı öneme sahiptir. Çünkü en ufak bir dikkatsizlik yanlışlık geri dönüşü olmayan hatalara sebep olur. Bu sebepten dolayı hizmet sektörü alanında yapılan personel çizelgeleme, hemşire çizelgeleme çalışmaları diğer hizmet sektörlerindekiyle oranla daha fazla önem arz etmekte ve akademik çalışmalarda diğerlerine oranla daha çok yer almaktadır. Sağlık personelinin önemli bir bölümünü, çoğunluğunu hemşireler oluşturmaktadır. Hemşireler sağlık kuruluşlarında bir çok farklı alanda, farklı polikliniklerin servislerinde çalışmaktadır. Hemşirelerin çalışma şartları, görev ve sorumlulukları ilgili yasa ve yönetmelikler ile belirlenmiştir. Hemşireler haftalık 40 saatlik mesai süresi dikkate alınarak çalışmaktadır. Hastanelerin 7 gün 24 saatlik bir çalışma zorunluluğu olduğu için hemşireler haftalık çalışmalarını hem hafta içi hem hafta sonu, sabah akşam veya gece çalışarak tamamlamaktadırlar. Bu çalışma düzeni, hastaneden hastaneye farklılık göstermektedir. Bu durumda bazı kuruluşlarda günde 3 vardiya ve her vardiyada 8 saatlik bir çalışma düzeni belirlenirken, bir diğer kuruluşta 8 ve 16 saatlik iki vardiyalı bir sistem uygulanabilmektedir. Buna benzer olarak bir hastanede hemşireler hem gündüz hem de gece vardiyalarında çalışabilirken bir başka hastanede sürekli gündüz veya sürekli gece çalışan hemşireler bulunabilmektedir. Ayrıca tam gün çalışan hemşirelerde bulunmaktadır. Hemşirelerin çalışma şartlarındaki bu farklılık her ne kadar işin yapılması için gerekli ise de doğru planlanmamış bir ortamda çalışanların fiziksel ve psikolojik zorluklar yaşaması da kaçınılmaz olmaktadır. Örneğin istememesine rağmen bir hemşire sürekli gece nöbeti yapmak zorunda kalabilmektedir. Hemşireler içinde öğrenci hemşire ve sorumlu hemşire gibi farklı çalışma yapısına sahip personelin de bulunması planlama çalışmalarını daha da zorlaştırmaktadır. Çalışma şartlarının personel üzerindeki olumsuz etkisini en aza indirmek için iyi bir çalışma çizelgesinin oluşturulması zorunlu olmaktadır.

Genel olarak hemşire nöbet çizelgeleri her hafta veya her ay yapılmaktadır. Bunun yanında çalışanların izin istekleri çizelgenin tekrar düzenlenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu tekrarlı iş yükü, çizelgeleme işini daha da zaman alıcı ve yorucu bir hale getirmektedir. Yukarıda belirtilen zorluklar kaliteli bir hemşire çizelgesinin oluşturulmasını güçleştirmekte bu da hizmet kalitesinin önüne geçmektedir.

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Hemşire çizelgeleme problemi literatürde en çok ilgi görmüş konulardan biridir. Hemşire çizelgeleme problemi genel olarak üç yöntemle çözülmüştür. Optimizasyon yaklaşımları, yapay zeka ve sezgisel yöntemlerdir.

Aickelin ve Dowsland (2004) çalışmalarında İngiltere’de büyük bir hastanede hemşirelerin işgücü çizelgelemesi için genetik algoritma kullanmışlardır. Sonuçta mevcut durumun iyileştiğini ve tabu aramadan daha iyi sonuç almışlardır.

Rogers, Hwang, Scott, Aiken, Dinges, (2004) bir hastanede hemşirelerin çalışma saatleri kısaltarak hataları en aza indirmeyi amaçlamışlardır. Özdağoğlu, A., Yalçınkaya ve Özdağoğlu, G. (2009) acil hasta verilerini kullanarak simülasyon çalışması yapmışlardır. Acil servis bölümlerinin doktor ve hemşire görev planlarının yeniden yapılanma çalışmalarını düzenlemişlerdir. Karaatlı ve Güngör (2010) çalışmalarında mevcut hemşirelerin iş yoğunluklarına göre, daha etkili bir şekilde kullanılabilmesi için, bulanık çok amaçlı doğrusal bir model önerisinde bulunulmuştur. Çalışmanın sonucunda vardiyaları ve bu vardiyalarda çalışacak hemşire sayıları belirlemişlerdir ve tur planlaması için üç adımlı sezgisel bir atama algoritması önerilmiştir. Bağ, Özdemir, Eren (2012) çalışmalarında hemşire çizelgeleme problemini incelemişlerdir. Problemi çözmek için 0-1 hedef programlama yöntemini kullanmışlardır. Hedeflerinin ağırlıklarının belirlenmesi için ise analitik ağ süreci yöntemini kullanmışlardır. Bergh, Beliën, Bruecker, Demeulemeester, Boeck (2013) yapmış oldukları çalışmada personel çizelgeleme problemleri üzerine yapılan çalışmaları incelemişlerdir. Öztürkoğlu ve Çalışkan (2014) hemşire çizelgelemede esnek vardiya planlaması ile hemşirelerin kendi tercihlerine göre haftalık çizelgelerinin oluşturulmasını sağlamak için bir hastanede uygulama yapmışlardır. Yükü ve Yüksel (2015) çalışmalarında hastanedeki karışıklıkları önlemek amaçlı kısıtlar teorisini kullanarak uygulanabilirliğini sağlamışlardır. Ünal (2015) hizmet sektöründeki bir devlet kurumunda, yasal ve kurumsal hedeflerin yanında personel isteklerini de ön plana alarak, hedef programlama ve analitik hiyerarşi süreci (AHP) yöntemini birlikte kullanarak personel çizelgeleme problemini incelemiştir. Duka (2015) hemşire çizelgeleme problemini Lingo programı ile modellemiştir. Bedir ve Eren (2015) çalışmalarında çok kriterli karar verme yöntemlerinden AHP ve PROMETHEE yöntemini kullanarak tekstil sektöründe bir firmanın personel seçim problemini ele almışlardır. Aksakal ve Dağdeviren (2015) personel atama modelini AHP, Dematel ve 0-1 hedef programlama yöntemlerini kullanarak işgücü yetenek düzeyinin bu yöntemlerle atama problemlerini çözmüşlerdir. Sulak ve Bayhan (2016) hemşire çizelgelemesini hedef programlama yöntemiyle vardiyadaki düzensizlikleri gidermeyi amaçlamışlardır. Varlı, Eren, Genç, Çetin (2016) çalışmalarında Ankara, Batıkent metro hattında çalışan vatmanların aylık vardiya planlarının dengelenmesi üzerine bir çalışma yapmışlardır. Varlı, Eren, Genç (2016) çalışmalarında Ankara metrosunda çalışan vatmanları ilk önce Analitik hiyerarşi prosesi yöntemini kullanarak tecrübelerine göre sınıflandırmışlardır. Daha sonra bu tecrübe bilgisiyle vatmanların çalışma planlarının yapılmasını sağlamışlardır. Varlı ve Eren (2016) çalışmalarında bir fabrikada çalışan şefleri analitik hiyerarşi prosesi yöntemi ile kıdemlerine göre sınıflandırmışlardır. Kıdemi çok olan şef ile kıdemi az olan şef aynı vardiyaya atanması için bir hedef programlama modeli oluşturmuşlardır. Varlı ve Eren (2016) çalışmalarında bir hastanenin yoğun bakım,

acil ve ameliyathane birimlerinde çalışan hemşirelerin belirli bir periyotta çalıştıkları vardiyaları planlamak üzere bir çalışma yapmışlardır.

HEDEF PROGRAMLAMA

Hedef programlama yöntemi günümüzde yaygın olarak kullanılmaktadır. Matematiksel programlama tekniklerinden biridir. Hedef programlamanın amacı çalışmalarda uygun sonuçlara ulaşabilmektir. Hedef programlama ile ilgili ilk olarak 1955'te Charnes (1955) ve arkadaşları çalışmışlardır. Daha sonra 1961'de Charnes ve Cooper (1977) bu modellemeyi geliştirmişlerdir.

Ignizio (1985) hedef programlamayı şu şekilde açıklamıştır: Her amacın verilen hedeflere mümkün olduğunca ulaşmasını amaçlar ve hedefteki sapmaları minimize etmektir.

Hedef programlama matematiksel gösterimi aşağıdaki gibidir Charnes ve Cooper (1957).

Hedef programlama da değişkenler:

x_j : j. Karar değişkeni

a_{ij} : i. hedefin j. karar değişkeni katsayısı

b_i : i. hedef için ulaşılmak istenen değer

d_i^+ : i. hedefin pozitif sapma değişkeni

d_i^- : i. hedefin negatif sapma değişkeni

Genel gösterim ise şu şekildedir:

$$\text{Minimize } Z = \sum_{i=1}^m (d_i^+ + d_i^-)$$

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} x_j + d_i^+ - d_i^- = b_i$$

$$d_i^+ \cdot d_i^- = 0 \quad x_j, d_i^+, d_i^- \geq 0 \quad i=1, \dots, m$$

Aynı anda hem pozitif sapma hem de negatif sapma meydana gelmemektedir. Sapma değişkenler olmaktadır. Bunlar belirlendikten sonra hedef programlama yapılır. Bu değişkenler içerisinde yalnızca bir tanesi karar verici tarafından minimize yapılmaktadır (Bergh vd., 2013).

UYGULAMA

Uygulama ile Kırıkkale ilinde bulunan bir devlet hastanesinin acil servis, kadın doğum servisi ve yoğun bakım servislerinde çalışan toplam 44 hemşirenin aylık çalışma takvimi oluşturulacaktır.

Problemin Tanımı

Kırıkkale bir devlet hastanesinde servisler 3 vardiya şeklinde çalışılmaktadır; 08:00-16:00; 16:00-08:00 ve 08:00;08:00 şeklindedir. Gündüz (S), gece (G) ve tam gün (T) nöbeti şeklindedir. Çalışan kişi sayısı servis ve vardiyaya göre değişmektedir. Yasal kısıtlar altında haftalık 40 saat çalışmaları gerekmektedir. Çalışma 1 aylık çalışma periyoduna baz alınarak hemşire çizelgeleme gerçekleştirilmiştir.

Önerilen Model

Parametreler:

i : personel	$i=1\dots 44$
j : gün	$j=1\dots 31$
s : servis (1:acil servis; 2:yoğun bakım servisi; 3:kadın doğum servisi)	$s=1,2,3$
k : vardiya (1:gündüz vardiyası; 2:gece vardiyası; 3:tam gün vardiyası (24 saat nöbeti))	$k=1,2,3$

Karar Değişkenleri

$$X_{ijsk} = \begin{cases} 1 & ,i. \text{ personel } j. \text{ gün } s. \text{ serviste } k. \text{ vardiyada çalışırsa} & i = 1, 2, \dots, 44 & s = 1, 2, 3 \\ 0 & , & \text{diğer durumda} & j = 1, 2, \dots, 31 & k = 1, 2, 3 \end{cases}$$

$$H_{ijs} = \begin{cases} 1 & ,i. \text{ personel } j. \text{ gün } s. \text{ serviste izinli ise} & i=1,2,\dots,44 & s=1,2,3 & k=1,2,3 \\ 0 & , & \text{diğer durumda} & & \end{cases}$$

Kısıtlar

1. Kısıt: 1 ay çalışma döneminde her personel en az 160 saat çalışması gerekir. Her biri 1 günde 8 saat çalışmalıdır.

$$8\sum_{j=1}^{31} x_{ijsk} + 16\sum_{j=1}^{31} \sum_{s=1}^3 x_{ijsk} \sum_{k=1}^3 x_{ijsk} + y_i - y_i = 160 \quad i=1,2,\dots,44$$

2. Kısıt: Her gün için acil serviste gündüz ve gece vardiyasında en fazla 6 kişi çalışmalıdır.

$$\sum_{i=1}^{44} x_{ij11} \leq 6 \quad j=1 \dots 31$$

$$\sum_{i=1}^{44} x_{ij12} \leq 6 \quad j=1 \dots 31$$

3. Kısıt: Her gün için yoğun bakım servisine gündüz ve gece vardiyasında en fazla 6 kişi çalışmalıdır.

$$\sum_{i=1}^{44} x_{ij21} \leq 6 \quad j=1 \dots 31$$

$$\sum_{i=1}^{44} x_{ij22} \leq 6 \quad j=1 \dots 31$$

4. Kısıt: Her gün için kadın doğum servisinde gündüz vardiyasında en fazla 2 kişi çalışmalıdır.

$$\sum_{i=1}^{44} x_{ij31} \leq 2 \quad j=1 \dots 31$$

5. Kısıt: Her gün için kadın doğum servisinde gece vardiyasında en fazla 1 kişi çalışmalıdır.

$$\sum_{i=1}^{44} x_{ij32} \leq 1 \quad j=1 \dots 31$$

6. Kısıt: Her gün için 3 serviste tam gün vardiyada 1 kişi çalışmalıdır.

$$\sum_{i=1}^{44} x_{ij13} = 1 \quad j=1 \dots 31$$

$$\sum_{i=1}^{44} x_{ij23} = 1 \quad j=1 \dots 31$$

$$\sum_{i=1}^{44} x_{ij33} = 1 \quad j=1 \dots 31$$

7. Kısıt: Gece vardiyasında olan ertesi gün çalışmamalıdır.

$$x_{ijs2} + x_{i(j+1)s2} + x_{i(j+1)s3} \leq 1 \quad i=1 \dots 44; \quad j=1 \dots 31; \quad s=1,2,3$$

8. Kısıt: Tek vardiyada çalışan 2 gün çalışmamalıdır.

$$x_{ijs3} + x_{i(j+1)s1} + x_{i(j+1)s2} \leq 1 \quad i=1 \dots 44; \quad j=1 \dots 31; \quad s=1,2,3$$

9. Kısıt: 44 personelin aylık dönemde tek vardiya en az 2 iş günü olmalıdır.

$$\sum_{j=1}^{31} x_{ijs3} \geq 2 \quad i=1 \dots 44; \quad s=1,2,3$$

10. Kısıt: 3. ve 11. personel gece vardiyasında olmamalıdır.

$$\sum_{i=1}^{44} x_{3js2}=0, \quad \sum_{i=1}^{44} x_{11js2}=0 \quad j=1 \dots 31; \quad s=1,2,3$$

11. Kısıt: 44. personel gündüz vardiyasında olmamalıdır.

$$\sum_{i=1}^{44} x_{44js1}=0 \quad j=1 \dots 31; \quad s=1,2,3$$

Hedefler

Yapılan modelde sapmaları en aza indirmek için 3 tane hedef kısıtı vardır.

Hedef 1: Gece ve gündüz vardiyasında toplam 14 vardiya da çalışılmalıdır.

$$\sum_{j=1}^{31} x_{ijs1} + d_i^- - d_i^+ = 14 \quad i=1 \dots 44; \quad s=1,2,3$$

$$\sum_{j=1}^{31} x_{ijs2} + n_i^- - n_i^+ = 14 \quad i=1 \dots 44; \quad s=1,2,3$$

Hedef 2: Her personel 1 ay içinde 2 ardışık gün boyunca en az 3 kez izin almalıdır.

$$x_{ijs1} + x_{ijs2} + x_{ijs3} + x_{i(j+1)s1} + x_{i(j+1)s2} + x_{i(j+1)s3} + h_{ijs} = 1 \quad i=1 \dots 44; \quad j=1 \dots 31; \quad s=1,2,3$$

Hedef 3: Her personel 1 aylık süre için de en az 3kez üst üste 2 gün izin almalıdır.

$$\sum_{j=1}^{31} h_{ijs} \geq 3 \quad i=1 \dots 44; \quad s=1,2,3$$

Amaç Fonksiyonu

$$\text{Min } z = \sum_{i=1}^{44} (y_i^- + y_i^+) + 16(n_i^- + n_i^+) + 8(d_i^- + d_i^+)$$

Modelin çözümünde “Intel (R) Core (TM) i5-4200U CPU@1.60 GHz” işlemcisi, 8 GB belleği ve Windows 10 işletim sistemine sahip bilgisayar kullanılmıştır. İlgili verilerin girilmesiyle model ILOG CPLEX 12.6.2.0 paket program ile model çözülmüştür ve atamalar yapılmıştır. Ele alınan çalışmada kullanılan mevcut yöntem Tablo 1’de gösterilmektedir. Önerilen modelin çıktısı Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2 Servislerde vardiyadaki mevcut durum (devamı)

P	GÜN																																
	SS	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	
23	A				G	G		G					S			G				G		G		G		T		G		G			
	K			T							G				G					G													
24	A	S			G			G		S			G				S		G		G		G		G		G		S				
	K					T	S									G			T			S							G		T		
25	A	S		G		T	S		S	S	S								T			G		S						G			
	K				G						G					T		S			G							G		S			
26	A			S	G			S				G		G		S		G			G				T			S					
	K				G			T	T			S							S		G								S				
27	A	G									S								S		S		S		S		S					T	
	K			S		G		S						T	S		G																
28	A	T				G				S	S		G						S										S			G	
	K				G			T		S								G				G		T		G				G		G	
29	A			G		T			G			G								G		G		T		G		G				T	
	K	G																															
30	A	S				S			S		C	S			T		G		G		G		G		G		G		G				
	K					C																											
31	A					G			S		G						G		G		G		G		T				G		G		
	K																																
32	A					T	S				G																	S				G	
	K							S									S			T				G					G				
33	A	G				G														T								G				G	
	K			S	G			S	G							G				T		T		G	G	G			G				
34	A			S				S			S				G		G									S		T		S		S	
	K	S																															
35	A			G		S		G			G													S		G		G				T	
	K																																
36	A	S		C	G			S																									
	K																																
37	A					G		T		S			G																				S
	K	S																															
38	A			S		T			G			G																					
	K	G																															
39	A			S																													
	K	G						S	G																								G
40	A			G		T	T			G		S																					
	K																																
41	A			G																													
	K																																
42	A	G				T			G		S																						
	K																																
43	A	S				T																											
	K																																
44	A	G																															
	K																																

Tablo 2 Servislerde vardiyadaki önerilen durum

		GÜN																																				
F	SS	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31						
1	A	G								G	G				G	G		S			G	G				G								G				
	V			G																						G								G				
	BK			T																														T				
2	A	G	G	G	G					G											G	G							S									
	V																									G	G											
	BK												T		T						G												C	G				
3	A	S	S				S														S	S					S	S						T				
	V				S																																	
	BK									S	S	S	S	S	S																				T			
4	A						G														G	G					G			C				T				
	V	G		S				T			G															G			S						T			
	BK																																					
5	A	G	G	G						G																G									T			
	V																																			G		
	BK											G																										
6	A																																		S			
	V	G		G	G	G								G	G													S										
	BK																																					
7	A						G																															
	V	G																																				
	BK												T		T																							
8	A																																					
	V	T							S	G	G																G	G					S			T		
	BK						S																													T		
9	A		G	G	G																															G		
	V	G																																				
	BK																																					
10	A			S	S	S	S	S																														
	V	S																																				
	BK																																					
11	A	S	S	S	T						S										S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S			
	V	S	S																																			
	BK																																					
12	A			S	S	T					C	C	T																									
	V	S																																				
	BK																																					
13	A		G																																		C	
	V	G																																				
	BK																																					
14	A	G	S	G							G	G																									S	
	V																																					
	BK																																					
15	A		G								S																											
	V																																					T
	BK																																					
16	A																																					
	V																																					
	BK																																					
17	A		G	T																																		
	V	G																																				
	BK																																					
18	A																																					
	V	G	T																																			
	BK																																					
19	A																																					
	V																																					
	BK																																					
20	A		G	G	G																																	
	V	G																																				
	BK																																					
21	A																																					
	V	T																																				
	BK																																					
22	A																																					
	V																																					
	BK	G																																				

2) hemşirelerin özel istekleri çizelgeye eklenebilmiştir. Örneğin mevcut durumda 3. ve 11. personel gece vardiyasında bulunurken önerilen durumda özel nedenlerden dolayı gece vardiyasına atama yapılmamıştır. 44. personel mevcut durumda gündüz vardiyasına atanırken önerilen durumda özel nedeni göz önüne alınarak atama yapılmamıştır. Ayrıca mevcut durumda tam gün vardiyasında olan kişinin sonraki gün çalışırken önerilen durumda 2 gün izinli olması amaçlanmıştır. Her personelin gece vardiyası ataması mümkün olduğunca eşit olarak yapılarak diğer gün izinli olması sağlanmıştır. Önerilen model ile ekiplerin aylık iş gücü dengelenmiştir ve atamalar daha düzenli yapılmıştır.

SONUÇ

Günümüzde ortalama yaş ömrü günden güne artmaktadır. Bununla birlikte sağlıklı yaşam ön plana çıkmaktadır. Teknolojinin beraberinde tıptaki gelişmeler sağlık kuruluşlarına olan ihtiyacın ve güvenin bir kanıtıdır. Bu çalışmada Kırıkkale ilinde bulunan devlet hastanesinde vardiyalara gerekli iş gücünü dengeli dağıtarak, izin günlerinde iyileştirmeler yaparak, özel nedenleri belirterek çalışan hemşirenin memnuniyeti ve verimliliğinin artırılması amaçlanmıştır. Çalışma için 0-1 hedef programlama kullanılarak çözüm elde edilmiştir. Mevcut durumda olanaksız olan özel durumlar önerilen model sayesinde oluşturulan çizelgelerde göz önünde bulundurulabilmektedir. Mevcut çizelgelemeye oranla önerilen durumda çalışanların eşit şekilde vardiyalara atanması sağlanmıştır. Önerilen model mevcut modelle karşılaştırılmış ve iyileştirmeler yapılmıştır. İleride yapılacak çalışmalarda 3 servis için değil hastane genelinde de uygulama yapılabilir veya hemşire istekleri göz önüne alınarak çizelgeleme yapılabilir.

KAYNAKÇA

Aickelin, U., & Dowsland, K. A. (2004). An indirect genetic algorithm for a nurse-scheduling problem. *Computers & Operations Research*, 31(5), 761-778.

Aksakal, E. ve Dağdeviren, M., Yetenek Yönetimi Temelli Personel Atama Modeli Ve Çözüm Önerisi, *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 30(2), 2015, 249-262.

Bağ, N., Özdemir, N.M. ve Eren, T. "0-1 Hedef Programlama ve ANP Yöntemi ile Hemşire Çizelgeleme Problemi Çözümü", *International Journal of Engineering Research and Development*, 4, 2012, s. 2-6.

Bedir, N., & Eren, T. (2015). AHP-PROMETHEE Yöntemleri Entegrasyonu ile Personel Seçim Problemi: Perakende Sektöründe Bir Uygulama. *Social Sciences Research Journal*, 4(4), s. 46-58.

Bergh, J.V., Beliën, J., Bruecker, P., Demeulemeester, E. Boeck, L., "Personnel scheduling: A literature review", *Eur. J. Oper. Res.*, 226, 2013, s. 367–385.

Charnes A., Cooper W.W. Ferguson R., " Optimal Estimation of Executive Compensation by Linear Programming", *Management Science*, 1, 1955, s. 138-151.

Charnes, A., & Cooper, W. W., Management models and industrial applications of linear programming. *Management Science*, 4(1), 1957, s. 38-91.

Charnes, A. ve Cooper, W.W., "Goal programming and multipleobjective optimizations", *European Journal of Operational Research I*, 1977, s. 39-54.

Duka, E. (2015). Nurse Scheduling Problem. *European Scientific Journal, ESJ*, 11(10).

Ignizio, J., " Introduction to Goal Programming, Sage Publications Inc", Beverley Hills, California, USA, 1985.

Karaatlı, M. Ve Güngör, İ., "Hemşire çizelgeleme sorununa bir çözüm önerisi ve bir uygulama", *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 2010, s. 22-52.

Özdağoğlu, A., Yalçınkaya, Ö. ve Özdağoğlu, G., "Ege Bölgesi'ndeki Bir Araştırma Ve Uygulama Hastanesinin Acil Hasta Verilerinin Simüle Edilerek Analizi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 8(16), 2009, s. 61-73.

Öztürkoğlu, Y. ve Çalışkan, F., " Hemşire Çizelgelemesinde Esnek Vardiya Planlaması ve Hastane Uygulaması", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 2014, s. 115-133.

Rogers, A.E., Hwang, W. T., Scott, L. D., Aiken, L. H. ve Dinges, D. F., "The working hours of hospital staff nurses and patient safety", *Health affairs*, 23(4), 2004, s. 202-212.

Sulak, H. ve Bayhan, M., "A Model Suggestion and an Application for Nurse Scheduling Problem", *Journal of Research in Business, Economics and Management*, 5(5), 2016, s. 755-760.

Ünal, F.M., " Analitik Hiyerarşi Prosesi Ve Hedef Programlama İle Nöbet Çizelgeleme Probleminin Çözümü" , *Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Kırıkkale, 2015.

Varlı E., Eren T., Gençer M.A., Çetin S., Ankara Metrosu M1 Hattındaki Vatmanların Vardiya Saatlerinin Çizelgelenmesi. 3. Uluslararası Raylı Sistemler Mühendisliği Sempozyumu-Karabük, 2016.

Varlı, E., Gençer, M.A. Eren, T., Ankara: Metro Hatları Vardiya Saatlerinin Çizelgelenmesi, 9. Uluslararası İstanbul Ulaşım Kongresi ve Fuarı, 2016.

Varli, E., Eren, T., Vardiya Çizelgeleme Problemi ve Bir Örnek Uygulama, *International Journal Of Informatics Technologies*, 2016 (Basımda).

Varli, E., Eren, T., "Hemşire Çizelgeleme Problemi Ve Bir Hastanede Uygulama.", *APJES*, 5 (1), 2017, 34-40.

Yükçü, S. ve Yüksel, İ., "Hastane İşletmelerinde Kısıtlar Teorisi Yaklaşımı Ve Örnek Bir Uygulama", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(3), 2015, s. 557-578.

İNSANLIĞIN SAĞLIK SORUNU VE BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK

Hacı KURT*

ÖZET

Biyolojik çeşitlilik çevre sorunlarının önemli bileşenlerinden biridir, fakat son birkaç on yılda görülen biyolojik çeşitlilikteki dramatik azalma insanlığın geleceğini tehdit eder duruma gelmiştir. Bu bağlamda, çevre sorunlarının kavşak noktasında, kilit öneme sahip bir sorun olan biyolojik çeşitlilik kaybı, bu çalışmada diğer sorunlarla ilişkisi bağlamında, fakat özellikle bir sağlık sorunu olarak ele alınacaktır. Geleneksel toplumlarda bitki ve hayvan türleri doğrudan ve dolaylı insan sağlığı için önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bugün de modern tıbbi araştırmalar ve eczacılık sektörü için büyük imkanlar sunan biyolojik çeşitlilik gelecekte de tıp ve sağlık alanının ana unsurlarından biri olacaktır. Bu nedenle biyolojik çeşitlilik bir tıp ve sağlık sorunu, dolayısıyla insanoğlunun varoluş sorunu olarak ele alınarak analiz edilecektir. Bu çalışmada, biyolojik çeşitliliğin alt alanlarında yapılan monografik araştırmalar ve raporların bulguları üzerinden biyolojik çeşitlilik ve sağlık sorunu arasındaki ilişkiler saptanmaya, biyolojik çeşitlilik kaybının insan sağlığı alanında yaratacağı muhtemel sonuçlar belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, türlerin kaybı, biyolojik çeşitlilik ve sağlık, biyolojik çeşitlilik ve eczacılık

HEALTH PROBLEM OF HUMANITY AND BIODIVERSITY

ABSTRACT

Biodiversity is one of the most important components of environmental issues but, dramatic decrease of biodiversity in last decades is threatening the future of humanity. Therefore, at the crossroads of environmental issues, as a key problem, the loss of biodiversity will be

* Doç. Dr. Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü

evaluated with the relations to other issues, but, especially as a health issue. In traditional societies, species of animals and plants provided many services for human health either directly or indirectly. Even today, biodiversity provides great opportunities for medical researches and pharmacology and it will be main component of this field in the future. Therefore, biodiversity will be analyzed as a medical and health issue, consequently as an existence matter of humanity. In this study, based on monographic researches and reports on specific areas of biodiversity, we will try to determine relationships between health issue and biodiversity, identify possible consequence of biodiversity loss in the field of human health.

Keywords: Environment, loss of species, biodiversity and health, biodiversity and pharmacy.

1. Giriş

Çevresel sorunlar içinde bulunduğumuz yüzyılın en önemli küresel sorunlarından biri olarak toplumsal ve bireysel hayatımızda önemli etkilerde bulunmaktadır. Söz konusu çevre sorunlarının en önemli boyutlarından biri olan biyolojik çeşitlilikteki azalmanın insanoğlunun ekonomik hayatında, beslenme alanında büyük yansımaları olmaktadır. Bu yansımalarından biri de sağlık alanındadır. Hava kirliliği, su kirliliği gibi çevresel sorunlar soluduğumuz hava kullandığımız su yoluyla insan sağlığını tehdit etmekte kalmıyor, biyolojik çeşitlilik kaybı, bitki ve hayvan türlerindeki azalma da insan sağlığını birçok açıdan tehdit etmektedir. Binlerce yıldır insanların tedavi amaçlı kullandığı bitkilerin ve hayvanların yok olması bizim tıp alanındaki imkanlarımızı da sınırlandırmaktadır.

Modern tıp ve eczacılıktaki olağanüstü gelişmelere rağmen hala bu alanda biyolojik çeşitliliğin sunduğu olağanüstü imkanlar vardır. Bu olanakların bir bölümü, bazı bitki ve hayvan dokularındaki etken maddelerin modern eczacılığın olanaklarıyla birleşerek geliştirilen ilaçlar olarak insanoğlunun sağlığına hizmet etmektedir. Bazı sıra dışı özelliklere sahip canlıların yapısal özelliklerinin keşfedilmesi insan sağlığıyla ilgili araştırmaların da önünü açmakta, bu alandaki bilgi birikimimizi geliştirmekte ve yeni tıbbi yöntemler geliştirilmesine imkan sağlamaktadır. İnsanın anatomik, biyokimyasal ve genetik yapısına bir yönüyle benzer özellikler taşıyan canlı türleri yine aynı şekilde tıbbi araştırmalarda önemli katkılar yapmaktadır.

İngilizcede bulunan ‘madenci kanaryası’ (miner’s canary / the coal miner’s canary) deyimi, kendisinin yok olmasıyla veya feda edilmesiyle erken uyarı görevi yaparak başkalarını kurtaran veya daha büyük felaketleri önleyen bir varlığı veya insanı anlatmak için bugün deyimsel ve mecazi bir anlam da kazanmıştır; fakat deyim kökeni maden ocaklarında kanaryaların hayatının feda edilerek insanların kurtarılmasının trajik tarihine dayanır. Bugünkü teknolojik erken uyarı araçları bulunmadan önce yüzlerce yıl insanlar maden ocaklarında ve özellikle kömür madenlerinde zehirli gazlara ve grizu patlamalarına karşı yanlarında taşıdıkları küçük bir kuşla, kanaryalarla korundular. Kanaryanın bu tür gazlara karşı insana göre çok daha hassas olan biyolojik yapısından dolayı kısa sürede tepki vermesi ve çoğu zaman ölmesi eski dönemlerde madencilerin hayatını kurtarıyordu. Hayvanların, insanların hayatını kurtarması bütünüyle tarihte kalmış bir gerçeklik değildir. Bugün de birçok aşı ve ilaç insanlarda kullanılmadan önce hayvanlar üzerinde deniyor. Bugün de Anadolu’nun çeşitli yörelerinde Kırım-Kongo Kanamalı Ateşi hastalığına neden olan kene türleriyle mücadele için doğaya sülün ve keklükler bırakılıyor. Toros Dağlarında keçi besleyen köylüler ilkbaharda sürülerini keneye karşı korumak için, sedir ağacının reçinesinden elde edilen pekmez rengi ve kıvamında ve kendine özgü keskin bir kokusu olan katran maddesini yüzyıllardır hayvanlarına sürüyor. Kısaca doğadaki birçok bitki ve hayvan türü, geçmişte olduğu gibi bizim geçim kaynağımız ve hayatımızın önemli bir dayanağı olan evcil hayvanların ve biz insanların sağlığını korumaya devam ediyor. İlerleyen sayfalarda daha ayrıntılı değinileceği gibi, biyolojik çeşitlilik, yeryüzündeki türler, tıp bilimi, eczacılık ve kısaca insan sağlığı için bugün bildiğimiz ve bilmediğimiz türleriyle ve henüz keşfedemediğimiz özellikleriyle insanoğlunun sağlığına ve geleceğine önemli hizmetler sunacaktır. Bu nedenle biyolojik çeşitlilik kaybı sadece bir çevre sorunu değil aynı zamanda bir sağlık sorunudur.

2. Biyolojik Çeşitlilik, Sorunun Boyutları ve Çözümün İvediliği

Biyolojik çeşitlilik kavramı, biyoloji bilimi içinde geniş bir çalışma ve araştırma alanını ifade eder. Bu bağlamda canlı varlıkların hangi kaynaklardan gelirse gelsin çeşitliliğini anlatır. Karasal, deniz ve okyanus, diğer su ekosistemleri, ekosistem toplulukları, türlerin kendi içinde, türler arası ve ekosistemler arası çeşitliği içine alır (United Nations, 1992). Birleşmiş Milletlerin, 1992 tarihli Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinin, Tanımlar ve Kullanımıyla ilgili 2. Maddesinde yapılan bu tanım, kavramın kapsamını oldukça geniş tutmuştur. Biyolojik çeşitlilik, genel olarak sadece

tür çeşitliliğini içine almaz, bunun yanında genetik çeşitliliği de içine alan bir kavram ve biyolojik çeşitliği oluşturan ekosistem çeşitliliği, tür çeşitliliği ve genetik çeşitlilik öğelerinin birbiriyle olan ilişki ve etkileşimini de kapsar. Bu alanda çalışan bilim insanlarının, genel olarak biyolojik çeşitliği bu geniş anlamıyla değerlendirdikleri söylenebilir.

Bir başka ifadeyle, biyolojik çeşitlilik yerkürede var olan bütün yaşam formlarını içine alır. Bu kapsamın içinde insan türü de vardır. Sonuç olarak, kendisi de biyolojik çeşitliliğin bir parçası olan insan için, kendisi dışındaki biyolojik çeşitliliğin korunması son derece önemlidir; çünkü biyolojik çeşitlilik insanoğlunun sağlık, refah ve mutluluğu, toplumların işlevlerini yerine getirebilmeleri için hayatidir (Munoz-Blanco vd., 2015). Buna rağmen, 2014 yılı Yaşayan Gezegen Raporu (Living Planet Report)'na göre yeryüzündeki biyolojik çeşitlilikteki azalma hızla devam etmektedir. Raporun on binden fazla örneklem üzerinden yaptığı değerlendirmeye göre 1970'ten sonraki kırk yıl içinde memeliler, kuşlar, sürüngenler, amfibik türler ve balık nüfusundaki azalma yüzde 52 olmuştur (WWF, 2014).

Sorun, günümüzde açık olarak bir tehdit haline gelmesine rağmen bu konuda yapılanların çok yetersiz olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İnsanların genel olarak bu konuda büyük bir bilgisizlik ve duyarsızlık içinde olduğunu söyleyebiliriz. Bir başka açıdan bakıldığında, uluslararası alanda son birkaç on yılda biyolojik çeşitliliğin önemi, bu konudaki riskler ve alınması gereken önlemler konusunda uluslararası örgütlerin ve sivil toplum kuruluşlarının önemli girişimler yaptığını da belirtmek gerekir. Bunlar arasında, Birleşmiş Milletler Çevre Örgütü (UNEP) şemsiyesi altında kabul edilen ve ülkelerin imzasına açılan 1992 tarihli Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi bu çabaların ilk akla gelenlerinden biridir. 2003 yılında yürürlüğe giren Cartagena Biyolojik Güvenlik Sözleşmesi, 2010'da imzalanan Nayoga Protokolü, 2011- 2020 dönemi Biyolojik Çeşitlilik Stratejik Planı kapsamında belirlenen Aichi Hedefleri çeşitli açılardan biyolojik çeşitliliğin korunmasını sağlamaya yönelik uluslararası çabalar arasındadır. Bu yöndeki çalışmaları, gerçekte daha eskilere götürmek mümkündür. Ramsar Sözleşmesi olarak bilinen 1971 tarihli Uluslararası Önemli Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme, Washington Sözleşmesi olarak da bilinen 1973 tarihli Nesli Tehlikede Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme, 1979 tarihli Göçmen Yaban Hayvanlarının Korunmasına İlişkin Bonn Sözleşmesi, bu alandaki daha erken dönemdeki çabalara örneklerden bazılarıdır.

Ne var ki, bütün bu çabalara karşın istenen düzeyde bir başarının yakalandığı söylenemez. Eğer bugünkü tahminler gerçekleşecek olursa 21. yüzyılın sonunda, yüzyılın başında var olan türlerin yüzde elli ya da daha fazlasını kaybedeceğiz. Bu tahminlerin de muhafazakar tahminler olduğunu belirtmek gerekir. Her şeyin üzerinde, biyolojik çeşitliliğin azalması, biyosfer üzerinde, biz insanların bütün diğer çevresel sorunlarının toplamından daha fazla ve daha uzun süreli bir etkisi olacaktır (Myers, 1993: 74-79).

Yeryüzündeki türler yok olurken bizim gelecekte yapabileceğimiz keşifler ve ilerlemeler konusundaki seçeneklerimiz de azalıyor. Biyolojik çeşitlilik kaybının etkileri açık olarak, daha az yeni tıbbi ilaç, doğal afetler karşısında daha zayıf ve savunmasız hale gelme ve küresel ısınmadan daha fazla etkilenme anlamına gelmektedir. Dünyadaki gıda ürünlerinin yaklaşık üçte biri arılar, kelebekler, sinekkuşları, yarasalar, böcekler ve diğer polen taşıyıcıların faaliyetlerine bağlıdır. Sadece Amerika Birleşik Devletlerinde, bal arıları 10 milyar dolar değerinde tarım ürününün tozlaşmasını sağlamaktadır. Sadece bu gruptaki hayvanların yok olmasının ilk aşamadaki doğrudan sonucu bütün dünyada çok büyük ekonomik kayıplar, gıda kıtlığı ve açlık anlamına gelmektedir (Endangered Species International, 2015) .

Biyolojik çeşitlilik kavramı bize şunu da hatırlatmalıdır ki, hiçbir organizma izole edilmiş biçimde yaşamıyor. Yeryüzündeki milyonlarca canlı türü birçok bakımdan diğer canlılarla etkileşim ve ilişki içinde yaşıyor; böylece küresel ekosistemin denge içinde olmasına ve dünya gezegeninin devamına katkıda bulunuyor (Natural History Museum, 2015).

Ne var ki; son birkaç on yılda çevresel değerlerdeki olumsuz gelişmeler gerek hayvanlar gerek bitkiler dünyasında birçok türün yok olmasıyla sonuçlanmış ya da bu sürece girilmiştir. Afrika altın kedisi, Yeni Zelanda denizaslanı, Batı ve Doğu Afrika bölgelerinde aslan türü çeşitli nedenlerden dolayı büyük ölçüde azalmıştır. Kadın Terliği Orkidesi (Lady's Slipper Orchid) de denilen ve en güzel süs bitkilerinden biri olan tropikal Asya Terlik Orkidesinin 88 türünün yüzde 99'u süs bitkisi olarak kullanmak amacıyla aşırı toplanması nedeniyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir. Yine aynı dönemde Hindistan'da yetişen 44 tıbbi bitki aşırı toplama ve yaşam alanı kaybı nedeniyle yok olma tehdidi noktasına gelmiştir. Kısaca, IUCN Red List güncellemesine göre yok olan, yeni bir listeye eklenmemekle birlikte yukarıda belirtilenlerle birlikte 14 tür Critically Endangered statüsünde olarak değerlendirilmiştir ki bu kesin

olmamakla birlikte “muhtemelen tür yok oldu” anlamına gelmektedir (IUCN, 2015).

Biyolojik çeşitliliğin karşı karşıya olduğu tehlikeyi IUCN Kırmızı Liste güncellemesi en somut biçimde göstermektedir. 2015 yılı itibarıyla IUCN Red List 77 bin 340 türün değerlendirmesini içermektedir ve bunlardan 22 bin 784 tür bu değerlendirmeye göre yok olma tehdidiyle karşı karşıyadır (IUCN, 2015). Bu kadar büyük sayıda türün yok olması büyük bir tehlikedir, fakat daha büyük bir tehlike, söz konusu türlerin yok olması nedeniyle diğer türler için ortaya çıkacak olan süreçtir. Türlerin karşılıklı bağımlılığı ve besin zinciri düşünüldüğünde, bu türlerin yok olması besin zinciri ve ekosistem ağı içinde çok daha fazla türün yok olma sürecini tetikleyebilecektir.

Doğal çevrede, bir türün yok olması uygun bir boşluk bırakırsa, var olan türlerin bu uygun boşluğu doldurmak için evrimleşmeye gittiği görülür. Bu durumda eğer yeterince uzun bir zaman bulunursa gelecekteki bir dünya bu yeni evrimleşmiş türlerin hayatını destekleyebilir. Ne var ki, bu evrimleşme ve adaptasyon sürecinin gerektirdiği zaman dilimi içinde, insanoğlunun hala bu yeni türleri görebilmek için hayatta olup olmayacağı çok kuşkuludur. Böyle olumsuz koşulların oluşmasından dolayı büyük cüsseli hayvanların daha hızlı yok olma eğiliminde olduğunu yeryüzünün yaşam tarihi bize göstermektedir. Bunların yerinin doldurulması 100.000 yılla 1.000.000 yıl arasında bir zaman almaktadır. Bir örnek olarak, görece yakın bir türün adaptasyonu olması açısından oldukça kısa sürede tamamlandığı kabul edilen kahverengi ayıların kutup ayısına evrimleşme süreci 10.000 ile 200.000 yıl kadar bir zaman almıştır. Görece uzak türlerin bu adaptasyon süreci çok daha zor ve çok daha uzun bir zaman aralığını gerektirmektedir. Bu bağlamda, en kısa zaman dilimi bile insanoğlunun tarihte var olduğu zaman uzunluğunu aşmaktadır (Yule vd., 2013: 147-159).

İnsanoğlunun hayatta kalması, refahı ve esenliği biyolojik çeşitliliğe ve sağlıklı ekosistemlere, bu ekosistemlerin sağlayacağı mal ve hizmetlere bağlıdır. Buna rağmen son birkaç on yılda dünya, daha önce görülmemiş ölçüde biyolojik çeşitlilik kaybı ve ekosistem bozulmalarıyla karşı karşıya kalmış, bu durum yeryüzündeki hayatı temelden sarsmıştır (UNDP, 2012: 13).

Bir şekilde, insanlığın geleceği geçmişinden oldukça farklı olacaktır. Yeryüzündeki insan nüfusu ve kişi başına kullandığı kaynak er ya da geç azalsın veya azalmasın, gelecek kuşaklar kendi atalarından daha az yaban

hayatı görecekler. Geniş taksonlar (taxa / ortak özellik taşıyan canlıların oluşturduğu gruplar) aralığında, en başta büyük cüsseli, memeliler, fakat bunun yanında kuşlar ve amfibik türler de insan etkinliklerinin yarattığı çok yönlü baskılar nedeniyle ortadan kalkacaklar. Bugün için, bu yok olmanın ekolojik ve evrimsel sonuçları bütün boyutlarıyla tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte, bu yok oluşun boyutları ne kadar büyük olursa insan hayatı üzerindeki olumsuz etkilerinin de o ölçüde yüksek olacağı beklenebilir (Yule vd., 2013: 147-159).

Diğer yandan, insanların geleceği en azından bir yönüyle, yol ayrımında; hangi yönü seçerlerse seçsinler, geçmişteki gibi olacaktır. İnsanlık, yirminci yüzyılın başlarında geriletelen ya da ortadan kaldırıldığı düşünülen bazı bulaşıcı hastalıklarla yeniden karşı karşıya gelecektir. Yeni ortaya çıkan hastalıklar ve ilaçlara direnç kazanan hastalık yapıcı varlıklar dolayısıyla, imkanı olan insanlar, on altıncı ve on yedinci yüzyıl Londralıları gibi, salgın hastalıkların patlak verdiği dönemlerde, daha az kalabalık kırsal alanların sağladığı görece koruyuculuktan dolayı bu bölgelere gideceklerdir. Muhtemelen, daha kırsal alanlar, daha zengin bir biyolojik çeşitliliği elinde bulunduracak, daha üstün ekosistem hizmetleri sağlayacak ve hastalıkların etkilerini ve yayılmasını engelleyen bir biyolojik tampon bölge görevi görecektir (Yule vd., 2013: 147-159).

Biyolojik çeşitlilik ve ekosistemler geniş bir alanda toplumlara mallar sağlarlar. Toplamların hayatta kalması, esenliği bunlara bağlıdır. Bunlar arasında gıda, yakıt olarak kullanılan odun, kereste, eczacılık ürünleri ilk planda sayılabilir. Bunlara ek olarak insanoğlunun hayatını destekleyen çeşitli ekosistem hizmetleri sağlarlar. Hava ve suyun temizlenmesi, biyolojik çeşitliliğin devamının sağlanması, toprağın üretimi ve korunmasına ek olarak verimliliğinin yenilenmesi, tarım ürünleri ve doğal bitki türlerinde tozlaşmanın sağlanması, tohumların dağıtılması, doğadaki atıkların toksik özelliklerinin giderilmesi, çürütülmesi ve yeniden doğaya dönüşümü, besinlerin dönüşümü bunlar arasındadır. Tarımsal zararlı haşaratın çoğunun kontrol altına alınması, kıyılarda dalgalarla oluşacak erozyonun önlenmesi, kuraklık ve su baskınlarının azaltılması, iklimin kısmen istikrarlı hale getirilmesi, hava koşullarındaki aşırılıkların ve bunun etkilerinin yumuşatılması da bu geniş yelpazedeki ekosistem hizmetlerindedir. Ayrıca doğal ekosistemlerdeki zengin yaşam çeşitliliği birçok estetik, kültürel, dinsel, mistik ve ruhani geleneklerde de temel bir rol oynar (UNDP, 2012: 54).

Albert Einstein'ın böyle bir sözü söyleyip söylemediği tartışmalı olmakla birlikte, ona atfedilen ve sıklıkla karşılaşılan “Eğer arılar yeryüzünden yok olursa insanoğlunun sadece dört yıllık bir hayatı kalır” sözü, insanların hayatının ne kadar başka canlıların hayatına bağlı olduğunu çarpıcı biçimde vurgulaması bakımından çok anlamlıdır.

Arılar belki biz insanlara sağladıkları yararlar açısından en çok bilinen örnektir, fakat bizim zararlı olarak bildiğimiz, hatta varlığından henüz hiç haberdar olmadığımız türler gelecekte insanlar için bir potansiyel fayda sağlama olasılığını barındırırlar. Norman Myers'in bilinmeyenlerin bilinmeyişi (unknown unknown) olarak adlandırdığı bu türler, belki de gelecekte biz insanlar için yeni imkanlar ve ufuklar açacaklardır (Myers, 1993: 74-79).

Bu nedenle, biyolojik çeşitlilik ve biyolojik çeşitlilik açısından hassas alanların korunması büyük önem taşımaktadır. Ne var ki, 2012 yılı Mart ayına kadar, Dünya Korunan Alanlar Veri Tabanı'na (World Database on Protected Areas) göre ulusal veya uluslararası hukuk çerçevesinde, ekolojik değerlerinden dolayı koruma alanı olarak tanımlanmış/ belirlenmiş alanların sayısı 200.000'di. Bu alanların büyüklüğü, Antarktika hariç dünyanın karasal alanlarının %12.7'sini, okyanus alanlarının %1.6'sını, 0-200 deniz mili arasındaki ulusal deniz yetki alanlarının %4.0'ünü oluşturuyordu (UNDP, 2012: 22). Gelinen noktaya bakıldığında bunun çok yetersiz olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, biz insanlık olarak tabiat anayla (Gaia) ilişkilerimizde bir yol ayırımıdayız. Bu konuda doğanın verdiği bütün uyarı işaretlerini göz ardı ederek dünyayla kendimizi ayıran bir felsefi yolu takip etmek birinci seçenektir. Diğeri ise tabiat ananın gösterdiği bu alarm işaretlerine şükran duyarak, tıbbi ve daha birçok nedenden dolayı -tıbbi, farmakolojik nedenler bunlardan sadece biridir- biz, doğayla ilişkilerimizi, bizim doğanın ayrılmaz bir parçası olduğumuz gerçeğini kabul ederek yeniden kurabiliriz (Cordell, 2000, 463-480). Mevcut duruma baktığımızda, her gün ortalama elli tür yeryüzünden yok olmaktadır (Wilson, 1988: 3-18). Bunun anlamı ise insanlığın tabiat anayla ilişkilerinde hala, yanlış olan birinci yolu takip ettiğidir. Bu süreçte en önemli faktör insanoğlunun faaliyetleridir. Dolayısıyla, türlerin bu hızlı yok olma sürecini durdurmada en önemli faktör yine insanoğlunun çevresiyle ve diğeri türlerle ilişkisinin düzeltilmesine bağlıdır.

3. Biyolojik Çeşitlilik, Tıp ve Eczacılık

Toplumlar binlerce yıl sağlık sorunlarına çözüm olarak bitki ve hayvanlardan yararlanmışlardır. Günümüzde hala birçok toplumda insanlar bitki ve hayvanlardan ve bunlardan elde edilen özlerden tedavi amaçlı yararlanmaktadırlar. Modern tıp ve eczacılığın gelişmesi bu alandaki bağımlılığı önemli ölçüde azaltmış ve kimyasal kökenli ilaçları ön plana çıkarmış olmakla birlikte, modern eczacılık da hala bitki ve hayvanlardan ilaç endüstrisinde önemli ölçüde yararlanmaktadır.

Göçebe insanlar birçok bulaşıcı hastalık için oldukça fakir bir yuva durumundaydı. Onların nüfusunun çok az olması, fazla yoğun olmaması, hastalık kaynaklarıyla fazlaca bağlantı içinde olmamaları, ayrıca kendi atıklarıyla uzun süre yakın bağlantı ve etkileşim içinde olamayacak kadar fazla hareketli olmaları bunların nedenleri arasındadır (Keesing vd., 2006: 485-498). Bununla birlikte, son altmış yetmiş yıl içinde üç yüzden fazla, yeni ortaya çıkan, insanlarda hastalık yapan madde (patogen) keşfedildi. Bunlardan bir bölümü var olan hastalık yapıcı bakterilerin çoklu ilaç kombinasyonlarına dirençli hale gelmiş türleri ve bazıları son zamanlarda evrimleşerek insanlara atlayan türlerdir (Jones vd., 2008: 990-994). Bunun nedenini açıklamaya çalışan hipotezlerden biri, biyolojik çeşitliliğin azalması nedeniyle bazı hastalık yapıcı maddelerin kendilerine yeni yuvalar aradığı, bu yuvalardan birinin de insan olduğu yönündedir. Bu nedenle gerek modern yaşamın yarattığı büyük ve yoğun nüfuslu kentler, gerekse biyolojik çeşitliliğin azalması bu yöndeki riskleri gelecekte daha da artıracaktır (Yule vd., 2013: 147:159). İnsan dışındaki bazı canlı türleriyle ilgili yapılan bazı araştırmalar da tür ve alt türlerdeki azalmanın bazı mantar hastalıklarına maruz kalma oranlarını artırdığı yönünde bulgular ortaya koymuştur (Searle vd., 2011: 16326:16326). Kısaca biyolojik çeşitlilikteki azalma, günümüz insanının sağlığı açısından büyük riskler yaratmaktadır.

Öte yandan, doğadaki birçok bitki türü modern yaşamın ve endüstriyel hale gelen gıda sektörünün yarattığı sağlık tehditlerine karşı olanaklar sunmaktadır. Örneğin, insan sağlığı açısından önemli elemanlardan biri olan antioksidanlar sentetik olarak da üretilerek kullanıma sunulmaktadır. Bununla birlikte, sentetik antioksidanların yan etkilerinden kaçınmak için son yıllarda bitki ve baharat kökenli bitki öz ve konsantreleri de piyasada artmaya başlamıştır. Ayrıca, bazı durumlarda bu maddeler sentetik olanlardan daha yüksek düzeyde antioksidan içeriğe sahip olabilmektedirler. Türkiye’de bulunan adaçayı türlerinden altısı üzerinde yapılan araştırmalar bu açıdan tıbbi olarak ve doğal gıda koruyucu olarak endüstriyel amaçlı kullanımlarda önemli bir alternatif olabileceğini göstermektedir. Dünyada

yaklaşık dokuz yüz türü olan adaçayının Türkiye’de seksen dokuz bilinen türü bulunmaktadır ve bunların kırk beşi Türkiye’nin endemik türüdür (Tepe vd., 2006: 200-204). Bu alanda yapılacak daha ayrıntılı çalışmalar tıbbi amaçlı, endüstriyel amaçlı olarak bu bitkilerin kullanılabilir potansiyelinin oldukça yüksek olabileceğini düşündürmektedir. Bunun yanında ekonomik değer yaratmakta da önemli bir olanak yaratılabileceği akla gelmektedir. Dolayısıyla, çoğu insanın sadece alternatif bir çay olarak gördüğü ya da geçmişte piyasadaki çayı alamayan köylülerin dağdan toplayarak içtiği bir çay türü olan adaçayının Türkiye’nin biyolojik zenginliğinin küçük bir parçası olarak her açıdan yapabileceği katkılar vardır.

Biyolojik çeşitliliğin korunmasının insanlığın geleceği için ne kadar hayati öneme sahip olabileceğini gösteren, belki de en çarpıcı örnek, küçük bir deniz canlısı olan bir denizanası türü, ölümsüz denizanası *Turritopsis dohrnii*dir. Bu küçük denizanasının bir özelliği 1988’de henüz yirmili yaşlarda Alman bir deniz biyolojisi öğrencisi tarafından keşfedildiğinden bu yana insanoğlunun binlerce yıllık rüyasının gerçekleşmesi konusunda bir umut olmuştur: Yaşlanmanın geciktirilmesi, insan ömrünün önemli ölçüde uzaması ve belki de ölümsüzlük(!).. (Rich, 2012). Bugün yaygın olarak ‘ölümsüz denizanası’ olarak bilinen *Turritopsis dohrnii*, o güne kadar bilinen ve doğanın en temel yasası olan ‘doğarsınız ve ölürsünüz’ ya da ‘doğarsanız ölürsünüz’e aykırı bir davranış sergiliyor. Yaralanma, stres altında kalma ve benzeri bir durumda, bir başka anlatımla başka bir canlının ölümü karşılaşacağı bir durumda, bu özel denizanası türünün tepkisi ölmek yerine hayatı geriye doğru sarmak biçiminde olmaktadır. Yaşlılık ve olgunluk döneminden geriye doğru bir değişim geçirerek embriyo evresine geri dönerek yeni bir başlangıç yapmakta, yani biyolojik olarak ölümü reddetmektedir. Yaşlı bir insanın fetüs dönemine geri dönerek hayata yeniden başlamasına benzetilebilecek bu olgu bilim adamları arasında bazı kaygı yaratacak tahminler yanında umut olacak değerlendirmeler yapılmasına neden olmuştur. Bir yandan uzun dönemde bu türün ya da olası benzer özelliklere sahip türlerin deniz ve okyanuslar dünyasını sessizce işgal edeceği ihtimal ve korkusunu yaratırken, bir yandan da insanoğlu için ölümsüzlüğün sırrını öğrenmemiz ya da ölümsüzlüğün anahtarını bulmamız konusunda umut yaratmaktadır. Her ne kadar bazı bilim adamları insanoğlunun karmaşık yapısıyla bu basit yapıdaki denizanası türünün büyük farklılığı nedeniyle bu konuda oldukça temkinli olsalar da iyimser olanlar da vardır. Bu umut ve iyimserlik dünyanın birçok ülkesinde yapılan araştırmaların yolunu açmıştır. Bu araştırmaların en önemli merkezlerinden biri olan Japonya’da bu konudaki araştırmaların en önde gelen bilim

adamlarından biri Shin Kubota bu sıra dışı canlının ölümsüzlük ve yaşam sırlarını çözersek bunun insanoğlu için ölümsüzlüğün sırrını çözmemize de büyük katkısı olacağını düşünmektedir (Rich, 2012). İnsanoğlunun takip edilebilen yazılı tarihi boyunca, Gılgamış Destanı'ndan bu yana insanlığın peşinden koştuğu ölümsüzlüğün sırrını olmasa bile insan hayatının uzatılmasına, kritik organların yenilenmesine katkıda bulunabilecek bazı ipuçları bulmamıza yardımcı olması bile insanlık için büyük bir kilometre taşı olacaktır.

Hindistan Himalayası'ndaki 700'e yakın kayıtlı yenilebilir yabani bitki türünün 170 kadarı geleneksel tıp bitkisi olarak yüzyıllardır bölge halkı tarafından kullanılmaktadır. Bunların bazılarının kökleri, bazılarının yaprakları veya tohumları, bazılarında elde edilen şurup ve özler zehirlenmelerde antidot olarak, soğuk algınlığına karşı, dizanteri vakalarında, tümör ve deri hastalıklarında, akciğer rahatsızlıkları ve başka birçok hastalık tedavisinde kullanılmış ve kullanılmaktadır (Samant ve Dhar, 1997: 179-191).

Bu tıbbi bitki zenginliği bölgenin yerli halkının hayatında çok önemli bir rol oynar. Bununla birlikte aşırı kullanım ve toplama, yaşam alanlarının bozulması, çevresel şartlardaki değişimler gibi nedenlerle bu çok değerli tıbbi bitkiler hızla azalmaktadır. Bölgedeki birçok tıbbi bitki türünün kökleri, tohumları, meyveleri, çiçekleri ve diğer kısımlarının aşırı ölçüde kullanımı bu türlerin erken yok olmasına yol açabilir. Halihazırda bu türlerden otuz kadarı, bugünkü kullanım düzeyleri devam ettiği takdirde uzak olmayan bir gelecekte bölgede yok olma tehlikesi altındadır ve bunların önemli bir bölümü endemik ya da yarı endemik türlerdir (Vidyarthi vd., 2013: 185-200).

Bölgenin bu zenginliğinin sürdürülebilir olması için başta yerel halkın eğitilmesi olmak üzere bir dizi önlem alınması gerekmektedir. Söz konusu tıbbi bitki türlerinin, özellikle ticari değeri olanların geleneksel çekirdekten ekme ve çelikleme yöntemleriyle çoğaltılması, doğal alanlarında ve bu alanların dışında çoğaltma işlemlerinin yapılması, mümkün olanların kültür bitkisi olarak zirai ve ticari üretiminin yapılması, botanik bahçeleri kurularak türlerin yetiştirilmesinin sağlanması çok önemli işlevler görecektir. Ancak bu ve benzeri yöntemlerle bu bölgenin son derece önemli tıbbi bitkileri gelecek nesillere aktarılabilir ve aynı zamanda bölge halkı için bir gelir kaynağı ve tedavi maddesi olarak varlığını sürdürebilir (Vidyarthi vd., 2013: 185-200). Tıbbi bitkiler konusunda dünyanın en önemli hammadde

depolarından biri olan bölgedeki biyolojik çeşitliliğin korunması sadece bölge için değil bütün insanlık için de önemli bir çaba olacaktır.

Bitkisel ilaçlar hala dünya nüfusunun üçte ikisinden fazlası için temel tedavi aracı olarak kullanılmaktadır. Kültürel olarak daha iyi kabul görmesi, insan vücuduna daha çok uyum göstermesi ve daha az yan etkilerinin olması gibi nedenlerle, bunların büyük bölümü gelişmekte olan ülkelerin nüfusu tarafından birincil tedavi materyali olarak kullanılmaktadır (Kamboj, 2000: 35-39).

Dünyada ticari olarak kullanılan bitki kökenli tıbbi etken maddelerin sayısı tam olarak bilinmiyor, fakat sadece Çin'de bu sayı binin üzerindedir (Duke ve Ayensu, 1985). Dolayısıyla geçmişten günümüze tıp ve eczacılık alanında kullanılan ilaçların önemli bir bölümü biyolojik kökenli ilaçlardır. Bu konuda hala büyük bir potansiyel vardır. Her ne kadar giderek kimyasal sentezlerle yapılan ilaçlar yaygınlaşmış da olsa bunların önemli bir bölümüne biyolojik kökenli etken maddeler esin kaynağı olmuştur ya da olmaktadır.

Bu konuda tıp ve eczacılık alanında biyolojik kökenli maddelerin sağladığı imkanların kamuoyu tarafından yeterince bilindiği ve takdir edildiği de söylenemez. Hatta bir hekim bile, hastasına bir antibiyotik reçetesi yazarken bu ilacın orijinal bileşiminde mantar veya bakteri ve muhtemelen çürümüş, bozulmuş bazı bitkisel materyaller bulunduğunu çoğu zaman aklına getirmez (Cordell, 2000: 463-480).

ABD'de yapılan bir araştırmaya göre, 1983-1994 arasındaki on iki yıllık zaman diliminde, Amerikan Gıda ve İlaç İdaresi (FDA) tarafından onaylanan 520 ilaçtan 157'si doğal ya da onların türevi olan ilaçlardan oluşmaktadır. Söz konusu 157 ürün, bu dönemde ruhsat verilen toplam ilaçların yüzde otuzunu oluşturmaktadır. Ne var ki, çoğu Amerikan vatandaşı bunun farkında değildir ya da bunun yeterince değerini bilmemektedir (Cordell akt., 2000: 463-480). Genel olarak insanların sağlık açısından bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da bitkilere ve hayvanlara ve bunlardan üretilmiş ilaçlara büyük gereksinimi olacaktır.

Öte yandan genel kamuoyunda var olan bu değer bilinememesine ek olarak, söz konusu biyolojik çeşitliliğin sağladığı ekonomik değerlerin paylaşımında da büyük dengesizliklerin ve adaletsizliklerin olduğu bir gerçektir. Tıp dünyasında kullanılan ilaçlara doğrudan ya da dolaylı kaynaklık eden bitkilerin önemli bir bölümü gelişmekte olan ülkelerin

topraklarında, ekosistemlerinde yetişen bitkilerdir. Ayrıca bunların önemli bir bölümü yerel halklar tarafından yüzyıllardır kullanılan, bu alanda geleneksel bir bilgi birikimi oluşturulan ilaçlardır. Bir başka deyişle, bunların bir bölümü yerel halklar tarafından keşfedilmiş olan ilaçlardır. Diğer yandan, bu ilaçlara modern tıp ve eczacılığın eklediği ve ekleyebileceği önemli katkılar da vardır. Aspirin ilacının kaynağını oluşturan söğüt ağacının yüzyıllardır bilinen ve kullanılan bir madde olmasına rağmen on dokuzuncu yüzyıl sonlarında bunun modern tıp ve eczacılığın katkılarıyla son yüzyılın belki de dünyada en çok bilinen ve kullanılan ilaçlarından biri haline gelmesi bunun bir örneğidir. Muhtemelen aynı şeyleri sıtma tedavisinde önemli bir araç olan kinin ilacı için de söyleyebiliriz.

Bu nedenle büyük ilaç şirketlerinin bu alanda sağladıkları kazançların sürdürülebilir olması ve insanların bu büyük zenginlikten yararlanmaya devam edebilmeleri doğal ürünlerle ilgili bir dizi yeni kriterin kabul edilmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Bu, bir taraftan, söz konusu biyolojik çeşitliliğe sahip ve bu konuda yüzyıllardır bu ürünleri geleneksel olarak kullanan yerel toplulukların haklarını gözetmeli ve kendi değerlerinin çalındığı duygusunu yaratmamalıdır. Diğer taraftan bu biyolojik kaynakları kullanan, fakat bunların geliştirilmesi için büyük parasal yatırımlar yapan ve katma değer yaratan eczacılık şirketlerinin yarattığı katma değeri korumalıdır (Cordell, 2000: 463-480). Bugün için önemli biyolojik çeşitlilik kaynaklarına sahip bölge halklarıyla bu kaynakları modern teknolojilerle işleyerek geliştiren ve sağlık alanında önemli hizmetler sunan şirketler arasında adil bir denge kurulduğunu söylemek mümkün değildir.

Karada ve suda yaşayan her bir türün bu çok karmaşık yaşam ağı içinde bir rolü vardır. Bu canlı türlerinin çoğunun biz insanlar için de doğrudan yararları vardır. Bunların bazılarını biz bugünden bilmiyorsak da gelecekte olabileceğine ilişkin bilimsel çalışmalar vardır. Kuzey Amerika'da yaşayan zehirli bir kertenkele türü olan Gila canavarı (Gila monster) bu konuda verilebilecek örneklerden sadece biridir. Bu büyük ve zehirli sürüngen türü, binlerce yıldır insanlar tarafından bilinmekle birlikte sadece geçtiğimiz birkaç on yıl içinde insanların bilmediği önemli bir faydası bilim insanları tarafından keşfedilmiştir. Latince, *Heloderma suspectum* adıyla bilinen bu iri kertenkelenin salyasından sentezlenen bir ilaç, tip iki diyabet hastalarında sağlıklı glikoz düzeyini koruma ve kilo verme konusunda pozitif sonuçlar vermiştir (Munoz-Blanco vd., 2015).

Örneğin, tropikal bir bitki olan rosy periwinkle (pervane çiçeği), iki kanser ilacının kaynağıdır ve Amerikan toplumuna 1990'lı yılların rakamlarıyla yıllık en az 200 milyon dolar ekonomik yarar sağlamaktaydı. Madagaskar'ın tropikal ormanlarında bulunan bu bitkiden elde edilen Hodgking hastalığı, çocuk lösemisi ve diğer kan kanserlerine karşı kullanılmak amacıyla iki önemli ilaç üretilmiştir. Bu ilaçların Amerikan toplumuna sağladığı yararın gerçekte bunun ez az iki katı olduğu kabul edilmektedir. Kanser araştırmacıları, benzer en az yirmi bitki türünün daha tropikal ormanlarda bulunduğu inanmaktadır (Myers, 1996:183). 1990'lı yıllardaki değerlerle bitki kökenli ilaç ve diğer eczacılık maddelerinin ticari büyüklüğü dünya genelinde yıllık 40 milyar dolar civarındaydı. Bu ilaçlarda kullanılan bitkisel maddeler ilaçların sadece çok küçük bir kısmını oluşturmakla birlikte bu maddeler ürünün yapımı için temel unsurlardır. Günümüzde 250.000 kadar bitkinin ilaç yapımında kullanılabileceği bilinmekle birlikte bunların çok azı kullanılabilmektedir. Bu nedenle bizim bugün yapabileceğimiz tek şey koruyabildiğimiz kadar çok türü korumaya çalışmaktır (Myers, 1993: 74-79).

4. Deniz, Okyanus Biyolojik Çeşitliliği ve Sağlık

Her ne kadar, kamuoyunda, biyolojik çeşitlilik dendiği zaman daha çok karasal alanlar ve karasal alanlarda da ormanlar akla geliyorsa da küresel biyolojik çeşitliliğin çok önemli bir bölümü deniz ve okyanus alanlarında bulunmaktadır. Deniz ve okyanus ekosistemleri gerek barındırdıkları biyolojik çeşitlilik açısından, gerekse söz konusu biyolojik çeşitliliğin küresel ekosistemler ve biz insanoğlu için yerine getirdiği işlevler açısından hayati önemi vardır.

UNESCO tarafından, deniz ve okyanus biyolojik çeşitliliğiyle ilgili gerçekler ve sayılar, "Facts and Figures on Marine Biodiversity" metninde şöyle özetlenmektedir (UNESCO, 2015):

Yeryüzündeki yaşamın tahmini yüzde elli ile yüzde sekseni okyanus yüzeyi altında bulunmaktadır.

2100 yılına kadar, eğer bu alanda önemli değişimler yaşanmaz ve bugünkü olumsuz koşullar devam ederse, dünyadaki deniz biyolojik çeşitliliğinin yarıdan fazlası yok olmanın eşiğine gelecektir.

Halihazırda dünyadaki başlıca deniz ekosistemlerinin yüzde altmışı zarar görmüştür ya da sürdürülemez şekilde kullanılmaktadır.

Kıyı bölgelerinde bulunan tuzlu, çamurlu alanlarda bulunan ve mangrov ormanı (mangrove) olarak bilinen ağaçlık ve çalılık alanlardan oluşan bölgeler, tuzlu su bataklıkları, deniz çayırları, aynı miktardaki tropikal ormanlardan elli kat daha fazla karbonu emme ve tutma kabiliyetine sahiptir.

Bu kıyı ekosistemlerindeki toplam karbon deposu tropikal ormanlardaki karbon deposunun beki de beş katı kadardır.

1985 ve 2005 yılları arasında 35.000 kilometrekarelik mangrov ormanı yeryüzünden silinmiştir.

Küresel ölçekte kritik öneme sahip olan deniz çayırları, mangrov ormanları ve mercan kayalıkları gibi deniz ve okyanus yaşam alanlarının yüzde otuz beşinin yok edildiği tahmin edilmektedir.

Bütün bu nedenlerden dolayı, yine bir UNESCO metni olan “Blueprint for The Future We Want”ın veciz biçimde ifade ettiği gibi, “insanlığın esenliği ayrılmaz ve karmaşık biçimde bizim varlığımızı devam ettiren canlı çevreye bağlıdır. Bizim okyanuslarımız iklimi, havayı, oksijeni, gıdayı, iş imkanlarını ve daha birçok ekosistem hizmetlerini sağlayarak ve düzenleyerek yeryüzünü insanlar için yaşanabilir bir yer haline getirmektedir. Diğer yandan, bizim okyanuslarımız ve onun kaynakları bozulmakta ve aşınmaktadır. Bugün, biz okyanuslara bağlıyken bizim okyanuslarımız da bize bağlıdır” (UNESCO, 2015). Denizler ve okyanuslar, gerek küresel ekosistem ve iklim üzerinde yaptıkları düzenleyici etkisiyle, gerek karbon emisyonunu büyük ölçüde dönüştürerek, insan sağlığına ikamesi mümkün olmayan katkılar sağlıyorlar. Deniz ve okyanusların olmadığı bir dünyada insanoğlunun ultraviyole ışınlarla çok daha fazla maruz kalması kaçınılmazdır. Henüz okyanus diplerinde, büyük mercan kayalıklarında keşfedilmeyi bekleyen canlıların insanoğlunun sağlık alanındaki buluşlarında da gelecekte yeni ufuklar açması muhtemeldir.

UNESCO, “Rio Ocean Declaration”a göre, okyanuslar ve kıyı alanları dünyanın yaşam destek sistemidir. Bu bağlamda soluduğumuz oksijenin yarısını üreterek, atmosferdeki karbondioksitin yüzde doksan üçünün dönüşümünü sağlayarak ve son iki yüz yılda küresel sisteme eklenen ısının yüzde seksenini emerek bu yaşam desteğini sürdürmektedir (UNESCO, 2012).

İster karada ister deniz ve okyanuslarda olsun biyolojik çeşitliliği oluşturan canlıların bize sağladıkları önemli hizmetler vardır. Amerikalı ünlü yazar ve düşünür “Bir yabancı ot nedir?” diye sorar ve bunun “henüz özellikleri, faziletleri, değeri keşfedilmemiş bir bitki olduğunu” söyler (Cordell, 2000: 463-480). Bizim bugün yabancı ot olarak gördüğümüz bir bitki, ormanda bilmediğimiz bir ağaç ya da okyanuslardaki bir organizma birçok başka canlı için hayat kaynağıdır ve biz insanlar için yarın ve gelecek kuşaklar için bir gün büyük fırsatlar sunabilir ve bir kurtarıcı olabilir.

5. Sonuç

Günümüzün en önemli küresel sorunlarından biri çevre sorunları ve biyolojik çeşitlilikteki azalmadır. Biyolojik çeşitlilik kaybı, insanoğlunun yaşamının temelini oluşturan birçok alanda önemli aşınmalara yol açmakta ve geleceğimizi tehdit etmektedir. Bu alanların en önemlilerinden biri de sağlık alanıdır. Yüzyıllardır insanoğlunun karşılaştığı hastalıkların tedavisinde sayısız bitki ve hayvan ve bunlardan elde edilen ürünler kullanılmıştır. Günümüzde, hala bazı topluluklar sağlık konusunda bu tür geleneksel yöntemlere ve ilaçlara büyük ölçüde bağımlıdır. Öte yandan modern tıp bu alanda önemli değişimlere yol açsa da birçok hayvan ve bitkiden elde edilen ilaçlar, geleneksel ilaçların modern yöntemlerle üretilen yeni versiyonları ya da bilim ve teknolojinin sunduğu yeni olanaklarla bitki ve hayvan dokularında keşfedilen yeni özelliklerden yararlanılarak bulunan ilaçlar insan sağlığının korunmasında hala önemli bir işlev görmektedir.

Ne var ki, insanoğlunun doğa üzerinde kurduğu baskı, doğanın aşırı kullanımı ve kısa dönemli karlara kurban edilmesi, son dönemde buna eklenen ve yine insan kaynaklı küresel ısınma hızlı bir biyolojik çeşitlilik kaybına neden olmuş, birçok tür ve alttür yok olma sürecine girmiştir. Yüzyıllardır insan sağlığına hizmet sunan türler ve bu türlerin içinde bulunduğu habitatlar, ekosistemler yok olmaya başlamıştır. Henüz yeterince yapısı bilinmeyen ya da henüz varlığından bile haberdar olmadığımız türler gelecekte biz insanoğluna tıp alanında da birçok fırsatlar ve hizmetler sunma potansiyeline sahip olabilir. Bu bağlamda kaybettiğimiz her tür, bu fırsatları da kaybetmemiz anlamına gelmektedir. İnsanoğluna yaptığı birçok teknolojik buluşta ilham kaynağı olan hayvanlar alemi bugün de bu işlevine devam etmekte yeni buluşlar için insan zihnini tetiklemeye devam etmektedir. Bugün de ölümcül hastalıkların tedavisinde bitkiler biz insanlara yeni yeni imkanlar sunmaya devam etmektedir.

Kısaca kaybolan her bitki ve hayvan türü sadece doğanın görsel güzelliğinden ve çeşitliliğinden bir şeyler alıp götürmekle kalmıyor ya da sadece bizim soframızdan bir şeylerin eksilmesi anlamına gelmiyor, insanoğlunun sağlığından, esenliğinden ve geleceğinden bir şeyleri alıp götürüyor. Bu nedenle insanlığın bu gezegende daha uzun süre kalması ve tek tek bireylerin daha uzun yaşaması da aynı zamanda diğer türlerin daha uzun süre gezegeni biz insanlarla paylaşmasına bağlı görünüyor.

KAYNAKÇA

Cordell, Geoffrey A. (2000). "Biodiversity and Drug Discovery – A Symbiotic Relationship", *Phytochemistry*, 55: 463-480

Duke, James A.; Ayensu, Edward S., (1985). *Medicinal Plants of China*, vol. 1, Research PublAlgonac, MI.

Endangered Species International, (2015). *Why Protect Biodiversity and Save Endangered Species?*,
<http://www.endangeredspeciesinternational.org/overview4.html>
(26.06.2015)

IUCN, (2015). *Conservation Successes Overshadowed by More Species Declines-IUCN Red List Update*,
http://www.iucn.org/news_hompage/?21561/Conservation-successes-overshadowed-by-more-speciesdeclines—IUCN-Red-List-update
(25.06.2015)

Jones, Kate E., Patel, Nikkita G., Levy, Mark A., Storeygard, Adam, Balk, Deborah, Gittleman, John L. & Daszak, Peter (2008). "Global Trends in Emerging Infectious Diseases", *Nature* 45: 990-994.

Kamboj, Ved P. (2000). "Herbal Medicine", *Current Science.*, 78: 35-39

Keesing, Felicia; Holt, Robert D. & Ostfeld, Richard S. (2006). "Effects of Species Diversity on Disease Risk", *Ecology Letters* 9: 485-498.

Munoz-Blanco, Javier; Von Essen, Mairus & Hoffmann, Alexander (2015). "Biodiversity for the Present and Future of Humanity: A Suggestion for the SDG Process", *SDG.earthsystemgovernance.org Discussion Paper*. Lund: Earth System Governance Project.

Myers, Norman (1993). "Biodiversity and the Precautionary Principle", *Ambio*, Vol.22, No. 2/3: 74-79.

Myers, Norman (1996). *Ultimate Security: The Environmental Basis of Political Stability*, Island Press, Washington, DC.

Natural History Museum, (2015)..*Why Conserve Biodiversity?*, <http://internet.nhm.ac.uk/nature-online/biodiversity/why- conserve-biodiversity/index.html> (25.06.2015)

Rich, Nathaniel (2012). "Can a Jellyfish Unlock the Secret of Immortality?", *The New York Times Magazine*, November 28, 2012.

Samant, Sher S. & Dhar, Uppeandra (1997), "Diversity Endemism and Economic Potential of Wild Edible Plants of Indian Himalaya", *International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, Volume 4, Issue 3: 179-191.

Searle, Catherine L.; Biga, Lindsay M.; Spatafora, Joseph W. & Blaustein, Andrew R. (2011). "A Dilution Effect in the Emerging Amphibian Pathogen *Batrachochytrium Dendrobatidis*", *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 108: 16322-16326

Tepe, Bektaş; Sökmen, Münevver; Akpulat, H. Aşkın ve Sökmen, Atalay (2006). "Screening of the Antioxidant Potentials of Six *Salvia* Species from Turkey", *Food Chemistry*, Volume 95, Issue 2, March 2006: 200-204.

UNESCO (2012). *Rio Ocean Declaration*, [www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/SC/pdf / Pdf Rio Ocean Declaration 2012.pdf](http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/SC/pdf/Pdf_Rio_Ocean_Declaration_2012.pdf) (23.06.2015)

UNESCO (2015). *Blueprint for the Future We Want*, <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/ioc-oceans/priority-areas/rio-20-ocean/blueprint-for-the-future-we-want/> (23.06.2015)

UNESCO, (2015). *Facts and Figures on Marine Biodiversity*, <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/ioc-oceans/priority-areas/rio-20-ocean/blueprint-for-the-future-we-want/marine-biodiversity/facts-and-figures>(23.06.2015)

United Nations (1992). *Convention on Biological Diversity*,
<https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf> (01.07.2015)

United Nations Development Programme (2012). *The Future We Want: Biodiversity and Ecosystems – Driving Sustainable Development. United Nations Development Programme Biodiversity and Ecosystems Global Framework 2012-2020*. New York.

Vidyarthi, Shalini; Samant, Sher S. & Sharma, Pankaj (2013). “Traditional and Indigenous Uses of medicinal Plants by Local Residents in Himachal Pradesh, North Western Himalaya, India”, *International Journal of Biodiversity Science, Ecosystem Services & Management*, Volume 9, Issue 3: 185 – 200.

Wilson, Edward O. (1988). “The Current State of Biological Diversity”, in E. O. Wilson (ed.), *Biodiversity* (pp. 3-18), Washington DC: The National Academies Press.

World Wide Fund for Nature (WWF), *Living Planet Report 2014*, World Wide Fund for Nature, Gland, Switzerland

Yule, Jeffrey V.; Fournier, Robert J. & Hindmarsh, Patrick I. (2013). “Biodiversity, Extinction, and Humanity’s Future: The Ecological and Evolutionary Consequences of Human Population and Resource Use”, *Humanities*, 2, pp. 147-159.

**274 SAYILI SENDİKALAR KANUNU VE 275 SAYILI TOPLU
İŞ SÖZLEŞMESİ, GREV VE LOKAVT KANUNU’NUN
HAZIRLANMASI SÜRECİ VE SENDİKALAR**

Samet YAŞAR*

ÖZET

1961 Anayasasının toplu sözleşme özerkliği ve grev hakkını güvenceye alan hükümleri çerçevesinde 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu’nun hazırlanması süreci bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Sendikal haklar bakımından önemli bir kırılma noktası olan bu kanunların hazırlanması sürecine ilişkin literatürdeki görüşler Meclis ve Senato’daki görüşmeler etrafında yeniden değerlendirilmiştir. Türkiye’de sendikacılığın önünü önemli ölçüde açan bu kanunların hazırlanmasında darbecilerin toplumsal meşruiyet arayışının belirleyici bir unsur olduğu görülmüştür. Bununla birlikte darbecilerin meşruiyet aracı olarak sendikal haklara odaklanmasında, işçi sınıfındaki nicel büyümenin ve 1950’lerden itibaren artarak devam eden sendikal taleplerin etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: 1961 Anayasası, sendikacılık, 274 sayılı Kanun, 275 sayılı Kanun.

**LEGISLATION PROCESS OF TRADE UNION ACT No: 274
and COLLECTIVE LABOUR AGREEMENT, STRIKE AND LOCK-
OUT ACT No: 275 and TRADE UNIONS**

ABSTRACT

Main subject of this study is legislation process of “Trade Unions Act” no. 274 and “Collective Labour Agreement, Strike and Lock-out Act” no. 275 within provision of the “Turkish Constitution of 1961” that secure collective bargaining autonomy and right to strike. Evaluations in the literature on the legislation process of these laws were reevaluated in the light of discussions in the parliament and senate. It is seen that the initial impetus for legislation of these laws that pave the way of unionization is the concern of legitimacy of coup plotters. Besides, it is seen that quantitative

* İstanbul Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,
samet.yasar@istanbul.edu.tr

enlargement of working class and union demands that increase especially after 1950s have an influence on the focus of coup plotters on the union rights.

Key Words: Turkish Constitution of 1961, trade unionism, act no.274, act no.275.

GİRİŞ

1961 Anayasasındaki hükümlere dayanarak, 1963'te çıkarılan 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu (TİSGLK) Türkiye'deki sendikal hareket için önemli bir dönemeçtir. Zira bu kanunlarla birlikte 1947'de sendikaların hukuki zemine kavuşmasını sağlayan ve fakat aynı zamanda önemli sınırlamalar içeren 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun'un sendikacılığın önüne koyduğu sınırlamalar önemli ölçüde kaldırılmış ve toplu sözleşme ve grev hakkı sağlanmıştır. Sendikal hareketin önünü açan bu kanunların çıkarılmasında 1950'li yıllarda sendikaların sürekli olarak grev hakkına ilişkin taleplerini dillendirmesi ve bu bağlamda hükümetleri etkilemeye yönelik faaliyetler yürütmesi, bu kanunların çıkarılmasına zemin hazırlayan koşulların oluşmasında etkili olmuştur.

Belirtmek gerekir ki, 1950'den itibaren süregelen grev hakkına ilişkin artan taleple birlikte dönemin siyasal partileri[†] ve çeşitli sendikaları tarafından kanun tasarıları hazırlanmıştır. Fakat bu tartışmaların neticesinde grev hakkının Anayasal güvenceye kavuşması ancak 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında sendikacıların da dahil olduğu Kurucu Meclis tarafından hazırlanan Anayasa ile mümkün olmuştur. Sonrasında 274 ve 275 sayılı kanunlar ile örgütlenme, toplu pazarlık ve grev hakkının yasal çerçevesi çizilmiştir. Türkiye'de bu temel sendikal hakların bir askeri darbe sonrasında hazırlanan Anayasa ile mümkün olması bu hakların darbe sonucunda yeni siyasal düzeni tesis edenlerce işçi sınıfına bahşedildiği görüşünün oluşmasına sebep olmuştur.[‡] Bununla birlikte bu gelişmeyi 1950'lerden ve

[†] 1950'li yıllardaki grev hakkı tartışmaları için bkz. Ahmet Makal, *Ameleden İşçiye*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 269-287; Çeşitli kanun tasarıları için bkz. Kemal Sülker, *Türkiye'de Grev Hakkı ve Grevler*, 2. Baskı, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004, s. 159-194.

[‡] Toker Dereli, *Aydınlar, Sendika Hareketi ve Endüstriyel İlişkiler Sistemi (Genel Olarak Türkiye'de)*, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1975, s. 291.

hatta daha öncesinden gelişen sendikal dinamizmin bir meyvesi olarak değerlendiren görüşler de mevcuttur.[§] Sendikal hakları ileri bir noktaya taşıyan bu iki kanunun çıkarılması sürecinde siyasal elitlerin ve sendikal hareketin etki düzeyini, rolleri ve kapasitesini yerli yerinde değerlendirmek yerine, bir tarafı etkisizleştirerek diğerine belirleyici bir rol atfetmenin doğru olmadığı düşünülmektedir. Bu çalışmada 1963 yılında çıkarılan kanunların yasama organı tarafından çıkarılış sürecine odaklanarak, siyasal elitlerin bu iki kanuna yönelik yaklaşımlarının anlaşılmasına katkı sunulması amaçlanmaktadır.

Buradan hareketle öncelikle kanunların uygulama alanı bulacağı sahanın çerçevesini çizmek üzere 1960'lı yılların başındaki ücretli emek ve sendikal hareketin genel durumu nicel olarak ele alınacaktır. Daha sonra; kanunların çıkarılma sürecindeki meclis görüşmeleri detaylı olarak ele alınarak meclis bileşenlerinin kanunun şekillenmesindeki rol ve tavırları incelenecektir. Ayrıca bu yasama sürecinde kanunları etkilemek üzere gerçekleşen sendikal eylemler ve görüşlere değinilerek, 274 ve 275 sayılı kanunların çıkarılış süreci meclis görüşmelerini merkeze alarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1. 1960'lı Yıllarda Türkiye'de İşçi Sınıfının Genel Durumu

1960'da 2.4 milyon olan ücretli sayısı, 1965'te 3 milyona ve 1970'de 4 milyona yükselmiştir. Ücretlilerin toplam istihdamdaki payı 1960'da %18.7 iken, 1965'te %22.4 ve 1970'de %27.6 olmuştur. Ücretsiz çalışmanın daha fazla yaygın olduğu tarım sektörünün istihdamdaki payı halen ağırlığını korumasına karşın bu dönemde azalma eğilimine girmiştir. 1960'da toplam istihdam içindeki payı %70 olan tarımsal istihdam, 1970'de %60'a gerilemiştir. Bununla birlikte sanayinin istihdamdaki payı aynı dönem içerisinde %11'den %15'e ve hizmetler sektörünün payı %19'dan %24'e yükselmiştir.**

Bu yöndeki diğer görüşler için bkz. M. Hakan Koçak-Aziz Çelik, "Türkiye İşçi Sınıfının Ayağa Kalktığı Gün: Saraçhane Mitingi", *Sınıf Sendika Siyaset – Türkiye Emek Tarihinden Kesitler*, Derleyenler: Ahmet Makal-Aziz Çelik-M. Hakan Koçak, İmge Kitabevi, Ankara, 2016, s. 270-271.

[§] M. Hakan Koçak-Aziz Çelik, *a.g.m.*, s. 271-272.

** Aziz Çelik, "Türkiye'de 1960 Sonrası İstihdam ve Ücretliler", <https://azizcelik2013.files.wordpress.com/2013/10/te3bcrkiye-de-1960-sonrasc4b1-istihdam-ve-c3bccretliler.pdf>, (Çevrimiçi), 15.04.2015.

Çalışma Bakanlığı ve Petrol-İş Sendikasının yıllıklarından derlenen ve sigortalı işçi sayısının esas alındığı istatistiklere göre 1961 yılında sendikalaşma oranı %43.2, 1965 yılında %58.1 ve 1970 yılında ise %62.1'dir. Fakat bu dönemdeki toplam ücretli sayısı esas alındığında sendikalaşma oranı 1960'ta %11.7, 1965'te %17.6 ve 1970'de %19.6 olmaktadır. Görüldüğü üzere sigortalı işçiler esas alındığında çok yüksek oranlara ulaşan sendikalaşma oranı, toplam ücretli sayısı esas alındığında önemli oranda düşmektedir. Bu durumun en önemli sebebi, kayıt dışı istihdamın yaygınlığıdır.^{††}

2. 274 ve 275 Sayılı Kanunların Hazırlanması Sürecinin Başlangıcı

1961 Anayasasının geçici 7. maddesinde; Anayasa'da çıkarılması emredilen kanunların en geç iki yıl içerisinde çıkarılması gerektiği belirtilmiştir. Anayasanın toplu sözleşme ve grev hakkı bölümünde grev hakkını düzenleyen bir kanun, sendika kurma hakkı bölümünde ise memurların sendika kurma hakkını düzenleyen bir kanun çıkarılması emredilmiştir. Anayasanın resmi gazetede ilan ediliş tarihi 20 Temmuz 1961 olduğundan dolayı söz konusu hakları düzenleyen kanunların en geç 20 Temmuz 1963'e kadar çıkarılması gerekmektedir. Meclis görüşmelerinde yer yer tartışması olacak bu geçici madde hükmüne uygun olarak 275 sayılı Kanun 15 Temmuz'da kabul edilmiş ve 24 Temmuz 1963'te yürürlüğe girmiştir. Anayasada sendikal hakları düzenleyen bölümdeki "çalışanlar" ifadesi gereğince memurlara da sendikalaşma hakkı sağlanmıştır. Fakat memurların sendika hakkını düzenleyen 624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Kanunu ancak 1965'te yürürlüğe girmiştir.^{‡‡}

^{††} Özgün Millioğulları, *Türkiye'de 1960-1980 ve 1980-2005 Dönemlerinde Grev Hareketlerinin Karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.), Ankara, 2007, s. 56-57.

^{‡‡} 274 sayılı Sendikalar Kanunu'na ilişkin 4 milletvekili tarafından verilen kanun teklifinde memurlarında sendikalaşma hakkı da düzenlenmiştir. Fakat Çalışma Bakanlığı tarafından hazırlanan hükümet tasarısında ise memurların sendikalaşma hakkından bahsedilmemiştir. Meclis görüşmeleri esnasında da komisyon başkanı Coşkun Kırca'nın verdiği önerge ile kanun teklifindeki memur sendikacılığını düzenleyen ibare çıkarılmıştır. Bkz. *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt 16, 70. Birleşim, 11.04.1963, s. 234; "Millet Meclisi 126 No'lu Komisyon Raporu", *Millet Meclisi Tutanakları*, Dönem 1, Toplantı 2, Sıra Sayısı 126, s. 21.

274 sayılı Kanun'un hazırlanması süreci 1960 sonrasında İsmet İnönü'nün Başbakanlığında kurulan ikinci koalisyon hükümeti (Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Yeni Türkiye Partisi (YTP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP),) döneminde başlamıştır.^{§§} 25 Haziran 1962'de yeni koalisyon hükümeti kurulduktan sonra 6 Temmuz 1962'de 4 CHP'li milletvekili tarafından hazırlanan "Sendikalar Kanunu Teklifi" daha sonra 24 Ocak 1963 tarihinde hükümet tarafından hazırlanan "İşçi ve İşveren Sendikaları Kanun Tasarısı" ile birleştirilerek mecliste görüşülmeye başlanmıştır.^{***} Millet Meclisi'nde kabul edilen metin Cumhuriyet Senatosu'na gönderilmiş ve Cumhuriyet Senatosu'nda bazı değişikliklere uğradıktan sonra ihtilafli maddeler için oluşturulan Karma Komisyon tarafından oluşturulan rapor çerçevesinde 15 Temmuz 1963'te kanunlaşmıştır.^{†††} 4 Milletvekili tarafından hazırlanan kanun teklifinin genel gerekçesinde Türkiye'nin 1951 yılında onayladığı 98 sayılı ILO sözleşmesine ve Türkiye'nin soğuk savaş sürecinde tercih ettiği Batı bloğundaki uygulamalara atıf yapılmıştır. Bunun yanı sıra 5018 sayılı kanun birçok yönüyle eleştirilmiştir. Yine hükümet tasarısının gerekçesinde de uluslararası sözleşmelere atıf yapıldıktan sonra, söz konusu kanunun esas itibarıyla 1960 darbesinden hemen sonra kurulan Kurucu Meclis döneminde çıkarılmasının planlandığı ve bu konuda geç kalındığı belirtilmiştir.^{†††}

275 sayılı Kanun'un hazırlanması süreci ise, 31 Ağustos 1962'de hükümet tarafından hazırlanan tasarı ile başlamış ve Sendikalar Kanunu ile aynı ihtilaf sürecinden geçtikten sonra 15 Temmuz'da kanunlaşmıştır.^{§§§} Tasarının gerekçesinde Anayasadaki toplu sözleşme ve grev hakkına ilişkin

^{§§} Aziz Çelik, " 50. Yılında 274-275 Dersleri", <http://azizcelik.org/2013/07/27/50-yilinda-274-275-dersleri/>, (Çevrimiçi), 25.04.2015.

^{***} "Millet Meclisi 126 No'lu Komisyon Raporu", *a.g.e.*, s. 1, 14.

^{†††} Cumhuriyet Senatosu tarafından değiştirilen hükümlerin bir kısmı detay düzenlemeler ve redaksiyon düzenlemesidir. Cumhuriyet Senatosu'nca değiştirilen ve Millet Meclisi tarafından kabul edilerek kanunlaşan önemli değişimler şunlardır; 2. maddede geçici işçilerin de sendika üyeliğini teminat altına alan hüküm, 11. maddede sendika kurucusu olabilme şartlarına Türkçe okur-yazar olma ve kamu haklarından mahrum olmama şartlarının eklenmesi, 30. maddede tüzüğe aykırılık davalarının asliye ceza mahkemesi yerine iş mahkemelerinde görülmesini sağlayan hüküm.

^{†††} "Millet Meclisi 126 No'lu Komisyon Raporu", *a.g.e.*, s.1-20.

^{§§§} 275 sayılı Kanun'da da Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi arasında yalnızca detay düzenlemelerde ihtilaf çıkmıştır.

hükümlere ve Borçlar Kanunu ile uyumlulaştırılma gibi konulara atıf yapılmıştır.****

3. Kanunlara İlişkin Meclis Görüşmeleri

1960 askeri darbesinin ardından 1961’de yapılan genel seçimler sonucunda CHP birinci, AP ikinci, CKMP üçüncü ve YTP dördüncü parti olmuştur. CHP ve AP tarafından CHP genel başkanı İsmet İnönü’nün Başbakanlığında kurulan 1. Koalisyon hükümeti döneminde AP kanadından gelen liberal dirençler sebebiyle söz konusu kanunlar meclis gündemine gelememiştir. CHP-AP koalisyonunun 1962’de dağılması sonrasında kurulan CHP-CKMP-YTP koalisyonu döneminde Meclis gündemine gelen kanunların görüşülmesinde sert tartışmalar yaşanmamıştır.†††† Zira temel olarak 1961 Anayasası’nın hükümleri çerçevesinde sendika özgürlüğü, grev ve toplu sözleşme hakkının sağlanacağı ve hangi hakların kısıtlanacağı noktasında bütün siyasi partiler arasında genel bir uzlaşma ortamı sağlanmıştır. Millet Meclisi’nde görülen genel uzlaşma Cumhuriyet Senatosu’nda da görüşülmüştür. Bu bakımdan Cumhuriyet Senatosu’nda gerçekleşen görüşmeler Millet Meclisi’ndeki görüşmelerde tartışılan ve vurgulanan konuların neredeyse tekrarı olduğu için Senato görüşmelerine detaylı olarak değinilmeyecektir.††††

3.1. 274 Sayılı Sendikalar Kanunu Meclis Görüşmeleri

Tasarının geneline ilişkin yapılan görüşmelerde muhalefet partilerine mensup milletvekilleri partileri adına yaptıkları değerlendirmelerde yasayı kısmen eleştirmişlerdir. Bunun yanı sıra hükümet ortağı olan YTP de tasarımı muhalefet milletvekillerinin argümanlarına paralel olarak eleştirmiştir.

Yasanın geneline ilişkin görüşmelerde iktidar ve muhalefet milletvekilleri yeni siyasal düzene ve Anayasaya olan bağlılıklarını ifade etmişler ve sendikacılığın gelişimine ilişkin endişelerini dile getirmişlerdir.

**** “Millet Meclisi 132 No’lu Komisyon Raporu”, *Millet Meclisi Tutanakları*, Dönem 1, Toplantı 2, Sıra Sayısı 132, s. 1-2.

†††† Aziz Çelik, “ 50. Yılında 274-275 Dersleri”, *a.g.e.*

†††† 274 sayılı Kanun görüşmeleri için bkz; *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem 1, Cilt 12, 82-83-84-85-86. Birleşimler; 275 sayılı Kanun görüşmeleri için bkz. *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem 1, Cilt 12, 88-89. Birleşimler ve Dönem 1, Cilt 13., 89-90. Birleşimler.

CHP İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca 27 Mayıs'a ilişkin görüşlerini ve sendikacılığa ilişkin endişelerini bu şekilde dile getirirken;§§§§

“... Hiç şüphem yoktur ki, Türk işçisinin ve işçi liderlerinin büyük ekseriyetinin kabul ettiği şekilde bu memlekette komünist sendikalar kurulamaz, faşist sendikalar kurulamaz, ırkçılığın mâkes bulacağı sendikalar kurulamaz, din istismarcılığı yapan sendikalar kurulamaz, 27 Mayıs 1960 Devrimi aleyhtarı sendikalar kurulamaz, Atatürk milliyetçiliği aleyhtarı sendikalar kurulamaz, Devletin millet ve ülke olarak birliğini' bozucu sendikalar kurulamaz. Hakimiyeti belli bir sınıfa devretmek isteyen sendikalar kurulamaz. Bunlar yasak edilmiştir...”

YTP Tokat Milletvekili Zeyit Kocamemi ise sendikaların grev hakkına ilişkin yaptığı açıklamalar, eylemler ve gösteriler için endişelerini şu şekilde dile dile getirmiştir;*****

“...Maddeler üzerinde görüşülürken, hep muttali olacağız. Elimizdeki şu kanun tamamen sendikaları geliştirmek, kuvvetlendirmek çabası içinde kaleme alındığı halde bizim sendikacılarımız bunu bile az görmüşler ve verdikleri beyanlarda, yaptıkları toplantılarda milletvekillerini bir daha bu Meclise sokmamakla tehdit etmişler ve hattâ grev tehdidi ile bile Meclisimizi bir nevi baskı altında tutmak istemişlerdir...”

AP Zonguldak Milletvekili Sadık Tekin Müftüoğlu ise Sendikalar Kanunu ile düzenlenen hakların dayanak noktası olan Anayasa'nın meşruiyetine şu şekilde vurgu yapmıştır;††††

“... Bu kanun ne hükümetin, ne iktidar partilerinin, ne bu arkadaşın eseri değildir. Bu kanun tamamen milletin reyleriyle tasvip gören bir Anayasanın eseridir.”

Cumhuriyet Senatosu'ndaki Sendikalar Kanunu'na ilişkin genel görüşmelerde Türkiye İşçi Partisi (TİP) senatörü Niyasi Ağırnaslı da 27 Mayıs darbe sürecinin belirleyici rolüne vurgu yapmıştır;††††

§§§§ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 16, 69. Birleşim, 10.04.1963, s.197.

***** Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 16, 69. Birleşim, 10.04.1963, s.214.

†††† A.e., s.215.

“...Sosyal bünyeyi ve istihali zaafa düşürecek mücadelelere başvurmak lüzumu olmaksızın işçi sınıfına hür ve bağımsız sendikalar kurma ve grev yapma imkânlarını getiren yeni Anayasamıza Türkiye işçi Partisinin samimiyetle bağlı olduğunu belirtmek isterim. Başta işçi sınıfı ve umumiyetle emeklerinin günlük veya aylık geliriyle ölçülü bir hayat yaşamak zorunda bulunan vatandaşlarıyla büyük yoksul çoğunluğun insanca yaşama mücadelelerinin ilk engellerini ayıklayan 27 Mayıs devrimcilerine ve halktan yana olan aydınlarımıza ve gerçekçi basınımıza bu şerefli kürsüden minnettarlıklarımızı ifade etmeyi de bir kadirşinaslık sayarız...”

Meclis’te ve Senato’da kanun tasarısının geneline ilişkin görüşmelerde söz konusu hakların dayanak noktası olan Anayasa’nın meşruiyeti ve dolayısıyla bu Anayasa’yı vücuda getiren 27 Mayıs darbesi sonrası gerçekleşen reformların belirleyici hususları özellikle vurgulanmıştır. Fakat bunun yanı sıra, tasarıları etkilemeye yönelik sendikal eylemlerden ve ilerleyen yıllarda sendikaların alacağı biçimlere yönelik endişeler de ayrıntılı olarak dile getirilmiştir. Kanunun geneline ilişkin bu görüşmelerden sonra, kısmi görüş ayrılıklarının ortaya çıkacağı madde görüşmelerine geçilmiştir.

YTP adına söz alan Orhan Apaydın; iş kolu tespitinin Çalışma Bakanlığı tarafından yapılmasını, sendikaların her yıl mali bilançolarını Çalışma Bakanlığına göndermelerini ve cezai müeyyideleri düzenleyen hükümleri eleştirmiştir. İşkolu tespiti ve mali bilançoya ilişkin eleştirilerini sendika özgürlüğü temelinde yapan Apaydın cezai müeyyideleri ağır bularak bu hükümlerin sendikaların gelişmesine engel olacağını belirtmiştir. §§§§§ CHP grubu adına söz alan Burhan Arat ise tasarımı genel hatlarıyla olumlu olarak açıklamalar yapmıştır. §§§§§ CKMP adına söz alan milletvekili

§§§§ Cumhuriyet Senatosu Tutanakları, Dönem 1, Cilt 12, 82. Birleşim, 28.06.1963., s.355.

Niyazi Ağırnaslı, Sendikalar Kanunu’nun geneline ilişkin olumlu ifadelerden sonra ilerleyen oturumlarda büyük ölçüde TIP’in görüşleri doğrultusunda eleştiriler getirmiş ve Cumhuriyet Senatosunda kanunun bütününe ilişkin oylamada ret oyu veren tek senatör olmuştur. Bkz. Cumhuriyet Senatosu Tutanakları, Dönem 1, Cilt 12, 82. Birleşim, 28.06.1963., s.355-357; Cumhuriyet Senatosu Tutanakları, Dönem 1, Cilt 12, 86. Birleşim, 04.07.1963., s. 651-652.

§§§§§ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt: 16, 69. Birleşim, 10.04.1963, s. 186-187.

§§§§§ A.e., s. 181-183.

Cevdet Odyakmaz tasarısı hakkında genel değerlendirmeler yapmış ve esasa ilişkin olmayan bazı öneriler getirmiştir.^{††††††}

Sendikacı kökenli AP milletvekili Saim Kaygan^{††††††††} tasarısını Anayasa'nın ruhuyla uyuşmayan ve sendikacılığın gelişmesinden ürken bir yasa olarak tanımlamış ve eleştirilerini şu şekilde sıralamıştır;^{§§§§§§§§}

- Sendikaların üst kuruluşlara üye olmasını doğal seyrine bırakmak yerine yasa da ayrıntılı bir şekilde düzenlemek sendikaların dağılmasına ve dolayısıyla güçsüzleşmesine sebep olacaktır.

- Sendikaların kuruluşunun, faaliyetlerinin ve mali tablolarının denetim altına alınması sendikalara güvensizliğin göstergesidir.^{*****}

- Aynı zamanda büyük bir işveren olan hükümetin bir organı olan Çalışma Bakanlığı'na işkolu tespiti yetkisinin verilmesinin sendikaların kuruluşundaki devlet müdahaleciliğini artıracaktır.

- Tasarıdaki sendikacılara getirilen cezai müeyyideleri ve itfaiyecilere getirilen sendika yasağını eleştirmiştir.

Millet Partisi (MP) adına söz alan Kazım Arar da diğer eleştirilere paralel olarak yasanın güçlü sendikacılığı önleyeceğini belirttiikten sonra; işkolu tespiti, mali bildirimler, cezai müeyyideler gibi konularda eleştirilerini yöneltmiştir.^{††††††††}

Parti grupları adına konuşan milletvekillerinin yanı sıra diğer milletvekilleri de tasarısı hakkında görüşlerini beyan etmişlerdir. CHP'den iki milletvekili tasarıda birlik-federasyon-konfederasyon kurulmasını kolaylaştıran hükümleri ve sendika liderlerine verilecek cezaları düzenleyen hükümleri eleştirmişlerdir. Bununla birlikte bazı AP milletvekilleri de

^{††††††} A.e., s. 187-190.

^{††††††††} Kaygan 1954 ve 1957'de İzmir İşçi Sendikaları Birliği başkanı seçilmiştir. Bkz. Aziz Çelik, *Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık: 1946-1967*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 503-504.

^{§§§§§§§§} *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt 16, 69. Birleşim, 10.04.1963, s. 190-192.

^{*****} Saim Kaygan, tasarıda sendikaların her yıl mali tablolarını Çalışma Bakanlığına göndermesini zorunlu kılan hükmü doğru bulmamış ve bu tabloların yargısal makamlara gönderilmesini önermiştir. Bkz. *Millet Meclisi Tutanakları Dergisi*, Cilt 16, 72. Birleşim, 15.04.1963, s. 340-341.

^{††††††††} *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt 16, 69. Birleşim, 10.04.1963, s. 192-193.

tasarıyı eleştirmekle birlikte hemen hepsi tasarının içerdiği olumlu hükümlere temas etmişlerdir.*****

Bu eleştirilere karşın tasarıyı savunma konumunda bulunan Çalışma Bakanı Bülent Ecevit eleştirileri şöyle yanıtlamıştır;§§§§§§§

- Sendikaların mali tablolarını her yıl Bakanlığa göndermelerine ilişkin gelen eleştirilere karşı bu hükmün hesapta açıklık ve demokratik şeffaflık ilkesinin gereğidir. Ayrıca söz konusu tasarıyla getirilen check - off sistemi, dayanışma aidatı ve sendikalara ticari tesis işletme hakkı gibi hükümlerle sendikalar mali bakımdan güçlenecektir.

- İşkolu tespitinin Bakanlık tarafından yapılmasına rağmen bu tespit yargısal denetime açık olacaktır.

- Birlik-federasyon-konfederasyon kurulmasını kolaylaştıran hükme karşı getirilen eleştirileri haklı eleştirilerdir. Zira bu hükmün kalkınma planlarında benimsenmiş olan güçlü sendikacılık anlayışıyla uyuşmamaktadır. Bu bakımdan 4 milletvekili tarafından hazırlanan kanun teklifindeki, federasyon kurulmasını o iş kolundaki işçilerin üçte birini temsil etmeye bağlayan hüküm daha makuldür.

Eleştiri konusu olan, suç işlemleri halinde sendika liderlerine verilecek cezaları düzenleyen hüküm için komisyon sözcüsü söz almış ve söz konusu hükmün sınırlandırılması gerektiğini belirterek tekrar komisyona havale edilmesini istemiştir.***** Komisyona havale edilen bu hüküm kısmen sınırlandırılmıştır.

Sendikalar Kanununa ilişkin meclis ve senato görüşmelerinde iktidar ve muhalefet partilerinin temsilcileri tarafından öncelikle böyle bir yasanın ortaya çıkmasını sağlayan 27 Mayıs Darbesi ve 1961 Anayasası'nın rolüne güçlü vurgular yapılırken, sendikal hareketin kanunları etkilemeye yönelik gerçekleştirdiği eylemlerin yeni kurulan siyasal düzeni tehdit edebilme ihtimali üzerinde endişe ile durulmuştur. Sendikalar esas itibariyle bu endişeleri doğuracak bir eylem ve söylem geliştirmekten kaçınmış olsa

***** A.e., s. 202-226.

§§§§§§§ A.e., s. 194; *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt 16, 71. Birleşim, 12.04.1963, s. 274-275.

***** *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt 16, 74. Birleşim, 17.04.1963, s. 365.

da⁺⁺⁺⁺⁺ yasama sürecinde bu endişeler meclis görüşmelerinde etkisini hissettirmeye devam etmiştir.

3.2. 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu Meclis Görüşmeleri

Hükümet ortağı olan YTP adına söz alan Orhan Apaydın; tasarıdaki grev tanımının amaç ve maddi unsur bakımından sınırlandırılmasını eleştirmiştir. Apaydın, grevin amacının sadece yeni iş şartlarını kabul ettirmek amacıyla değil aynı zamanda mevcut iş şartlarını korumak amacıyla da yapılabileceğini belirtmiştir. Maddi bakımdan ise; grevin gerçekleşmesinin işyerindeki üretimin büyük ölçüde aksaması veya büsbütün durması gibi şartlara bağlanmasının grev hakkını sınırlandıran bir hüküm olduğuna işaret etmiş ve Orhan Tuna'nın şu tanımını önermiştir;

“ İşçilerin işverenlerle olan münasebetlerinde iktisadi ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek gayesiyle kendi aralarında kararlaştırmak suretiyle topluca işi bırakmalarına grev denir.”⁺⁺⁺⁺⁺

AP grubu adına söz alan Saim Kaygan ise eleştirilerini şu şekilde sıralamıştır; ^{§§§§§§§§}

- Farklı işçi gruplarına ayrı ayrı toplu iş sözleşmesi yapma yetkisi tanınması meslek sendikacılığına doğru bir gidiş olacak ve bu durum işkolu esasına göre örgütlenmiş olan Türkiye sendikal hareketini zayıflatacaktır.

- Tasarıdaki grev erteleme, grev yasakları, Bakanlar Kurulu tarafından yapılacak teşmil uygulaması ve grev oylamasına sendikali olmayan işçilerin katılması ve greve katılmayan-katılmaktan vazgeçen işçilerin işverenlerce çalıştırılmasının serbest bırakılması sendikacılığı zayıflatacaktır.

- Sempati grevi hakkı işçi sendikalarına tanınmalıdır.

CKMP adına söz alan Cevad Odyakmaz ise tasarıdaki grev esnasında yapılan kanun dışı davranışlardan dolayı ortaya çıkan zararın sendikalara mal edilmesini eleştirdikten sonra oldukça ilginç öneriler getirmiştir. Buna göre; 3 yıllık ortalama karı %3'ü geçmeyen işletmelerde grevin yasak

⁺⁺⁺⁺⁺ M.Hakan Koçak-Aziz Çelik, *a.g.m.*, s. 268.

⁺⁺⁺⁺⁺ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt 16, 74. Birleşim, 17.04.1963, s. 372-373.

^{§§§§§§§§} *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt 16, 75. Birleşim, 18.04.1963, s. 382-384.

edilmesini ve grevlerin ortaya çıkardığı ekonomik maliyetin Çalışma Bakanlığı tarafından her sene hesaplanarak meclise sunum yapılmasını önermiştir.***** Daha sonra söz alan AP milletvekili Şadi Pehlivanoglu, Saim Kaygan'ın eleştirilerini tekrar ettikten sonra yasaya; uzlaştırma sürecini yürüten sendikacının hiçbir surette işten çıkarılmayacağı ve grevin tanımına “münhasıran mesleki gaye ile” ifadesinin eklenmesini önermiştir.††††††††

Kanun tasarısına yapılan eleştirilere cevap vermek üzere söz alan Çalışma Bakanı Bülent Ecevit konuşmasına Batı ülkelerinde kanlı mücadeleler sonucunda kazanılmış hakların Türkiye’de devlet tarafından barışçıl bir biçimde verildiğini ve bu süreçte hükümetin Batı’daki haklardan daha geri haklar sağlamak niyeti olmadığına vurgu yaparak***** başlamış ve eleştirilere şu şekilde cevap vermiştir;§§§§§§§§

- Mevcut kanun tasarısı Türk-İş tarafından Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu’na (ICFTU) gönderilmiş ve ICFTU’dan gelen cevap önemli ölçüde olumlu olmuştur. ICFTU’nun grev ertelemesi hükmüne ilişkin eleştirileri dikkate alınarak söz konusu hükme “memleket sağlığı ve güvenliği” ifadesinin eklenmiş ve Bakanlar Kurulu’nun yetkisi sınırlanmıştır. Ayrıca Bakanlar Kurulu’nun verdiği bu karar yargısal denetime tabidir.

- Meslek sendikacılığına kapı aralayan madde hükmüne ilişkin eleştirileri doğrudur, fakat bu durum ifade eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Nitekim madde gerekçesinde de belirtildiği üzere esas amaç meslek sendikacılığına kapı aralamak değil, özel çalışma koşulları olan gemi adamları ve havayolu işçilerini korumaya almaktır.

***** A.e., s. 386-387.

†††††††† A.e., s. 393-394.

†††††††† Bu vurgu yasayı eleştiren AP milletvekillerinin 1 sene önceki meclis görüşmelerinde grev hakkını sağlayan düzenlemelerin sonraya bırakılması yönünde aldıkları tavrı eleştirme amacı taşımaktaydı. Bkz. *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt 16, 75. Birleşim, 18.04.1963, s. 404.

§§§§§§§§ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt 16, 75. Birleşim, 18.04.1963, s. 395-397; Çalışma Bakanı Bülent Ecevit Sendikalar Kanunu’na yönelik Meclis Genel Kurul görüşmelerinde; Demokrat Parti iktidarı tarafından Türk-İş’in ICFTU’ya üyeliğinin 8 sene bekletildiğini ve fakat 27 Mayıs’tan hemen sonra Türk-İş’in üyeliğinin kabul edildiğini sıkça vurgulamıştır.

- Türk-İş'in kanun teklifi, tasarıdaki iki iş kolu hariç bütün grev yasaklarını içermektedir. Ayrıca Türk-İş'in teklifinde; sendikanın çoğunluğu temsil etmediği durumlarda grev oylamasını zorunlu kılan düzenlemeler mevcuttur.***** Ayrıca işkolu grevleri için grev oylaması demokratik bir gerekliliktir. Dolayısıyla yapılan bu eleştiriler haksız eleştirilerdir.

- Greve katılmayan veya katılmaktan vazgeçen işçilerin işverenler tarafından çalıştırılmasının serbest bırakılması Anayasadaki çalışma hakkının bir gereğidir.

- Sempati grevine ilişkin ILO uzmanlarına yaptırılan araştırmada da görüldüğü üzere bu uygulama Dünya'da yaygın bir uygulama değildir. Sendikalar arasında dayanışma sağlayan hükümler zaten kanun tasarısında mevcuttur.

- Bakanlar kurulu tarafından toplu iş sözleşmesinin teşmilini öngören hüküm ICFTU'nun Türk-İş'e yaptığı öneriler doğrultusunda tasarıya eklenmiştir.

Millet Meclisindeki tartışmaların genel seyrine bakıldığında muhalefet milletvekilleri(AP) nin eleştirilerinin Türk-İş'in eleştirileriyle paralel olduğu görülmektedir. Bu yönüyle Türk-İş'in meclis görüşmelerine etki edebildiği söylenebilir. Fakat AP'nin genel çizgisi ve sosyo-ekonomik görüşlerine bakıldığında, Türk-İş'in eleştirilerinin meclise taşınmasında siyasal menfaatlerin ağır bastığı söylenebilir. Zira meclis görüşmelerinde de belirtildiği üzere; TİSGLK tasarısı meclise gelmeden önce AP'nin tavrı grev hakkının ertelenmesi gerektiği yönündedir.

İktidar partisi milletvekilleri ve Çalışma Bakanı'nın eleştirilere verdiği cevaplar ise büyük ölçüde, sosyal haklara ilişkin kazanımlardaki devletin rolünü ve gücünü vurgulamaya yöneliktir. Eleştirilen madde hükümlerine hükümet kanadından verilen cevaplarda rasyonel gerekçelendirmelerin yanı sıra, mevcut durumun önceki duruma kıyasla ne kadar ileride olduğu ve

***** Muhalefet milletvekillerinin (AP) tasarıya ilişkin eleştirileri, Türk-İş'in eleştirileriyle tamamen aynı olduğu için Çalışma Bakanı, Türk-İş'e atıfla eleştirileri cevaplamıştır. Nitekim görüşmelerin devamında AP Milletvekili Şadi Pehlivanoglu; kendisinin ve Saim Kaygan'ın Meclisteki "Türk-İş vekili" olarak itham edilmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Bkz. *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt 16, 75. Birleşim, 18.04.1963, s. 413.

sendikal hakları sağlama konusunda devletin ne kadar kerim olduğu vurgulanmıştır.

4. 274 ve 275 Sayılı Kanunların Hazırlanması Sürecinde Sendikaların Faaliyetleri

Grev hakkının siyasi rekabetin bir unsuru olduğu 1950'li yıllarda sendikalar grev hakkına ilişkin tasarılar hazırlayarak veya siyasi partiler tarafından hazırlanan tasarılar eleştiriler sunarak ve lobi faaliyetlerinde bulunarak hükümetleri etkilemeye çalışmışlardır.^{††††††††††} Sendikaların bu faaliyetleri grev hakkının meşruiyetine zemin hazırlayan ortamın oluşmasına katkıda bulunmuştur. Fakat bu çalışmada yalnızca 1963 kanunlarının son şeklini almasında belirleyici olan 1961 Anayasası sonrasındaki sendikal faaliyetler genel hatlarıyla ele alınmıştır.

1961 Anayasası'nın hazırlandığı Kurucu Meclis'te sendikaların yönetim ve icra kurulları tarafından seçilen 6 sendikacı bulunmuş ve Anayasa'nın hazırlık çalışmalarına katılmışlardır.^{††††††††††} Anayasa'nın hazırlanmasından sonra ise sendikalar hem eylem ve grevleriyle 274 ve 275 sayılı kanunların bir an önce çıkmasını talep etmişler, hem de kanun tasarıları meclise geldikten sonra görüş ve önerileriyle kanunların içeriğini etkilemeye çalışmışlardır. Görüş ve önerilerin belirlenmesinde Türk-İş öncü olmuştur.

4.1. Sendikal Eylemler

1961 Anayasasından sonra 1963 yılında bu iki kanunun çıkarılışına kadar olan sürede işçiler ve sendikalar tarafından 16 grev, 6 oturma grevi, 7 sakal grevi, 12 sessiz yürüyüş ve 5 miting gerçekleştirilmiştir.^{§§§§§§§§§§} Grev ve eylemlerin büyük kısmında grev yasasının bir an önce çıkarılması ve grev hakkının sağlanması talep edilmiştir. Bu eylemlerden en önemlisi yaklaşık

^{††††††††††}Kemal Sülker, *a.g.e.*, s. 175-215; M. Hakan Koçak, "İşçi Hareketinin Örgütsel ve Ölçeksel Strateji Bağlamında İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Örneği", *Çalışma ve Toplum*, 2014, S. 43, s. 72-73.

^{††††††††††} Cahit Talas, Sait Dilik, Alpaslan Işıklı, *Türkiye'de Sendikacılık Hareketi ve Toplu Sözleşme – İktisadi Yönleriyle*, Ankara, Sevinç Matbaası, 1965, s. 68.

^{§§§§§§§§§§} Kurthan Fişek, *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve İşçi Sınıfı*, Ankara, Doğan Yayınları, 1969, s. 97; M. Şehmus Güzel, *Türkiye'de İşçi Hareketi: 1908-1984*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1996, s. 197.

100 bin işçinin katıldığı Saraçhane Mitingidir.***** Saraçhane Mitingi sendikaların hükümete etki etmek amacıyla eylem kapasitesine ulaştığını göstermektedir. Sendikal hareket bu kapasitesini ortaya koyarken, elinde bulundurduğu gücün sınırları çerçevesinde 27 Mayıs ve sonrasında oluşan siyasal iklimin argümanlarını kullanarak ve yeni siyasal düzene bağlılığını vurgulayarak kanunları etkileme stratejisi izlemiştir.

Bir diğer önemli eylem, amacı yasayı etkilemek olmasa da, sonuçları itibariyle böyle bir önem kazanmış olan Kavel Grevi'dir. Bu grev ücrete ilişkin haklar dolayısıyla gerçekleştirilmiştir. Fakat işveren, grevcilerle görüşmeyi dahi kabul etmeyerek lokavt ilan etmiş ve bunun üzerine işçiler işyerini işgal etmiştir. Bu süreçte sendikal dayanışmanın ortaya çıkması ve grevin toplumsal meşruiyet kazanmasıyla birlikte, Çalışma Bakanı bizzat arabulucu olmuştur. Uzlaşmaya kadar geline süreçte grev kanun dışı olduğu için grevi örgütleyen bazı işçilere hapis cezası verilmiştir. Fakat 275 sayılı grev kanununa eklenen geçici madde ile işçilerin suçları affedilmiştir.††††††††††

Bu iki büyük eylemin yanı sıra kanunlara ilişkin meclis görüşmelerinin yapıldığı sırada sendikalar tarafından yürüyüşler, mitingler, gösteriler ve basın açıklamaları yapılmış ve özellikle grev hakkına ilişkin talepler dile getirilmiştir.††††††††††

4.2. Sendikal Görüş ve Öneriler

Kurucularının tamamı sendikacı olan TİP§§§§§§§§§§ tarafından Türk-İş'e sunulan raporda, sendikalar kanunu adı altında müstakil bir kanun yapılmasına gerek olmadığı belirtilmiştir. Bu düşüncüyü temellendirmek

***** Aziz Çelik, *Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık: 1946-1967*, s. 363.

†††††††††† M.Şehmus Güzel, *a.g.e.*, s. 196-198.

Kavel Grevi aynı zamanda Türk-İş ile TİP arasındaki anlaşmazlığın belirtilerinden birisi olmuştur. Zira bu grev Türk-İş'in onayı olmadan, TİP'in kurucuları arasında olan Kemal Türkler'in başkanı olduğu Maden-İş sendikası tarafından yapılmıştır. Bkz. Cahit Talas vd., *a.g.e.*, s. 75.

†††††††††† M. Hakan Koçak-Aziz Çelik, *a.g.m.*, s. 274-275.

§§§§§§§§§§ TİP'in kurucularının tümünün sendikacı olması, ve sekizinin İİSB'li sendikacı olması ve Türk-İş ile İİSB arasındaki zımni rekabet ana akım konfederasyon olan Türk-İş'in dışındaki sendikal anlayışı göstermesi bakımından önemlidir. Bkz. M. Hakan Koçak, *a.g.m.*, s. 57; M. Hakan Koçak-Aziz Çelik, *a.g.m.*, s. 273.

üzere Anayasa'nın sendikal hakları düzenleyen maddesine atfı yapılmıştır. Bu maddede memurların sendikal haklarının kanunla düzenleneceği belirtilmesine rağmen işçi sendikaları için böyle bir hüküm bulunmamaktadır.***** 275 sayılı kanun tasarısına ilişkin ise; bu kanunun Anayasa'nın sosyal adaletçi ruhuna aykırı olarak hazırlandığı ve grev hakkının önemli kısıtlamalar içerdiği belirtildikten sonra grev hakkının yalnızca toplu iş sözleşmesi süreci ile sınırlandırılması, grevlerin kanuni ve gayr-i kanuni olarak sınıflandırılması, grevci işçilerin işyeri etrafında toplanmasını yasaklayan hükümler, lokavtın bir hak olarak yasada düzenlenmiş olması, grev ertelemesi ve grev yasakları gibi kısıtlayıcı hükümlerin olması gibi konularda eleştiriler getirilmiş ve bu kısıtlamaların tasarıdan çıkarılması önerilmiştir. Bu eleştirilerin dışında bazı ayrıntılı hükümlere de eleştiriler getirilmiştir.††††††††††

1961 yılında Türkiye'de bulunan 511 sendikanın 293 tanesini bünyesinde bulunduran ve dönemin koşullarında işçi sınıfının genel menfaatlerini ilgilendiren konulara etki edecek kurumsal güce sahip bir konfederasyon olan Türk-İş, meclisteki milletvekillerini etkilemek için yasa tasarısı ve teklifleri üzerinde çeşitli araştırmalar yapmış ve itiraz ettiği noktaları belirlemiştir.†††††††††† Türk-İş bu araştırmaları yaparken kendi içindeki uzmanların görüşlerinin yanı sıra, ICFTU'nun da görüşlerini almıştır.§§§§§§§§§§ Sendikalar Kanunu için itiraz edilen noktalardan öne çıkanlar şunlardır;*****

- Sendikal örgütlenme yapısını belirleyen ve sendika – birlik – federasyon – konfederasyon kurulmasının şartlarını içeren maddeye, güçlü

***** Kemal Sülker, *a.g.e.*, s. 177-178.

†††††††††† Kemal Sülker, *a.g.e.*, s. 173-185.

†††††††††† Canan Koç, Yıldırım Koç, *Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi*, Ankara, Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları Yayın No: 16, 1976, s. 105; Yıldırım Koç, *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Yapraklar*, İstanbul, Ataol Yayıncılık, 1992, s. 144.

Cumhuriyet Senatosu'ndaki Sendikalar Kanunu görüşmelerinde YTP adına söz alan senatör Ahmet Nusret Tuna konuşmasında Türk-İş'in yasama sürecinde bütün milletvekillerine kanunların içeriğine yönelik raporlar hazırlayarak sunduğunu belirtmiştir. Bkz. *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, C.12, 82. Birleşim, 28.06.1963, s. 344.

§§§§§§§§§§ “ICFTU – Tasarılar Hakkında Görüşü”, *Türk-İş Dergisi*, S.5, 1963, s. 12-14.

***** “Türk-İş'in Sendikalar Kanun Tasarısı Hakkındaki Görüşü”, *Türk-İş Dergisi*, S.1, 1963, s. 10.

sendikacılık anlayışına zarar verdiği için karşı çıkmıştır. Fakat bu hüküm yasalaşmıştır.

- Bir diğer itiraz noktası sendikal işleyişin bütün teferruatıyla birlikte yasada belirlenmesidir. Kanunun geneline dönük yapılan bu eleştiriyi bertaraf edecek ve kanunu ayrıntılardan arındıracak düzenlemeler yapılmamıştır.

- Sendikaların her yıl mali bilançolarını Çalışma Bakanlığına göndermesini zorunlu kılan maddeye, pazarlık gücünün deşifre edilmesi sebebiyle karşı çıkmıştır. Fakat bu hüküm de kanunlaşmıştır.

- Sendikaların siyasi faaliyetlerini yasaklamaya yönelik olan maddedeki belirsizlik eleştirilmiştir. Fakat Kanun metninde belirsizlikten uzak ve açık biçimde sendikaların siyasi partilerle mali ve organik ilişki kurması yasaklanmıştır. Buradan hareketle Türk-İş'in itirazlarının sonuç verdiği söylenebilir.

- İş kollarının tarif edilmesi yetkisinin kanunda Çalışma Bakanlığı'na verilmesi de eleştirilmiştir. Bu eleştirinin temel yönelimi; devletin işkolu tarifini dar sınırlar çerçevesinde belirlemesi noktasındadır. Fakat eleştirilen bu konu da kanunlaşmıştır.

Yukarıda sayılan genel itirazlar dışında bazı ayrıntılı hükümler hakkında da itirazlar belirtilmiş ve değiştirilmesi önerilmiştir.††††††††††††††††††††

Türk-İş 275 sayılı Toplu Sözleşme Grev ve Lokavt Kanunu tasarisına ilişkin ise; "iyi niyetle hazırlanmış bir kanun" tanımını yapmış ve fakat bazı maddelere ilişkin eleştirel bir tutum takınmıştır. Bu eleştirilerden öne çıkanlar şunlardır;††††††††††††††††††††

- Meslek esasına göre kurulan sendikalara toplu iş sözleşmesi yapma yetkisinin verilmesi, iş kolu sendikacılığının esasları ile uyummadığı için Türk-İş tarafından eleştirilmiştir. Kanunlaşan metinde bu madde Türk-İş'in eleştirileri çerçevesinde hazırlanmıştır.

†††††††††††††††††††† "Sendikalar Kanunu Tasarisının Son Şekli Üzerinde Türk-İş'in Görüşü", *Türk-İş Dergisi*, S.2, 1963, s. 30-32.

†††††††††††††††††††† "Toplu Sözleşme – Grev ve Lokavt Hakkında Türk-İş'in Görüşü", *Türk-İş Dergisi*, S.1, 1963, s. 16-19.

- Grev oylamasına işyerindeki sendikalı olmayan işçilerinde katılmasını düzenleyen madde eleştirilmiş ve sendikalı olmayan işçilerin oylamaya katılması Türk-İş tarafından doğru ve haklı bulunmamıştır. Bu madde eleştirilere rağmen olduğu gibi kalmıştır.

- Grev ertelemesine ilişkin hükümler grevi imkansız hale getirmesi sebebiyle, havagazı üretiminde ve noterlik işlerinde çalışan işçilere yönelik grev yasakları ise anayasal bir hakkı sınırlaması sebebiyle Türk-İş tarafından eleştirilmiştir. Fakat bu hüküm de eleştirilerine rağmen kanunlaşmıştır.

- Grev ilanında greve katılmayan veya katılmaktan vazgeçen işçilerin işveren tarafından çalıştırılabilmesi ile greve katılmayacak işçilerin belirlenmesi hakkında çıkacak uyuşmazlığın İl Hakem Kurulları tarafından karara bağlanması Türk-İş'in eleştirilerine rağmen kanunlaşmıştır.

- Çalışma Bakanlığı'na; grev veya lokavtın çeşitli sebeplerle durdurulmasına yönelik mahkemeye müracaat yetkisinin verilmesi Türk-İş tarafından eleştirilmiş ve ilgili hüküm bu eleştiri doğrultusunda kanunlaşmıştır.

- Kanun dışı grev veya lokavta katılan işçi veya işverenlere cezai müeyyide getiren madde eleştirilmiş ve bu cezanın sendika yönetim kurullarına uygulanmasını önermiştir. Fakat tasarıdaki bu madde Türk-İş'in önerdiği biçimiyle kanunlaşmamıştır.

- Tasarıda cezai hükümler düzenleyen 8 madde de geçen "bu kanunda ve diğer kanunlarda daha ağır bir hüküm mevcut değilse" ibaresi hukuk tekniği açısından eleştirilmiştir. Tasarıda 8 maddede geçen bu ibare kanunda yalnızca 1 madde de geçmiştir.

Birçok noktada eleştirilerin karşılık bulmadığı 274 ve 275 sayılı iki kanun resmi gazetede yayımlandıktan sonra; genel itibariyle sendikalar tarafından olumlu karşılanmıştır. Öyle ki bu iki kanunun resmi gazetede yayımlandığı tarih olan 24 Temmuz 1963 Türk-İş tarafından İşçi Bayramı olarak ilan edilmiş ve ilerleyen yıllarda da devlet erkânının da katıldığı törenlerle kutlanmıştır. Fakat TİP bu günü matem günü ilan etmiştir.

§§§§§§§§§§ "Olaylar – 5'inci Genel Kurul", *Türk-İş Dergisi*, S.11, 1964, s. 4-5
***** "İşçi Bayramı", *Türk-İş Dergisi*, S.5, 1963, s. 23.

Söz konusu kanunlar toplu sözleşme ve grev gibi temel hakları güvenceye aldığı ve daha önceki kanunlara nispetle sendikaların faaliyet alanını genişlettiği için genel olarak olumlu karşılanmıştır. Nitekim sendikal hareketin temel önceliği de bu hakların tesisi olduğu için; anayasada sağlanan hakların kanunlaşması için eylemler düzenlenirken, yasaların diğer ayrıntılı hükümlerine ilişkin taleplerde fazla ısrarcı olunmamıştır.

5. 274 ve 275 Sayılı Kanunların Genel Değerlendirmesi

274 sayılı kanun, 5018 sayılı kanunun getirdiği birçok sınırlamayı kaldırmakla birlikte aynı zamanda sendikalaşmanın artmasını ve sendikaların güçlenmesini sağlayacak yeni düzenlemeler getirmiştir. 274 ile birlikte yasal olarak sendikalaşabilir işçi kitlesi genişlemiş, sendikaların siyaset yasağı esnetilmiş ve sendikaların uluslararası kuruluşlara üyeliğinin önündeki engeller kaldırılmıştır. Bununla birlikte sendikal örgütlenme, sendikalara üyelik ve sendikaların faaliyetleri güvence altına alınmıştır. İçerdiği ayrıntılı hükümler sebebiyle içinde bazı kısıtlamaları da barındıran 274 sayılı kanun bir önceki kanunla kıyaslandığında özgürlükçü bir kanun olarak nitelenebilir. Nitekim sendikaların kanuna ilişkin eleştirilerinde de görüldüğü üzere, kanun sendikal hakları zedeleyecek esaslı sınırlama ve yasaklar içermemektedir.

275 sayılı TİSGLK grev hakkını sağlaması ve toplu iş sözleşmesi hakkını genişletmesi bakımından önemli bir kanundur. Bu bağlamda 275 sayılı kanun işkolu düzeyinde toplu sözleşmeyi düzenlemesi toplu sözleşme hakkının genişletilmesi ve çok düzeyli pazarlığın mümkün hale gelmesi bakımından önemlidir. İşkolu düzeyindeki toplu sözleşme aynı zamanda iş kolu düzeyindeki grevi de mümkün hale getirmiştir. Hak grevinin güvence altına alınması da, grev hakkını genişleten diğer bir husustur. TİSGLK grev hakkını tanımakla birlikte içinde bir takım kısıtlama ve yasaklamayı barındırmaktadır. Grev hakkı şekil bakımından (siyasi grev, dayanışma grevi, genel grev) ve mekan bakımından (noter işlerinde, Milli Savunma Bakanlığı ve Jandarma Genel Komutanlığınca işletilen işyerleri vs..)

Türk-İş 24 Temmuz işçi bayramı ilan etmesine karşın TİP “matem günü” ilan etmiştir. Tüm kurucuları sendikacı olan TİP’in bu günü “matem günü” ilan etmesi, sendikaların kanuna bakışının yekpare olmadığını göstermektedir. Fakat belirtmek gerekir ki; bu dönemde Türk-İş sendikal örgütlenme açısından ana akım hüviyetini sürdürmektedir.

Bkz. Cahit Talas vd., *a.g.e.*, s. 75; Aziz Çelik, *Vesayetten Siyasete Türkiye’de Sendikacılık: 1946-1967*, s. 376.

1961 Anayasasının yürürlüğe girmesiyle birlikte, 1950'lerde belli bir dinamizm kazanmış sendikalar, Anayasada belirlenmiş olan grev hakkının bir an önce yasal düzenlemeye kavuşması için grevler, eylemler, mitingler ve lobi faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu faaliyetlerden en dikkat çeken 100 bine yakın işçinin katıldığı ve tek gündemi bir an önce grev hakkını sağlayan düzenlemelerin yapılması olan Saraçhane Mitingidir. Bununla birlikte çalışma yaşamı ile ilgili sebeplerle yapılan fakat dolaylı olarak grev hakkının düzenlenmesine yönelik mesajlar taşıyan grev ve grev dışı eylemler gerçekleştirilmiştir. Bu eylemler ve grevler elbette dönemin koşulları içinde askeri yönetimin belirlediği sınırlar çerçevesinde ve yeni siyasi düzene bağlılığın güçlü bir şekilde vurgulanması yoluyla yapılabilmektedir.

Sendikalar, kanunlara yönelik meclis görüşmelerinin yapıldığı süreçte milletvekillerini ve hükümeti etkilemeye dönük araştırmalar yapmış, görüş, öneri ve eleştirilerini meclise taşımaya çalışmıştır. Bu anlamda Türk-İş, muhalefet milletvekillerinin meclisteki tavırlarını etkilemede başarılı olabilmektedir. Fakat Türk-İş'in meclise taşıdığı görüş, öneri ve eleştiriler kanunlarda karşılığını büyük ölçüde bulamamıştır.

Meclis görüşmelerinde; kanun tasarılarını hazırlayan hükümet görevlileri ve Çalışma Bakanı, tasarıya ilişkin getirilen eleştirilerin birçoğunda 1963 kanunlarıyla getirilen sosyal hakların sınıf mücadelesi olmaksızın devlet tarafından Türk işçisine verildiğini vurgulamıştır. Bu vurgunun altında yatan temel saik, bir taraftan daha ileri taleplerin önünü kesmek iken diğer taraftan darbe sonrası inşa edilen yeni siyasi düzene meşruiyet kazandırmaktır. Nitekim Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu görüşmelerinde de kimi güçlü kimi zayıf olmak üzere bütün milletvekili ve senatörler bu meşruiyete vurgu yapmışlardır.

Sendikaların, hükümet görevlilerinin ve muhalefet milletvekillerinin ortak paydada buluşturan husus yeni siyasi düzene bağlılık ve toplu sözleşme ve grev hakkının kabulü idi. Yasalar Anayasadaki ilkelerle bağlı olmak zorunda olduğu için, toplu sözleşme ve grev haklarına ilişkin mutabakatın oluşması son derece doğaldır. Söz konusu mutabakata konu olan hakların belirlendiği 1961 Anayasasının hazırlandığı Kurucu Meclis her ne kadar altı sendikacıyı bünyesinde barındırsa da, bu Anayasanın temel ilkelerinin belirlenmesinde yeni siyasi düzeni tesis eden darbecilerin belirleyici rol oynadığı gerçeğini değiştirmemektedir. Fakat bu 1950'lerden itibaren ivme kazanan sendikal dinamizmin tamamen etkisiz olduğu anlamına gelmemektedir. Yeni siyasi düzen ihtiyaç duyduğu toplumsal

meşruiyet arayışında Demokrat Parti dönemini karanlık bir dönem olarak tanımlanmış ve büyük ölçüde bu dönemle hesaplaşmak üzerine bir söylem geliştirmiştir. Bu noktada 1950'lerde grev hakkı talebine ilişkin oluşan sendikal dinamizm, darbecilerin toplumsal meşruiyet arayışıyla kesişmiştir.

KAYNAKÇA

Millet Meclisi Tutanakları; Cumhuriyet Senatosu Tutanakları

Çelik Aziz, “ 50. Yılında 274-275 Dersleri”, <http://azizcelik.org/2013/07/27/50-yilinda-274-275-dersleri/>, (Çevrimiçi), 25.04.2015.

Çelik Aziz, “Türkiye’de 1960 Sonrası İstihdam ve Ücretliler”, https://azizcelik2013.files.wordpress.com/2013/10/tc3berkiye_de-1960-sonrasc4b1-istihdam-ve-c3bccretliler.pdf , (Çevrimiçi), 15.04.2015.

Çelik Aziz, *Vesayetden Siyasete Türkiye’de Sendikacılık: 1946-1967*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.

Dereli Toker, *Aydınlar, Sendika Hareketi ve Endüstriyel İlişkiler Sistemi (Genel Olarak Türkiye’de)*, İstanbul, 1975.

Fişek Kurthan, *Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi ve İşçi Sınıfı*, Ankara, Doğan Yayınları, 1969

Güzel M. Şehmus, *Türkiye’de İşçi Hareketi: 1908-1984*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1996.

“ICFTU – Tasarılar Hakkında Görüşü”, *Türk-İş Dergisi*, S.5, 1963.

İleri Ülkü, *Türkiye’de Toplumsal Değişimin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri*, Ankara, Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Eğitim Yayını - Yayın No: 62, 2009.

“İşçi Bayramı”, *Türk-İş Dergisi*, S.5, 1963.

Koç Canan, Yıldırım Koç, *Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi*, Ankara, Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları Yayın No: 16, 1976.

Koç Yıldırım, *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Yapraklar*, İstanbul, Ataol Yayıncılık, 1992.

Koç Yıldırım, *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Tarihi: Olaylar ve Değerlendirmeler*, Ankara, Yol-İş Sendikası Yayınları, 1996.

Koç Yıldırım, *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2003.

Koçak M. Hakan, “İşçi Hareketinin Örgütsel ve Ölçeksel Strateji Bağlamında İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Örneği”, *Çalışma ve Toplum*, 2014, S. 43, ss. 53-102.

Koçak M. Hakan, Aziz Çelik, “Türkiye İşçi Sınıfının Ayağa Kalktığı Gün: Saraçhane Mitingi”, *Sınıf Sendika Siyaset – Türkiye Emek Tarihinden Kesitler*, Derleyenler: Ahmet Makal-Aziz Çelik-M. Hakan Koçak, İmge Kitabevi, Ankara, 2016.

Makal Ahmet, *Ameleden İşçiye*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Millioğulları Özgün, *Türkiye’de 1960-1980 ve 1980-2005 Dönemlerinde Grev Hareketlerinin Karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi S.B.E.), Ankara, 2007.

“Olaylar – 5’inci Genel Kurul”, *Türk-İş Dergisi*, S.11, 1964.

“Sendikalar Kanunu Tasarısının Son Şekli Üzerinde Türk-İş’in Görüşü”, *Türk-İş Dergisi*, S.2, 1963.

Sülker Kemal, *Türkiye’de Grev Hakkı ve Grevler*, 2. Baskı, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004.

Talas Cahit, Sait Dilik, Alpaslan Işıklı, *Türkiye’de Sendikacılık Hareketi ve Toplu Sözleşme – İktisadi Yönleriyle*, Ankara, Sevinç Matbaası, 1965.

“Toplu Sözleşme – Grev ve Lokavt Hakkında Türk-İş’in Görüşü”, *Türk-İş Dergisi*, S.1, 1963.

“Türk-İş’in Sendikalar Kanun Tasarısı Hakkındaki Görüşü”, *Türk-İş Dergisi*, S.1, 1963.

HALKA AÇIK AİLE ŞİRKETLERİNDE KURUMSAL YÖNETİM VE İÇ DENETİM UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE DERECELENDİRMESİ*

İlyas TURĞAY¹, Kıymet ÇALİYURT²

ÖZET

Kurumsal yönetim ve aile bazlı sorunlar, aile şirketlerinin yaşam sürelerini azaltmaktadır. Bu durum aynı zamanda şirket sahipleri kadar, yatırımcı ve hissedarın da zarar görmesine neden olmaktadır. Bu sorunların yaşanmaması için halka açık aile şirketlerinin yöneticilerine, kurumsal yönetim ilkeleri ve iç denetim standartları uygulamalarına önem vermeleri tavsiye edilmektedir. Çalışmamızda, aile şirketlerinin kurumsallaşma sorunları ile kurumsal yönetimin ve iç denetimin faydaları incelenmiştir. Ardından aile şirketleri potansiyel yatırımcılarının daha iyi karar verebilmesi için halka açık aile şirketlerinde kurumsal yönetim ve iç denetim açısından zorunlu ve isteğe bağlı mevzuat ve tavsiye kararları derlenmiş, iki gruba ayrılarak sınıflandırma yapılmıştır. Çalışmanın sonucu bu iki gruba uygun olarak yeni bir derecelendirme sistemi önerilmiştir. Hem kanun ve hem de tavsiye kararlarına uyan 1. Derece kurumsal yönetim uyumlu şirketlere yatırım yapılması tavsiye edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile Şirketleri, İç Denetim, Kurumsal Yönetim, Türkiye, Derecelendirme.

EVALUATING AND RATING CORPORATE GOVERNANCE AND INTERNAL AUDITING PRACTICE IN PUBLICLY HELD FAMILY COMPANIES

ABSTRACT

Corporate governance and family-based problems reduce the life expectancy of publicly traded family companies. This situation causes investors and shareholders to suffer as well as the owners of the company. To avoid these problems, it is recommended that publicly-owned family business' managers to attach importance to implementing corporate governance principles and internal audit standards. In our work, the problems of institutionalization of family companies, the benefits of corporate governance and internal audit were examined In order to make better decisions for potential investors of family companies, compulsory and optional legislation and recommendation decisions were compiled in public family companies in terms of

* Bu çalışma Prof. Dr. Kıymet Çaliyurt danışmanlığında hazırlanan ve kaynaklarda belirtilen "Turğay, İ. (2013). Kurumsal aile şirketlerinde iç denetim, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe ve Denetim Yüksek Lisans Tezi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne" başlıklı ve kaynaklı tezin bir kısmından hazırlanmıştır.

¹ Öğr.Grv., Nişantaşı Üniversitesi

² Sorumlu yazar, Prof.Dr. Trakya Üniversitesi kiymetcaliyurt@gmail.com

corporate governance and internal audit, and two groups were separated and classified. As a result of the work, a new grading system has been proposed in accordance with these two groups. It has been recommended to invest in first degree corporate governance-compliant companies that adhere to both the law and the recommendations.

Keywords: Family Companies, Internal Audit, Corporate Governance, Turkey, Rating.

1.Giriş

Tarihin derinliklerine doğru girildiğinde ilk işletmelerin tamamının aile işletmesi olduğu görülmektedir. (Tetik & Uluyol, 2005: 5). 1958 yılında keşfedilen, günümüzden 9000 yıl öncesine dayanan ve en az 5000 kişiden oluşan bir höyük topluluğu olan Çatalhöyük, sosyal ve ekonomik aktivitelerini akrabalık ilişkilerine dayalı aile birimleri olarak organize etmekteydi (Alacaklıoğlu, 2009: 9). O'Hara ve Mandel (2012) çalışmalarında dünyanın en eski aile şirketlerini sıralamışlardır. İşyeri sayısı, çalışan sayısı, verimlilik, yaratıcılık, girişimcilik kültürünü yayma ve katma değer göstergelerine bakıldığında aile şirketleri istihdamı, ekonomik büyümeyi, kalkınmayı ve Gayri Safi Milli Hasıla'yı (GSMH), arttırıcı önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkarmaktadır (Günver, 2006: 89; Çavuş, 2005: 154).

Kuruluş şekilleri açısından aile şirketleri aşağıdaki şekilde incelenmektedir (Erdoğan, 2007: 4);

- Aile büyüğünün, çoğunluk hisseyi kendisinde tutarak, yasaların emrettiği sayıyı bulana kadar eş, çocuk ve kardeşlere hisse vermesi,
- İki kardeşin bir araya gelerek çoğunluk hisseleri paylaşımları ve yasa gereği sayıyı tutturmak için eş ve çocuklarına hisse vermeleri,
- Aile bireylerinin çoğunluk hisselerini elinde tutarak, stratejik ortak almaları ve yine yasal ortak sayısını aile bireylerinden tamamlamaları.

Aile işletmelerinin farklılıkları aşağıda çeşitli yazarların farklı tespitleri ile aktarılmaya çalışılacaktır:

- Bir girişimcilik atılımı ile başlar ve ailede odaklılık genel kanaattir (Arslan, 2006: 11-13).
- Aile varlığı ve bütünlüğünü koruma amacı güder (Gürkan, 2007: 5)
- Şirket aile üyelerinin geçim kaynağıdır. Bu sebeple girişimci kendisinin ve ailesinin geleceğini garanti altına almak ister. Çocukların şirkete ısındırılması şirket geleceği açısından önemli görülür. Yönetimin kuşaklar arasında devri esastır (Arslan, 2006: 12 – 13; Gürkan, 2007: 5; İyışleroğlu, 2006: 7).
- İçerisinde aile unsuru bulunduğundan duygusal boyut önemlidir (Yazgan, 2010: 50). Aileden kaynaklanan duygusallık ile işten kaynaklanan mantıklı davranma şirket içerisinde farklı bir sinerji unsuru oluşturur ve şirket yapısını şekillendirir (Demir, 2007: 10).
- Merkezîyetçi bir yapı vardır ve bu merkezde şirket sahibi bulunur (Köse, 2010: 7). Şirket kurucusu hem girişimci, hem yönetici, hem de patrondur (Yazgan, 2010: 48). Genelde şirket hisse çoğunluğu tek ortaktır. Yani tek patronlu olma eğilimi vardır (Arslan, 2006: 13). En büyük pay sahibi yönetim kurulu başkanı ve icra kurulu başkanı olmaktadır (İyışleroğlu, 2006: 8).

Aile şirketi çok geniş ve ayrıntılı bir kavram olmakla birlikte net bir şekilde tanımlanamamaktadır. Her aile şirketi farklı kurulmakta, amaç ve vizyonları, değer yargıları, kuralları ve sistemleri farklı olmaktadır. Bu şirketler daha çok kurucusunun değer yargılarından etkilenmekte ve şirket kuralları kurucunun ve ailenin karakteri, değerleri ve beklentileri çevresinde oluşmaktadır. Değerler, varlıklarını uzun dönemli olarak sürdürmekte, kurum kültürü ve iş yapma şeklinin temelini oluşturmakta, insanların güç işleri başarması, disiplin gerektiren işlerde sorumluluk alması ve uzun vadeli işlerde sebatla çalışmaya devam etmesi gibi konularda ilham vermektedir (Akdoğan & Oflazer, 2012: 4).

Aile şirketleri aile üyelerinin bir arada çalıştığı ve en az iki jenerasyonun yönetim ile ilgilendiği şirket yapılarıdır. Aile şirketleri, mülkiyet baz olarak alındığında üçe ayrılmaktadır. Bunlar; “Tek Patron”, “Kardeş Ortaklığı” ve “Kuzenler Konsorsiyumu” olarak sıralanabilir (Gürkan, 2007: 4 – 5). Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta, aile şirketlerinin, kan bağı olan aile üyelerinden oluşabileceği gibi karı-koca ortaklıkları şeklinde de oluşabilmesidir (Arslan, 2006: 12)

İşletme kararlarında ailenin etkin olduğu yapılarıdır (Köse, 2010: 7). Stratejik kararlar gayri resmi ortamlarda hızlı alındığından ekonomideki dalgalanmalardan daha az etkilenmektedirler (Yazgan, 2010: 48).

İdari personel genelde aileden olan kişilerden seçilir (Arslan, 2006: 12). Yönetim kuruluna aileden sevilen ve güven duyulan kişiler atanır. Bu kişiler şirket sahibine yakındır (İyişleroğlu, 2006: 7). Bu yakınlık ise yönetim kurulunun alacağı kararlarda bağımsızlığı etkilemektedir. Aile, yönetimdeki temsil sayısından çok denetim gücüne sahiptir (Çavuş, 2005: 154).

Aile bağları çalışan tercihinde etkili olmakta ve personel alımında aile üyelerine öncelik tanınmaktadır (Demir, 2007: 9; İyişleroğlu, 2006: 7). Bu sebeple aile şirketlerinde nepotizmin daha fazla görüldüğü söylenebilir. Aile üyeleri genelde performans, ücret, çalışma saatleri, izin kullanımı vb. yönlerden kayırılır (İyişleroğlu, 2006: 8). Nepotizmin etkisinden dolayı aile üyelerinin çalıştığı ortamda ödül – ceza sistemi pek etkili olamaz (Demir, 2007: 10).

Gelenek ve göreneklerin ağır bastığı, gelişim ve büyüme isteği olan, üyeler arasında sevgi ve saygı bağlarının kuvvetli olması sebebiyle yardımlaşma ve birbirini destekleme anlayışının olduğu ve ortak değerlerin bir olduğu bir yapıdır (Arslan, 2006: 12; Köse, 2010: 7-8).

Aile üyeleri arasında yoğun etkileşim, iletişim ve iş birliği vardır (Köse, 2010: 7). Aile ilişkileri kişinin şirket içindeki pozisyonunu belirlemede yetenek ve eğitimden daha fazla önemsenir (Arslan, 2006: 13). Ailenin mevcut normları şirket yapısını etkiler (Karpuzoğlu, 2012).

İsviçre’de yapılan bir araştırmada ise yukarıdakilere ek olarak başarılı aile şirketlerinin ortak özellikleri şu şekilde sıralanmıştır. (Kırım, 2007: 7);

- Aile bireylerini daha küçük yaşlardan itibaren mülkiyet ve gelecek kuşakların sorumluluğu konusunda yetiştirirler,
- Çalışanlarına adalet ve sadakat duygusu ile yaklaşırlar,

□ Topluma karşı yüksek bir sorumluluk duyguları vardır ve bunu bağışları ve toplumsal hizmetleri ile gösterirler.

2.Aile Şirketlerinin Tanımı

Aile şirketlerinin hem Türkiye’ de hem de yabancı literatürde pek çok tanımı olması nedeniyle tüm tanımların incelenmesi ve bir tablo yardımı ile özetlenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Turğay tez çalışmasında pek çok yazarın aile şirketi tanımını inceleyerek aşağıdaki tabloyu oluşturmuştur. (Turğay, 2013: 3)

Şekil 1: Aile Şirketi Tanımlarının Toplu Olarak İncelenmesi

Yazarın Adı	Aile Şirketi Tanımları
İyişleröğlü, Büte	İşletmenin kurulma amacı aile geçimini sağlamaktır.
İyişleröğlü, Büte, Özalp, Andiç ve İşler	Aile reisi veya aile geçiminden sorumlu kişi ve kişilerin şirket yönetiminde olduğu yapılardır.
İyişleröğlü, Büte, Akingüç	Aile mirasının dağılmasını önlemek amacıyla güden yapılardır.
Akingüç	Kar dağıtımının ailenin kontrolünde olduğu işletmelerdir.
Çetin vd., Taguri, Andiç ve İşler, Potziouris ve Wang, Bektaş ve Köseoğlu, Ağca ve Kandemir, Çavuş	Aile üyelerinin (iki veya üzeri), işletme faaliyetlerinde bir araya gelerek çalıştığı bir yapıdır.
Aacaklıoğlu, Dawson, Kalkan	Aile etkisinin, iş üzerinde baskın hale geldiği yapılardır.
Welsch, Ağca ve Kızıldağ	Temel işletme kararlarının alınmasında ve planlanmasında yönetim kurulu veya yönetimdeki aile üyelerinin etkili olduğu bir yapıdır.
Potziouris ve Wang, Bektaş ve Köseoğlu, Ağca ve Kandemir, Çavuş, Tetik ve Uluyol, Morris, Arıcıoğlu vd., Semerciöz ve Ayrancı, Fındıkcı, Dawson, Kalkan	İşletme mülkiyetinin (sermayesinin), tamamının veya hisse çoğunluğunu sağlayacak kısmının ailede olduğu işletmelerdir.
Bernard, Çetin vd., Kırım, Tetik ve Uluyol, Rosenbladt vd., Cox, Ateş	Hisse çoğunluğunun ailede olması sebebiyle; oy çoğunluğunun ailede olduğu, genel müdür seçimde aile etkisinin yoğun olduğu ve işletme kontrolünün ailede olduğu şirket yapılardır.
Nas, Bozkurt, Ateş, Andiç ve İşler, Potziouris ve Wang, Bektaş ve Köseoğlu, Ağca ve Kandemir, Çavuş	Hisse çoğunluğu veya oy hakkı çoğunluğunun sağlanması için farklı yazarlar farklı oranlar belirtmiştir. Yazarlardan bazıları bu oranı %51 olarak belirtirken, bir kısmı %25 olarak belirtmiş, bazıları ise yönetimde yer alan her aile üyesinin en az %10 hissesi olması gerekliliğini vurgulamıştır.
Bektaş ve Köseoğlu, Longener, Beckhard ve Dver, Ağca ve Kızıldağ	Aile ve işletmenin oluşturduğu, iş, aile, kurucu ve yönetim kurulu gibi yapıları içeren sistemler bütünüdür.
Fındıkcı, Bozkurt, Ateş, Andiç ve İşler, Dawson, Kalkan, Tetik ve Uluyol, Sevinç, Karpuzoğlu, Morris, Arıcıoğlu vd.	Şirket idaresinin ve yönetiminin ailenin elinde olduğu, yönetim kademelerinin büyük çoğunluğunu aile üyelerinin oluşturduğu, yönetim kurulunda en az iki aile üyesinin yer aldığı, en az iki kuşağın işletme yönetimi ile ilgilendiği işletmelerdir.
Ada vd., Tetik ve Uluyol	İşletmenin; sahiplik, yönetim ve iş ile ilgili vizyonları aynı aile ve/veya akrabalar arasında geçişler ile sürdürülür.
Sevinç	Mevcut ve daha önceki yöneticilerin çocukları yönetimde görev alır, aile bağları yönetimden kimin sorumlu olacağını belirler ve aile üyesi bireyin işletmedeki konumu, bireyin aile içindeki durumunu etkiler.
Fındıkcı	Aile kültürünün işe yansıtıldığı şirketlerdir.
Günver	En az iki kuşak boyunca aileye ait olan ve ailenin, işletme amaçlarının ve çıkarlarının bir olduğu ve bunun işletme politikalarına yansıtıldığı işletmelerdir.

Kaynak: (Turğay, 2013)

3. İç Denetim ve Aile Şirketleri

Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü' nün yapmış olduğu tanıma göre iç denetim, *“bir kurumun faaliyetlerini geliştirmek ve onlara değer katmak amacını güden bağımsız ve objektif bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir. İç denetim, kurumun risk yönetim, kontrol ve yönetim süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek amacına yönelik sistemli ve disiplinli bir yaklaşım getirerek kurumun amaçlarına ulaşmasına yardımcı olur”* şeklinde ifade edilmektedir. İç denetim faaliyetlerinin bu amaçlara ulaşabilmesi için 4 temel unsuru bünyesinde barındırması gerekmektedir. Bunlar (Adiloğlu, 2011: 9);

- Bağımsız ve tarafsız bir faaliyet olmalıdır,
- Güvence ve danışmanlık faaliyetlerini kapsamalıdır,
- Kurumu bir bütün olarak kabul etmeli ve denetim faaliyetlerini kurumun bütününe yaymalıdır,
- Sistematik ve disiplinli bir yaklaşımla yürütülmelidir.

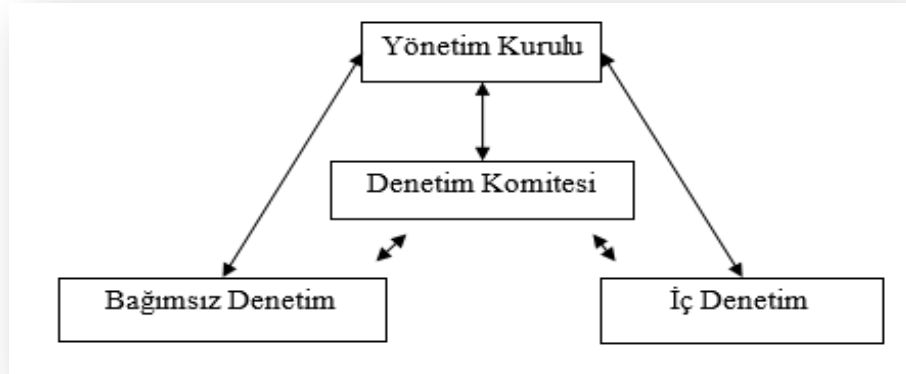
Bütün iç denetim profesyonelleri, Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü' nün “Etik Kurallarına ve İç Denetim Mesleki Uygulamalarına Dair Uluslararası Standartları” na uymakla sorumludurlar. Bu uygulama, iç denetim mesleğinin, yetkin profesyoneller tarafından, mesleki düzenlemeler ile objektiflik, gerekli mesleki özen ve dönemsel kalite değerlendirmesini gerektiren davranış kurallarına uygun yapılmasını sağlar. IIA, 1947 yılında İç Denetçinin Sorumlulukları Bildirgesi'ni ve 1989 yılında İç Denetim Standartlarını yayınlamıştır (Cumhuriyet Üniversitesi İç Denetim Birimi, 2012). 1999 yılında ise “İç Denetim Mesleki Uygulama Çerçevesi” IIA tarafından oluşturmuş ve kabul edilmiştir ve 2007 yılında revize edilmiştir (The IIA Research Foundation ve TİDE, 2008).

İç denetim biriminin kurulmasının temel amacı şirket tepe yönetiminin istekleri doğrultusunda denetim hizmeti vermektir (Bozkurt, 2006: 33). Bu nedenle iç denetimin şirket içerisindeki rolü yönetim tarafından belirlenmektedir. İç denetim birimi, örgüt yapısı içerisinde doğrudan yönetim kuruluna bağlıdır ve düzenli olarak bu kurula rapor hazırlamakla görevlidir. Amacı yöneticilerin görevlerini yerine getirmelerini sağlamak ve yönetime hizmet etmektir (Haftacı, 2007: 148 – 149).

Uluslararası İç Denetim Standartlarına göre iç denetim birimi ve iç denetçiler, denetlenenlerin işbirliğini sağlayabilecek ve işlerini her türlü müdahaleden uzak bir şekilde yapabilecek şekilde üst yönetim, denetim komitesi ve yönetim kurulu tarafından desteklenmelidir. Örgütsel yapılanma içerisinde ideal olan iç denetim biriminin işlevsel olarak denetim komitesi ve yönetim kuruluna bağlanması, idari olarak ise kurumun başkanına bağlı ve sorumlu olmasıdır. İç denetim departmanı yöneticisinin doğrudan denetim komitesi ve yönetim kurulu ile iletişim sağlayabilmesi bağımsızlığı güvence altına alarak ilgili alanlarda iki taraflı iletişimin sağlanmasına olanak tanır. İç denetim departmanı yöneticisinin yılda en az bir kez denetim komitesi ve yönetim kurulu ile gerçekleştirilen faaliyetler konusunda toplantı yapması gerekmektedir (The IIA Research Foundation ve TİDE, 2008: 71 – 72). İç denetim biriminin idari yapılanma içerisinde icra başkanına bağlı olması birimin organizasyon içerisindeki statüsünü

güçlendirir, bilgi ve belgelere ulaşma konusunda kısıtlama yaşanmasını engeller, iç denetim faaliyetlerinin şirket içerisindeki bağımsızlığını artırır ve birim yöneticisi bilgi paylaşım toplantılarına katılabilir (Uyar, 2009: 76). 610 No' lu Uluslararası Denetim Standardı "İç Denetçi Çalışmalarının Kullanılması" başlıklı standartta iç denetimin örgüt içerisindeki bağlı olması gereken kademeyi ve iç denetim biriminin faaliyetlerini iyi bir şekilde yapabilmesi için oluşturulması gereken yapıyı "Normal koşullarda, iç denetim, faaliyetlerinin sonuçlarını en üst yönetim kademesine raporlar ve işletmedeki diğer faaliyetlerden sorumlu değildir. İç denetim fonksiyonunun işletme içindeki görev alanı ile görev, yetki ve sorumlulukları mutlaka bir yönetmelikle belirlenmiş olmalıdır. Yönetim tarafından iç denetime yönelik konulan kısıtlama veya tehditler dikkatlice irdelenmelidir." şeklinde ifade etmektedir (IFAC, 2017). İç denetim birimi ile ilgili politikaları oluşturma, inceleme ve revize etme görevi ise denetim komitesine verilmiştir.

Şekil 2: İç Denetçinin Organizasyon Şemasında Tavsiye Edilen Pozisyonu

Kaynak: Turğay, 2013

Denetim komitesinin görevi şirket içerisinde yönetim kurulunun denetim ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmektir. Bu nedenle komite, iç denetim faaliyetlerinin etkin ve verimli bir şekilde yürütülüp yürütülmediğini gözlemlemek ile sorumludur (Uyar, 2004: 75). Görüldüğü üzere denetim komitesi iç denetim ile yönetim kurulu arasındaki iletişimi sağlayan aracı birimdir. Ayrıca komite ortaklığın muhasebe sistemi, finansal bilgilerin kamuya açıklanması, bağımsız denetimi ve şirket iç kontrol yapısının işleyiş ve etkinliğinin gözetimi ile sorumludur. İç kontrol sisteminin işleyiş ve etkinliğinin gözetimi görevi iç denetime olan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Denetim komitesinin iç denetim ve iç kontrole ilişkin görev ve sorumlulukları genel olarak aşağıda maddeler halinde sıralanmaktadır (Eşkazan, 2003: 30 – 31);

- Komitede, üyelerin doğrudan icrai görevlerle uğraşmayan yönetim kurulu üyelerinin çoğunlukta olması tercih edilmelidir,
- Çalışma esasları ve çalışmalar yazılı hale getirilmelidir,
- Finansal ve operasyonel faaliyetlerin gözetimi sağlanmalıdır,

- Mali tabloların gerçeğe uygunluğu konusunda yönetime görüş bildirilmelidir,
- İç ve dış denetimlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi sağlanmalıdır,
- Hukuka uygunluk, ahlak kuralları, çıkar çatışmaları, kötü yönetim uygulamaları ve hileli işlemler konusunda şirket politikaları gözden geçirilmeli, gerekli durumlarda revize edilmelidir,
- Uygulanan denetim çalışmaları vasıtasıyla kurumsal yönetim politikalarının uygunluğu gözlemlenmelidir,
- Bağımsız denetçiler ve iç denetçiler ile toplantılar yaparak iç kontrol sisteminin yeterliliği konusunda görüşülmelidir,
- Denetçiler, yöneticiler ve yönetim kurulu arasında iletişim köprüsü kurulmasını sağlamalıdır.

610 numaralı Uluslararası Denetim Standardı, iç denetim faaliyetleri kapsamında sürdürülen faaliyetleri dört başlık altında toplamaktadır.

❖ İç kontrolün gözlemlenmesi: Güvenilir iç kontrol sistemlerinin kurulması işletme yönetiminin sorumluluğunda olup sürekli olarak desteklenmelidir. Yönetim tarafından, bu kontrollerin gözden geçirilmesi ve izlenmesi ile gelişim yönünde önerilerde bulunması şeklinde, iç denetim bölümüne belirli sorumluluklar verilmiştir.

❖ Finansal ve operasyonel nitelikteki bilgilerin incelenmesi: Bu, bilgilerin tespit edilmesi, ölçülmesi, sınıflandırılması ve raporlanması için kullanılan yöntemlerin gözden geçirilmesi ve münferit kalemlerle ilgili ticari işlem bakiyelerinin ayrıntılı test edilmesi de dahil olmak üzere çeşitli özel soruşturmalar yapılmasını kapsar.

❖ İşletmenin finansal nitelikli olmayan kontrolleri de dahil faaliyetlerin etkinlik, etkililik ve verimliliğinin gözden geçirilmesi.

❖ Kanunlar, yasal düzenlemeler ve diğer işletme dışı kurallar ile yönetimce konulmuş olan politika ve kurallara uygunluğunun gözden geçirilmesi.

Finansal nitelikli bilgiler içerisinde muhasebe ile ilişkili faaliyetler yoğun olduğundan bu faaliyetlerin etkinliğinin ölçülmesi ve bağımsız bir şekilde denetlenmesi önemlidir (Haftacı, 2007: 148). Uluslararası denetim standartları madde 610' da geçen maddelere ek olarak şirket yönetimine veya yönetim kuruluna istenilen özel konularda araştırma yapmak ve bağımsız denetçiler ile bilgi paylaşımında bulunmak da iç denetçilerin görevleri arasında sayılabilir (Bozkurt, 2006: 33).

4. Kurumsal Yönetim ve Aile Şirketleri

Kurumsal yönetim, kurum içerisinde yönetim kurulu, yöneticiler, hissedarlar ve diğer menfaat sahipleri gibi farklı katılımcıların hak ve sorumluluklarının dağılımını ve kurumsal konularda alınacak kararlar için kural ve prosedürleri belirleyen, şirketi tüm bu konularda yönlendiren ve kontrol eden sistemler bütünüdür (The Economist Intelligence Unit, 2002: 5).

Şirketlerde, iyi kurumsal yönetim uygulama ve yapılarının kurulması için harcanan çabanın temelinde; şirketin vizyonu, süreçleri ve kurum yapısı ile ilgili alınan kararlarda uzun vadeli ve sürdürülebilir olma amacı bulunmaktadır. Bunun en büyük getirisi; toplumsal, çevresel, sosyal ve ekonomik fayda yaratabilecek şirketlerin oluşumuna imkan yaratılmasıdır (International Finance Corporation, 2009: 1). Şirketin misyon ve vizyonunun belirlenmesini sağlar ve bunlara ulaşmak için performans izleme

araçlarının kullanıldığı bir yapının oluşmasına yardımcı olur (Sönmez & Toksoy, 2011: 54).

Sermaye Piyasası Kurulu'nun yayınlamış olduğu kurumsal yönetim ilkeleri; pay sahipleri, kamuyu aydınlatma ve şeffaflık, menfaat sahipleri ve yönetim kurulu olmak üzere dört başlıktan oluşmaktadır. Aşağıda SPK'nın şirketlere, yöneticilere ve yönetim kurullarına "uygula uygulamıyorsan açıkla" prensibi kapsamında yaptırım uyguladığı bu sorumluluklar kısaca aktarılacaktır. Kurumsal Yönetim İlkelerini 4 ana grupta toplamak mümkündür. Bunlar (TÜSİAD, 2002: 35);

a) Şeffaflık: Şirket ile ilgili finansal durumu yansıtan performans bilgilerinin, kurumsal yönetim ile ilgili bilgilerin, hissedar yapısının ve şirketin yürüttüğü iş ve faaliyetler hakkındaki bilgilerin doğru, kıyabilir ve yeterli miktarda yatırımcı ve kamuya aktarılmasıdır (Menteş, 2009: 44). Fakat ticari sır niteliğindeki bilgiler bu açıklamaların dışında tutulabilmektedir (Karpuzoğlu, 2010: 67).

b) Hesap Verebilirlik: Şirket yönetimlerine ilişkin sorumluluk ve kuralların net bir şekilde tanımlanması, yönetim kurulunun hem şirket yönetimini hem de hissedarların menfaatlerini gözetecek şekilde bir yönetim tarzı benimsemelerini içermektedir (Sönmez & Toksoy, 2011: 65)

c) Sorumluluk: Şirketin sürdürdüğü faaliyet ve davranışların mevzuatlara, toplumsal ve ahlaki değerlere uygun hale getirilmesidir. Bu kavram şirket paydaşları için değer yaratırken, toplumsal ve ahlaki değerleri yansıtan yasa ve düzenlemelere uygun faaliyetlerde bulunulmasını gerektirmektedir (Sönmez & Toksoy, 2011: 66).

d) Adillik: Tüm hissedar haklarının eşit şekilde korunması ve tedarikçiler ile yapılan anlaşmaların faaliyete geçirilmesini sağlamaktır. Azınlık haklarının korunmasını ve yönetimin her çıkar grubuna eşit mesafede durmasını (Sönmez & Toksoy, 2011: 64) sağlamaktadır.

5. "Halka Açık Aile Şirketleri İçin Kurumsal Yönetim ve İç Denetim Etkinliği Derecelendirmesi" Önerisi

Kurumsal yönetim uygulamalarında zorluk yaşayan halka açık aile şirketlerinde,

- kurumsal yönetim ve iç denetim mevzuatına uyum sürecinin ve
- faaliyetlerin uygulanma düzeyinin derecelendirilmesi

bu şirketlere yatırım yapmayı düşünen potansiyel yatırımcılar açısından son derece önemlidir. Yatırımcı, hisse almayı planladığı halka açık aile şirketinin ne derece kurumsal olduğunu, hileyi önleyen en önemli unsurlardan olan iç denetim uygulamalarının şirkette ne derece uygulandığını bilmek ister.

Yatırımcı hisse alırken neden halka açık şirketler içinde aile şirketlerini seçmelidir? Yapılan çalışmalarda halka açık aile şirketlerin hisse senetlerinin değerinin, halka açık diğer şirketlere göre uzun vadede daha fazla arttığını göstermektedir. Aile şirketleri, geleneksel üretim ve yönetim sistemleri ile yatırımcının ilgisini daha çok çekmesine rağmen "aile bağı riskinin" yönetim kararlarına yansımaları gibi önemli bir risk de taşırlar. Bu durumun ölçülmesi ve/veya ortadan kaldırılması için gelişmiş ülkelerde aile şirketlerinin yönetim yapılarını ve uygulamalarını değişik açılardan

inceleyen araştırma merkezleri kurulmaktadır. Örneğin Toronto Üniversitesi Clarkson Yönetim Kurulu Etkinlik Merkezi (Board Effectiveness Center) bunlardan birisidir. Bu merkezin 2013 yılında hazırladığı rapora göre 1998-2012 yılları arasında sermaye piyasalarına yapılan 100 USD' lık yatırım incelenmiştir. Aile şirketleri tarafından çıkartılan hisse senetlerine 100 USD yatırım yapanlar 304 USD elde etmişler, Toronto Hisse Senetleri Borsası' ndaki (TSX) aile şirketi olmayan şirketlerin hisse senetlerine yatırım yapanlar ise 243 USD elde etmişlerdir.

Aile şirketlerinin hisselerinin değeri diğerlerine göre % 25 artmıştır. Bu durum kurumsal aile şirketlerinin ayrı olarak takip edilmesinin önemli olduğunun göstergesidir. Yatırımcı, hisse almayı planladığı halka açık aile şirketinin ne derece kurumsal olduğunu ve hileyi önleyen en önemli unsurlardan olan iç denetimin şirkette ne derece uygulandığını bilmelidir.

Aile şirketlerinin iç denetim ve kurumsal yönetim açısından "derecelendirilebilmesi" (rating) yatırım önerisi yapan aracı kurum danışmanının karar almasında da kolaylık sağlayacaktır. Bu bağlamda kurumsal yönetim ve iç denetim faaliyetleri açısından;

- ✓ A grubu yazılı mevzuattan kaynaklanan emredici maddeler ve
- ✓ B grubu sivil toplum örgütleri tarafından tavsiye edilen uygulamalar

olmak üzere iki ayrı grup olarak sınıflandırılmıştır.

Sonuç olarak 3 seviye derecelendirme tavsiye edilmiştir.

1. Derece uyumlu halka açık aile şirketi: Bu aile şirketleri hem yazılı mevzuata hem de tavsiye edilen uygulamalara uyum sağlarlar.
2. Derece uyumlu aile şirketleri: Yazılı mevzuattan kaynaklanan emredici maddelere uyum sağlarlar.
3. Derece uyumlu aile şirketleri: Sadece tavsiye niteliğindeki uygulamalara uyum sağlarlar.

Halka Açık Aile Şirketlerinin Uyması Zorunlu Olan Kurumsal Yönetim ve İç Denetim ile İlgili Kriterlerin Sınıflandırılması

Halka açık aile şirketlerine yatırım yapacak potansiyel yatırımcıların ve aracı kurumların, değerlendirmeleri kapsamına öncelikle 1. Derece uyumlu şirketleri almaları tavsiye edilir. Bu bağlamda A ve B grubu sınıflandırma aşağıdaki gibidir;

Tablo 1: Aile Şirketlerinin Kurumsal Yönetim ve İç Denetim Derecelendirilmesinde Kullanılacak Olan Kriterlerin Sınıflandırılması

A grubu yazılı mevzuattan kaynaklanan emredici maddeler	Şirket bünyesinde sahip bir iç denetçi çalışmaktadır (iç denetim departmanı kurulmuştur).
	Yönetim kurulu başkanlığını (CEO) aileden birisi yapmaktadır.
	Şirket içi risk analizleri yapılmaktadır.
	Kurumsal Yönetim Komitesi kurulmuştur. ³
	Yönetim kurulu yapısı içerisinde denetim komitesi oluşturulmuştur.
	Şirketlerin denetim komiteleri, bağımsız ve icracı olmayan üyelere oluşmaktadır.
	İç kontrol prosedürleri ve / veya prosedür değişiklikleri yazılı olarak şirket çalışanlarına iletilmektedir.
	Üyeleri bağımsız kişilerden oluşan riskin erken teşhisi komiteleri oluşturulmuştur. ⁴
	Şirket Kurumsal Yönetim Uygulama Kriterlerine uygun rapor yayınlamaktadır.
	İç denetçiler, yılda en az 2 veya daha fazla denetim gerçekleştirmektedir.
İç denetçi / iç denetim departmanı tarafından yönetim kuruluna karşı uygunluk denetimi yapılmaktadır. ⁵	

³ Kurumsal yönetim komitesi en az iki üyeden oluşur. Komite başkanı bağımsız Yönetim Kurulu Üyeleri arasından seçilir. İcra başkanı/genel müdür komitede görev alamaz.

⁴ Yeni TTK'nın 378. maddesi, halka açık şirketlerin riskin erken teşhisi ve önlenmesi için riskin erken teşhisi komiteleri kurmalarını zorunlu hale getirmiştir.

⁵ TTK "Yönetim Kurulunun Devredilemez Görev ve Yetkileri" başlığının 375. maddesinde "Yönetimle görevli kişilerin, özellikle kanunlara, esas sözleşmeye, iç yönergelere ve yönetim kurulunun yazılı talimatlarına uygun hareket edip etmediklerinin üst gözetiminin" sağlanması görevi yönetim kuruluna ve dolaylı olarak iç denetim birimi veya iç denetçilere verilmiştir.

B grubu sivil toplum örgütleri tarafından tavsiye edilen uygulamalar	Yönetim kurulu içinde veya dışında CIA belgesine sahip bir iç denetim komitesi kurulmuştur. ⁶
	Şirket, bilgisayar destekli iç kontrol sistemi ile denetlenmektedir.
	Aile anayasası yazılmış ve şirket ortağı tüm aile bireyleri tarafından onaylanmıştır.
	Şirket iç denetçilerinden en az bir tanesinin, TİDE ve/veya IIA üyesidir ve etkinlikleri takip etmektedir.
	İç denetim departmanı / iç denetçi, işlevsel açıdan denetim komitesi ve/veya yönetim kuruluna bağlıdır.
	İç denetim departmanı / iç denetçi, kurum içerisinde idari açıdan kurumun üst yönetimine bağlıdır.
	İştirakleri / bağlı ortaklıkları olan şirketlerin, iştirak ve/veya bağlı ortaklarında hazırlanan iç denetim raporlarını şirket karar mekanizmasına dahil etmiştir.
	İç denetim yönetmelik ve yetkileri, yönetim kurulu ve/veya denetim komitesi tarafından onaylanmıştır.
	Şirkete ortak olan aile bireyelerine dönük her yıl kurumsallaşma eğitimi verilmekte ve şirketi etkileyen mevzuat hakkında bilgi verilmektedir.
	Şirket aile şirketleri danışmanı ile çalışmaktadır.
Yönetim kurulunda Aday Gösterme ve Ücret Komisyonu bulunmaktadır. ⁷	
Şirket içi denetimler, en az 5 yılda bir bağımsız bir dış denetçi tarafından değerlendirilmektedir.	

Kaynak: Kriterler ve tablolar yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

⁶ Yapılan denetimin kalitesi ve uygunluğunun sağlanması için, öncelikle bu denetimleri uygun, gerekli niteliklere sahip ve bu niteliklere sahip olduğunu kanıtlayan kişilerin iç denetim faaliyetlerini gerçekleştirmesi gerekmektedir. Uluslararası İç Denetim Enstitüsü ve Türkiye İç Denetim Enstitüsü, iç denetim mesleğini geliştirmeyi ve standart bir yapıya sokmayı hedefleyen, mesleği yönlendiren meslek kuruluşlarıdır. Bu kuruluşlar, iç denetçilerin mesleki gelişmelerini sağlamak ve güncel konuları takip etmelerine yardımcı olmak için gerekli konularda düzenli eğitimler, toplantılar ve konferanslar düzenlemektedirler. Ayrıca mesleğin seviyesini korumak ve gerekli niteliklere sahip kişilerin iç denetim faaliyetlerinde çalışmasını sağlamak amacı ile mesleki sertifika eğitimleri ve sınav ile CIA (Certificated Internal Auditor) belgesi vermektedirler.

⁷ Aday Gösterme ve Ücret Komitesi en az iki üyeden oluşur. Komite başkanı bağımsız Yönetim Kurulu Üyeleri arasından seçilir. İcra başkanı/genel müdür komitede görev alamaz.

6. Sonuç

Ülke ekonomilerinin temel taşlarından olan aile şirketlerinin üst yönetimleri, nesiller arası geçişlerde sorunlar yaşamaktadır bu da şirketin sürdürülebilirliğine yansımaktadır. Aile şirketlerinde sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için kurumsal yönetim ilkelerine uyumun yanı sıra iç denetim faaliyetlerine de önem verilmelidir. Kurumsal olmanın ve kurumsal yönetimin temelinde, şeffaflık ve hesap verebilirlik faktörleri bulunmaktadır. Şirketlerin şeffaflaşabilmesi için öncelikle yönetim kademesinde hesap verebilirliğin ve denetimin içselleştirilmesi gerekir. Şirketlerin kurumsal yönetim ilkelerine uyup uymadıkları genel olarak Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yayınlanan “Kurumsal Yönetim Uyum İlkeleri” ne göre yayınladıkları raporlarla ölçülebilmektedir. Ancak iç denetime uyum derecelerini ölçen ve paydaşlarla paylaşılan bir raporlama mevcut değildir.

Çalışmada, aile şirketlerinin özelliklerinin incelenmesinin ardından kurumsal yönetim ve iç denetim ile ilgili değerlendirme yapılmıştır. Türkiye’ de halka açık aile şirketlerini etkileyen zorunlu mevzuat maddeleri ile sivil toplum örgütlerinin tavsiye kararları derlenmiş ve ayrı iki liste olarak hazırlanmıştır. Bu sınıflandırmanın nedeni, her halka açık aile şirketinin “kurumsal yönetim ve iç denetim faaliyeti” nin etkinliği açısından aynı düzeyde olmadığına ortaya konulmasıdır. Paydaşların ve özellikle yatırımcıların kurumsal yönetim ilkelerine uygun raporları takip etme şansı bulunmakla birlikte maalesef iç denetim faaliyetlerinin etkinliğini takip etme şansları bulunmamaktadır. İç denetim faaliyetlerinin etkin olması tüm şirketlerde hileli davranışı engellediği gibi şirketlerin yönetsel süreçlerinde iyileşme de sağlamaktadır. Bu bağlamda şirket çıkar çevrelerinin yatırım yapacakları şirketin iç kontrol faaliyet etkinliğini bilmeleri kendi yararlarıdır.

Çalışmada önerilen derecelendirme modeline göre derecelendirme sonrası potansiyel yatırımcıların 1.Derece Kurumsal Yönetim Uyumlu Aile Şirketlerine yatırım yapması önerilmektedir.

1. Derece kurumsal yönetim uyumlu halka açık aile şirketi: Bu aile şirketleri hem yazılı mevzuata hem de tavsiye edilen uygulamalara uyum sağlarlar.

2. Derece kurumsal yönetim uyumlu aile şirketleri: Yazılı mevzuattan kaynaklanan emredici maddelere uyum sağlarlar.

3. Derece kurumsal yönetim uyumlu aile şirketleri: Sadece tavsiye niteliğindeki uygulamalara uyum sağlarlar.

“Aile Şirketleri Kurumsal Yönetim ve İç Denetim Etkinliği Derecelendirmesi” modeli sayesinde; yatırımcı, aracı kurum, paydaşlar ilgili oldukları şirketin kurumsal yönetim ve iç denetim uygulamalarındaki seviyesini değerlendirebilecek ve daha doğru karar verebilecektir.

İleriye dönük çalışmalarda, “Aile Şirketleri Kurumsallaşma ve İç Denetim Etkinliği Derecelendirmesi” modelinin aile şirketlerine uygulanacak anket yardımı ile uygulanabilirliğinin ölçülmesi tavsiye edilir.

5. Kaynakça

- Adiloğlu, B. (2011). *İç Denetim Süreci ve Kontrol Prosedürleri*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Akdoğan, A., & Oflazer, S. (2012, Nisan). *Aile işletmelerinde kurucunun değerlerini belirlemeye yönelik nitel bir araştırma: Kayseri örneği*. 5. Aile İşletmeleri Kongresi, İstanbul.
- Alacaklıoğlu, H. (2009). *Kurumsal Yönetim ve Aile Şirketleri*. 1. Baskı, İstanbul: Kaizen Resital Yayıncılık.
- Arslan, E.T. (2006). *Aile Şirketlerinde Profesyonel Yöneticinin İkilemleri*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Bağımsız Denetim Standardı 610, "İç Denetçi Çalışmalarının Kullanılması", Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, Resmi Gazete Sayı : 28913
- http://www.denetimnet.net/UserFiles/Documents/BDS_610_.pdf (Erişim Tarihi: 11.9.2017)
- Bozkurt, N. (2006). *Muhasebe denetimi*. 4. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Clarkson Center for Board Effectiveness. (2013): *The Impact of Family Control on the Share Price Performance of Large Canadian Publicly-Listed Firms (1998-2012)*, Toronto, Canada.
- <http://www.rotman.utoronto.ca/FacultyAndResearch/ResearchCentres/ClarksonCentreforBoardEffectiveness/Family-Firm-Performance-Study-June-2013> (Erişim Tarihi: 15.10.2017)
- Cumhuriyet Üniversitesi İç Denetim Birimi. (2017). *İç denetim*. Erişim Tarihi: 15.03.2017, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/icdenetimbirimi.php?Id=30>.
- Çavuş, M.F. (2005). Aile işletmelerinde stratejik yönetim. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 152-166.
- Demir, P. (2007). *Aile şirketlerinde örgütsel vatandaşlık: Gaziantep uygulaması*. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- Erdoğan, Y. (2007). *Aile işletmelerinde kurumsallaşma ve bilgi teknolojilerinin rolü: Kırıkkale ilinde bir uygulama*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Eşkan, A.R. (2003). Denetim komiteleri ve iç denetim. *İç Denetim Dergisi*, 7, 30 – 35.
- Günver, B.A. (2006, Nisan). *Aile işletmeleri ve gelecek kuşak aile bireylerinin eğitimi*. 2. Aile İşletmeleri Kongresi, İstanbul.
- Gürkan, İ.H. (2007). *Aile şirketlerinde kurumsallaşma ile aile şirketlerinin avantajlarına, dezavantajlarına ve yaşanan çatışmalara ilişkin örnek olay*

çalışması. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Haftacı, V. (2007). *Muhasebe denetimi*. 1.Baskı, İstanbul: Avcı Ofset.

International Standards on Auditing (ISA), ISA 610 Considering the Work of Internal Audit. Erişim Tarihi: 17.02.2017, <http://www.ifac.org/auditing-assurance>

International Finance Corporation. (2017). *Corporate Governance: The Foundation For Corporate Citizenship and Sustainable Businesses*. <https://www.unglobalcompact.org/library/304>, Erişim Tarihi: 05.03.2017

İyiiişleroğlu, S.C. (2006). *Aile şirketleri: Adana ve çevresinde faaliyet gösteren aile şirketlerinde nepotizm uygulamasının tespitine yönelik bir araştırma*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Karpuzoğlu, E. (2010). *Kurumsal yönetiminde yönetim kurulu*. İstanbul: Hayat Yayın Grubu.

Kırım, A. (2007). *Aile şirketlerinin yönetimi*. 4. Baskı, İzmir: Sistem Yayıncılık.

Köse, M. (2010). *Aile şirketlerinde insan kaynakları yönetimi*. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Menteş, A. (2009). *Kurumsal yönetim ve Türkiye analizi*. İstanbul: Derin Yayınları.

O'Hara, W.T., & Mandel, P. (2017). The World's Oldest Family Companies. *Family Business Magazine*, <http://www.griequity.com/resources/industryandissues/familybusiness/oldestinworld.htm> (Erişim Tarihi: 5 Mart 2017)

Sönmez, A., & Toksoy, A. (2011). Kurumsal yönetim ilkelerinin Türkiye' deki aile işletmelerine uygulanabilirliği. *Maliye Finans Yazıları Dergisi*, 92, 51 – 90.

Tetik, N., & Uluyol, O. (2005). *Aile şirketlerinin yapısal sorunları Malatya sanayi şirketleri uygulaması*, 1. Baskı, Ankara: Nobel Basımevi.

The Economist Intelligence Unit. (2004). *Corporate Governance: The New Strategic Imperative*. Retrieved March 5, 2017, from <http://www.nfcgindia.org/WhitepaperonCorporateGovernancebyKPMG.pdf>

The IIA Research Foundation ve Türkiye İç Denetim Enstitüsü. (2008). *Uluslararası iç denetim standartları mesleki uygulama çerçevesi (2007'deki Değişikliklerle)*, Ankara.

Turğay, İ. (2013). *Kurumsal aile şirketlerinde iç denetim*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

TÜSİAD. (2002). *Kurumsal Yönetim En İyi Uygulama Kodu: Yönetim Kurulu Yapısı ve İşleyişi*. TÜSİAD Yayın No: 336, İstanbul.

Uyar, S. (2004). *Denetim Komitesi ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

- Uyar, S. (2009). *İç kontrol ve iç denetim: 5018 sayılı kanun açısından değerlendirme*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yazgan, S. (2010). *Marka, Markalaşma Süreci ve Aile Şirketlerinin Markalaşmaya Bakış Açısı*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

KATILIMCI DEMOKRASİ: KAPSAM VE UNSURLAR

Yrd. Doç. Dr. Fatih Turan YAMAN¹

ÖZET

Demokrasi var olduğu günden bugüne kadar sayısız kavramla birlikte tanımlanarak açıklanmaya çalışılmış, böylece her uygulanmak istenen veya uygulanan yönetim sistemi demokrasinin bir modeli olarak karşımıza çıkmıştır. Çok sayıdaki bu demokrasi söylemi kaçınılmaz olarak kavramın içinin boşalmasına ve özünden uzaklaşmasına yol açmıştır. Ancak demokrasi, ister siyasal bir rejimin karşılığı, isterse de bir örgütün yönetim biçimi olarak ele alınsın en basit ve duru haliyle üyelerin, paydaşların, yurttaşların, hemşerilerin vb. fiili ve sözlü katılımını gerekli gören bir olgudur. Dolayısıyla demokrasi katılımcı olduğu takdirde iktidarın veya karar alma yetkisinin eşit paylaşımına olanak tanıyan bir anlayışın ifadesi olabilecektir. Bu düşünce ve görüşlerden hareketle çalışmada katılımcı bir demokrasinin gerçek anlamıyla neyi ifade etmesi gerektiği, katılım olgusuna nasıl bir mana ve önem yüklediği, bu kapsamda kendisini mümkün kılabilme, süreklilik sorunu yaşamayan somut bir kavram haline dönüştürebilmek için hangi temel unsurlara atıfta bulunduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Demokrasi, Katılım, Katılımcı Demokrasi*

PARTICIPATORY DEMOCRACY: EXTENT AND ELEMENTS

ABSTRACT

Democracy has been tried to be defined and explained with numerous concepts from the very beginning until today, thus every desired or applied management system has come to the forefront as a model of democracy. Numerous democracy rhetoric has inevitably led to the watered-down version of the concept and loss of its essence. Whether it is regarded as a political regime or a governing form of organization, democracy is a phenomenon that requires actual and verbal

¹ Yrd. Doç. Dr. Fatih Turan Yaman, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

participation of members, stakeholders and citizens etc. in the simplest and most obvious way. Therefore, if democracy is participatory, it could be an expression of an understanding that allows equal sharing of power or decision-making authority. With this consideration in mind, this study tries to explain what a participatory democracy should really imply, what kind of meaning and significance it attributes to participation, to what key factors it refers in order to make itself possible in this context and transform itself into a concrete concept without any sustainability problem.

Key Words: *Democracy, Participation, Participatory Democracy*

GİRİŞ

Ulusal egemenlik olgusuna dayanak oluşturulması çabasının bir sonucu olarak siyasal temsil ve bu çerçevede demokrasiyi tanımlama düşüncesi modern siyasal yaşamı veya devlet-hükümet yapılanmasını meşrulaştırma aracı olarak genel kabul görmüştür. Öngörülen çeşitli seçim sistemleri neticesinde çoğunluğun iradesini (bazı siyasal seçim sistemlerinde çoğunluğun iradesi rakamsal olarak mümkün olmamaktadır) geçerli kılmaya çalışan temsili demokrasi anlayışı zaman içinde seçme hakkının yaygınlaştırılması, muhalefetin güçlendirilmesi, seçimlerde eşitliğin ve tarafsızlığının sağlanması gibi ilke ve yöntemlerle yeniden şekillendirilmiştir. Özellikle yakın zamanlarda çoğunluğun yönetme hakkına rıza gösterilmesi dışında çoğulculu bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği yönündeki düşüncenin yaygınlaşmasıyla temsili demokrasi günümüz dünyasının ideal siyasal olgusu biçimine ulaşmıştır. Ancak bu tarihsel gelişim süreci sonunda temsili demokrasi üzerinde fikir birliğine varılmış bir genel kabul söz konusu olsa da son yıllarda, özellikle sosyo-ekonomik bakımdan gelişmiş toplumlarda, temsili sistemin demokrasi idealine ulaşılmasında ya da demokrasiyi açıklama hususunda yetersiz kaldığından söz edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, ileri sürülen düşüncelerin hareket noktası yurttaşların (yönetilenlerin) yönetimde daha çok söz sahibi olabilmelerinin artırılması ve yönetime katılımlarının (oy verme dışında) nasıl sağlanacağı olmuştur. Katılımcı demokrasi anlayışı bu yöndeki çabaların bir ürünüdür.

Demokrasi, halk veya yurttaşlar topluluğu anlamına gelen demos ile yönetim veya iktidar manasındaki kratos (kratein) sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuş eski Yunanca bir sözcüktür. Bu haliyle demokrasiyi halkın yönetimi ya da iktidarı (egemenliği) elinde bulundurması olarak tanımlamak mümkündür. (Gözübüyük, 2003: 22; Öztekin, 2003: 61; Dursun, 2002: 161; Gözler, 2010: 258; Hauge ve Harrop, 2001: 16; Erdoğan, 2004: 232) Bu manada Abraham Lincoln

demokrasiyi “halkın, halk tarafından ve halk için yönetimi” (government of the people, by the people, for the people)” olarak ifade etmiştir (Gözler, 2010: 258; Erdoğan, 2004: 232).

Kelime anlamıyla halkın iktidarı olan demokrasi, egemenliğin doğrudan doğruya halk tarafından kullanıldığı, halkın dışında veya üzerinde herhangi bir otoritenin varlığının kabul edilmediği ve halkın bütününün arzularını tam olarak karşılayan (Lijphart, 1988: 1) bir yönetimi anlatmaktadır. Bununla birlikte egemenliğin halka dayandırılması düşüncesi iktidarın meşruiyetine yönelik temel bir ilkeyi açıklar. Siyasal iktidara rıza gösterilmesi ve itaat edilmesi, onun doğruluğu ve haklılığı yani meşruluğu hakkında beslenen inançla orantılıdır (Kapani, 2012: 22 ve 53). Dolayısıyla bir iktidarın meşruluğu ancak ve sadece halkın iradesini yansıttığı ölçüde mümkün olacaktır (Sartori, 1996: 36).

Demokrasinin halkın egemenliği biçiminde idealize edilmesi normatif bir yönetim modelinin ortaya konulmasıdır. Normatif yaklaşımla tanımlanan bir demokrasi ise onun gerçeğini açıklamaz. Diğer bir ifadeyle idealize edilmiş normatif demokrasi (Gözler, 2010: 258) insanlık tarihi boyunca uygulanabilmiş (Lijphart, 1988: 1) değildir. Bu noktada, demokrasiyi açıklayabilmek icat edildiği günden günümüze kadar geçen tarihsel süreçte yaşadığı dönüşümler neticesinde yaygın olarak kabul gören gerçeğini anlamakla mümkündür. Dolayısıyla demokrasi olgusunun her şeyden önce ideal (olması gereken) demokrasi ile gerçek (olan) demokrasi olmak üzere iki biçimde ele alınması gerekir. Bu gereklilik özellikle günümüz dünyasının koşullarında demokratik gelişmenin sürdürülebilmesi, diğer bir ifadeyle demokrasi idealinin söz konusu gelişmeyi şekillendirebilmesi açısından önemlidir. Bu düşüncenin bir ürünü olarak ortaya konulan katılımcı demokrasi yaklaşımı da demokrasi gerçeğinin, yani temsili demokrasinin olması gereken (ideal) tarafından şekillendirilmesiyle varlık kazanmaktadır. (Sartori, 1996: 36) Kısaca temsili demokrasi artık katılımcı söylem ile idealize edilmekte ve bunu sağlayacak usul ve yöntemler geliştirilmeye (Öner, 2000: 56) çalışılmaktadır.

1. Katılımcı Demokrasi

Katılımcı demokrasi, temsili demokratik sistemi gerekli kılan tüm koşulları dikkate alan ve temsil sisteminin işletilmesine yardımcı olan mekanizmaları kabul eden bir anlayış içinde doğrudan demokrasi talebini mümkün olan en üst düzeyde dile getirme, var olan demokratik yapıları daha katılımcı bir sisteme olabildiğince yaklaştırma çabasıdır. Bu şekilde yapılacak bir tanım demokrasi modelleri bağlamında katılımcı demokrasinin kabataslak bir görünümünü anlatmaktadır. Dolayısıyla daha somut bir anlatım ise ancak katılımcı demokrasinin temel

unsurlarını açıklamak ve özellikle katılım kavramına yüklediği mananın ele alınmasıyla mümkün olacaktır.

Sanayileşme ve modernleşmenin ötesinde dünyanın büyük bir bölümünde yaşanan siyasal, sosyal, hukuki ve iktisadi değişimler yeni bir dünya düzeni algısının oluşmasına neden olmuştur. Küreselleşme olgusu çerçevesinde açıklanan ve özellikle son onlu yıllarda bilgi teknolojisindeki ilerlemeye bağlı olarak yaşanan bu dönüşümler karşısında modernizmin ortaya koyduğu sosyal ve politik sistemin ve bunun otorite, denetim, yöneten ve yönetilen ilişkilerinin artan oranda bir meşruluk krizine maruz kaldığı söylenebilir. Sosyal yaşamın tüm alanlarında ortaya çıkan bu meşruluk krizinin siyasal alana yansması ise post-modernist bilgi toplumunun temsili demokrasi sisteminin yetersiz görmesi ve bu manada ona yönelttiği eleştirilerle biçiminde meydana gelmiştir. Diğer bir ifadeyle, demokrasiyi sadece temsilcilerin seçilmesi ve bu kişilere yönetilenler adına karar alma ve uygulama hakkının verilmesi biçimde sınırlandıran anlayış yeterli görülmemeye başlanmıştır. Bunun neticesinde, yönetilenlerin söz söyleme ve karar verme rolünü siyasal temsilcilerin belirlenmesi sürecindeki “oy verme” eylemi ile sınırlandırmayan, uygun ortamlarda kendi sorunlarını özgürce dile getirme ve bunlara ilişkin çözümler üretme, uygulama süreçlerinde de yer alma imkânı tanıyan bir yönetim anlayışından söz edilmektedir. Bu yönetim modeli paylaşımcı, çok aktörlü, çoğulcu ve sonunda katılımcı bir model ihtiyacı ile açıklanabilir. Demokrasi kavramının birincil işaret edicisi olarak yurttaş katılımını öngören bu yeni modelin ayırt edici özelliği, katılıma ve farklı biçimlerine kazandıracığı demokratik niteliklerle bağlantılı olacaktır (Parry ve Moysen, 1994: 45; İnan, 1998: 128).

Katılımcı demokrasi fikri temellerini klasik demokrasiye (antik site yönetimlerine) dayandırmakta ve klasik demokrasinin yücelttiği halk egemenliği, katılımcı yurttaşlık, ortak fayda, uzlaşma gibi bir takım değerlerine günümüz koşullarına göre yeniden anlam kazandırmaya çalışmaktadır. Bu manada katılımcı demokrasi ideal demokrasiyi arzulayan bir siyasal yapıyı öngörür. Buna göre, halkın sürekli olarak kendini ilgilendiren politikalarda söz sahibi olabilmesi ve çeşitli yollardan siyasete en geniş biçimde katılabilmesi sağlanmalıdır.

Son yıllarda temsili siyasal sistemde ortaya çıkan yetersizliklerle birlikte sivil toplum kuruluşlarının gelişmesi ve güçlenmesi katılımcı hareketi güçlendirmiştir. Diğer yandan çoğulcu demokrasi söyleminin güçlenmesi katılımcılığı artırırken katılımcı demokrasi de temel hak ve özgürlüklerin güvencede olduğu çoğulcu bir yönetime vurgu yapmaktadır.

Halkı oluşturan tüm unsurların irade sahibi olarak görüş beyan edebilmesini, karşı olduğu görüşlere eleştiri getirebilmesine, kendi görüşlerini ise savunabilmesini öngören katılımcı demokrasi özgürlükçü ve eşitlikçi bir ortamda mümkündür. Dolayısıyla katılımcı bir demokraside halkın karar verici olabilmesi için gerekli mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir (Şentürk, 2008: 55). Başka bir ifadeyle, günümüz dünyasında demokratik siyasal sistemlerin bir meşruluk sorunuyla yüzleşmemek ya da otoritelerini halkın onayına ve kabulüne alabilmeleri ancak siyasal katılımı maksimum derecede ilgilendirmeleri ya da katılım alanını ve yoğunluğunu genişletmeleri ve bu katılımı yasal güvence altına alınmasını sağlamaları gerekmektedir (Almond ve Verba, 1980: 186-187).

2. Katılımın Demokratik Nitelikleri

Katılımcı demokrasi, oy kullanma hakkına sahip olanların çerçevesini genişletmek ve oy verenlerin kamusal meseleler hakkında konuşma, irade oluşturma ve karar vermeye katılımını yaygınlaştırmak ve yoğunlaştırmak ister (Schmidt, 2002: 165). Bu yaklaşım ise ancak katılımın demokratik niteliğinin güçlendirilmesiyle mümkündür.

Katılımcı demokrasi bağlamında siyasal bir katılımın taşınması gereken özellikler veya katılımcı demokrasinin temel nitelikleri hakkında sırasıyla şunlar söylenebilir:

Demokratik katılım öncelikle halkın yönetime doğrudan katılımını sağlayabilir nitelikte olmalıdır. Daha geniş bir ifadeyle, yurttaşlara kararların alınması, uygulanması ve denetlenmesi süreçlerinde söz hakkı tanıyan, ilgili taraflara eşit düzeyde görüşme ve tartışma olanağı veren ve bu amaçla ihtiyaç duyulan doğru bilgiyi edinmeye açık katılım biçimleri tanımlanmaktadır.

Katılımcı demokrasi siyasal kararların alınması sürecinde yurttaşların sadece girdilerin oluşmasına katılımını değil, çıktılar üzerinde de etkili olmasını arzulamaktadır (Almond ve Verba, 1980: 117). Diğer taraftan, katılım biçimleri birkaç defa tekrarlanan, arkası gelmeyen, göstermelik olmamalıdır. Katılımcılara eşit ve özgür söz hakkı tanınmalı, gerekli bilgilere ulaşılma imkânı verilmelidir. Ayrıca, katılımın yöntemleri uzlaşmaya dönük tartışmayı özendirici, ortak akıl üretmeye yönelik, çatışmayı ortak faydaya dönüştürebilen biçimlerde olmalıdır. Aksi takdirde, bir örgütün istikrar veya varlığına yönelen tehditleri önleme aracı olarak, liderlik ya da siyaset yapısına yeni unsurların eklenmesinin (Denhart, 1972: 92-101) ürünü olan katılım biçimleri, yönetsel gücün tekrar dağıtılmasına, yetkinin

paylaşılmasına ve kararların alınmasında fikir birliğinin sağlanmasına izin vermeyecektir.

Katılımcı demokrasi katılmayı bireyin kendi kendine harekete geçmesi olarak görür. Bu nedenle, demokratik katılım biçimleriyle hedeflenen amaçlara ulaşılması katılım talebinin veya girişimin doğrudan yurttaşlardan kaynaklanmasıyla mümkündür. Katılımcı demokrasi, katılımın seferber edilmiş bir davranışla birlikte (Dahl, 1963: 57; Sartori, 1996: 124-125) bireyin sıradan bir olaya karışması (taraf olması) veya istemeyerek bir şeyin ortağı haline gelmesi biçiminde bir harekete dönüşmemesini arzular. Bu nedenle yurttaşların kendi istekleri ve iradesiyle katılım davranışında bulunmaları önemlidir.

Katılım talebinin yönetimden gelmesi durumu da olumlu sonuçlar verebilir. Fakat bu, yönetimin samimiyeti ile orantılı olacaktır. Seferber edilmiş olarak gerçekleşen katılım biçimleriyle siyasal kararların bağlantısı kurulamadığı sürece, demokratik nitelikler gözardı edilmiş sayılır.

Katılımın demokratik niteliğini belirleyen diğer bir husus eylemin yaygınlığı ile ilgilidir. Başka bir ifadeyle katılım, toplumun tümünü ilgilendiren ve kapsayan bir süreç olmalıdır. Yaygınlık ilkesi, siyasal çıktılar ile nüfusun tüm segmentleri arasında dengeyi sağlayan katılım biçimleri için kullanılabilir. Bu denge, çoğulcu bir yapılanma içinde kolektif kararların oluşturulmasına büyük katkı yapacaktır. Katılımın yaygınlaşması özellikle, sesini duyurma olanağına sahip olmayan, ekonomik bakımından güçsüz katmanlara katılma fırsatı vermektedir. Böylece, farklılıkları hoş görmeyi ve onlarla baş etmeyi öğrenen yurttaşlar, işbirliği ve uzlaşmaya yönelik bir tavır içine girebilirler.

Bireyin bir eyleme veya bütüne katılma kapasitesi bireyin kendi eylemi ile bu eylemin sonuçları arasında doğrudan bir korelasyon bulunduğunu kavramasıyla ilgilidir. Eğer bu korelasyon çok belirsiz ise, insanın söz konusu eyleme geçme motivasyonu düşmektedir (Bilgin ve Göregenli, 1996: 61) Bu açıdan bakıldığında, tercihlerin yada fikirlerin siyasal kararları doğrudan naklini sağlayacak ve böylece, yurttaşların siyasal etkinlik duygusunu ve ilgisini artıracak katılım biçimleri ödüllendirici olacaktır.

Sonuç olarak, benzer demokratik nitelikleri gösteren katılım biçimleri, halkın demokrasi eğitiminin geliştirilmesine, siyasal kültür düzeyinin yükselmesine dolayısıyla da katılımcı yönetime ulaşılmasına yardımcı olacaktır.

Katılımcı demokrasi arzuladığı toplumsal yapının en ufak birlikteliğinden en geniş topluluğuna ya da tümüne kadar veya tamamen siyasal olanından hiçbir siyasal etiketi olmayanına kadar hepsinde yurttaşların aktif olarak kararların alınması sürecine katılımını beklemektedir. Yurttaşlık kültürün böyle bir geniş alanda ve anlamda ele alınması tabii ki demokratik siyasal sistemin ve toplumun oluşturulması amacıyla kaynaklanır. Günümüzde siyasal kültürün katılımcı bir görünüme bürüneceği, sıradan insanların siyasal sisteme katılacakları ve siyaset dışı toplulukların bu yönde istekleri olacağı inancı yaygındır. Bu sebeple, katılımcı teori siyasal kararların alınması sürecinde katılımcı ve aktif yurttaş kültürünü öne çıkarmaktadır.

Hiçbir aracının, temsilci veya uzmanın mevcut olmadığı bir durumda etkin yurttaşların kendi kendilerini yönetmeleri öz-yönetim(self-determination) olarak tanımlanabilir. Katılımcı demokrasi her ne kadar bir öz-yönetim arzusu içinde olsa da gerçekçi olmaktan uzaklaşmamak ve kendini muğlâklaştırmamak için yönetilenlerin ve yönetenlerin birlikte karar almaları olan ortak-yönetim (co-determination) anlayışının (Birch, 1993: 86) geliştirilmesine öncülük eder. Katılımcı demokrasinin belirleyicisi olması noktasında ortak karar verme hem ihtisas gerektiren bilgiye ulaşmayı hem de yurttaşların uysal (flexible) davranışlar göstermeleri bakımından tercih edilebilir. Kendi içinde kolektif kararlar alabilen ve bu yönde kolektif katılım sergileyen yurttaşlar topluluğu öz yönetim için önemli olduğu kadar ortak yönetim içinde oldukça önemlidir. Söz konusu katılımcı toplum, siyasal kararların alınmasında aktif katılım gösteren ilgili ve bilgili üyelerin meydana getirdiği bir yapıdadır.

Katılımcı tarzda demokrasi bağımsız bir temel yokluğunda çatışmayı, sürekli kendine en yakın yasaları oluşturma süreci ve bağımlı bireyleri özgür yurttaşlara ve özel çıkarları da kamusal iyilere dönüştürebilen siyasal bir topluluğun mümkün kılınması yoluyla çözer. Bu formülasyonda öne çıkan terimler eylemlilik, süreç, kendi yasalarını oluşturma, dönüştürmedir. Zayıf demokrasilerin çatışmayı yok saymaya çalıştığı, bastırdığı ve makul gördüğü yerde katılımcı tarzda siyaset çatışmayı dönüştürmektedir. Karşıtlıkları bir ortaklaşmaya, özel çıkarları da epistemolojik bir kamusal düşünme aracına çevirir. Katılımcı siyaset kamusal ihtilafları ve çıkar çatışmalarını hiç bitmeyen bir tartışma, karar ve eylem sürecine sokar. Katılımcı demokrasi özgürlük, eşitlik ve toplumsal adalet gibi demokratik değerlerden vazgeçmeden, temsilin getirdiği sınırlamaları potansiyel olarak aşabilecek güçte görünmektedir (Barber, 1995: 196).

3. Katılımcı Demokrasinin Tesis Edilmesi: Temel Unsurlar

3.1. Yurttaşlık Kültüründe Katılımcı Değişim

Katılımcı toplum ya da yoğun katılıma dayanan demokratik bir sistem yurttaşlık kavramı üzerine bina edilmiştir. Demokratik bir toplumun yapı taşı siyaseti bir yaşam biçimi olarak algılayan yurttaşlardır (Çukurcayır, 2000: 37). Katılımcı demokrasiye nasıl ulaşılabileceğine ilişkin başlıca çözümleme, bireyin (yurttaşın) kendisini gayretli ve istekli görmesi, aktif davranması şeklinde bir dönüşümün gerçekleşmesi yönündedir (Macpherson, 1977: 98). Böylelikle, yurttaş siyasal kapasitesinin farkına varmakta ve kendini geliştirme fırsatı bulmaktadır. Bilinç değişimi, yurttaşın üyesi olduğu topluluğun siyasal kültürünü de şekillendireceğinden karşılıklı bir etkileşim ortaya çıkmakta, bunun sonucunda artan oranda kapasite gelişimi mümkün olmaktadır. Kısaca, kendini geliştirme çağdaş demokrasi anlayışında yurttaşlığın ön gereği olarak açıklanabilir (Sarıbay, 1996: 72). Zayıf bir demokrasi geleneğinin neden olduğu yabancılaşma ve ilgisizlik (apatie) gibi siyasal sorunların giderilmesine veya dönüştürülmesi katkı sağlayacak bir yurttaş eğitimi söz konusu olmalıdır (Schmidt, 2002: 168).

Esasen katılım normatif bir boyutta yurttaşlıkla çerçeveselenen bir boyuta sahiptir. Yurttaşlık gerçek manada tartışma, eylemde bulunma, paylaşma ve katkıda bulunma ile mümkün olmakta diğer halde kuru gürültü çıkaran, sürekli çatışan, kavga eden, katkı sağlamayan halk kitlesi olarak kalmaktadır. Kâğıt üzerinde özgür yurttaşlar olarak tanımlanabilecek bu kitleler veya yığınlardan katılımında bulunmaları da beklenemez (Barber, 1995: 199-200).

Yurttaşın siyasal kültüründe gelişimi sağlayacak ve onu daha katılımcı hale getirecek olan bilinç değişiminin nasıl ortaya çıkacağı sorusuyla karşılaştığımız zaman bunun bir eğitim sorunu olduğu görülür. Ancak, katılımcı demokrasinin kabul edebileceği yurttaşlık eğitimi sıradan bir demokratik yurttaş eğitiminin ötesine geçmeyi gerektirir.

Barber, katılımcı yurttaş eğitiminin üç şekilde sağlanabileceğini söylemekte ve katılımcı siyasetin kendisini, diğer iki uygulama biçimi olan resmi pedagoji (yurttaşlık bilimi, tarihi ve yurttaşlık konularında kurumsal eğitim) ile özel alan toplumsal eylemliliğine oranla üstün kabul etmektedir (Barber, 1995: 199-200). Bu bakış açısını, kabaca, “deniz kıyısında oturarak yüzmeyi öğrenmek ne kadar mümkünse, katılımında bulunmadan aktif ve katılımcı yurttaşlık bilincine sahip olmak o kadar mümkün olacaktır” şeklinde özetleyebiliriz.

Katılma eğitici bir fonksiyon yükleyen bu çözüm önerisi, özellikle katılımcı demokrasinin istikrar (stability) sorunuyla karşı karşıya gelmesini engelleme bakımından da önemlidir. Diğer bir ifadeyle, yurttaş katılımındaki artış, eğitim fonksiyonuna bağlı olarak kendi kendini besleyen katılımcı bir sistemi (talebi) meydana getirmektedir. Rousseau veya Mill gibi katılım teorisyenlerinin temelini attığı eğitim fonksiyonu ile katılımın kendisi için gerekli gördüğü yurttaş kimliğini ortaya çıkardığı ve geliştirdiği, bireylerin katılım arzusu arttıkça daha çok kişinin daha kaliteli bir katılım eylemi gerçekleştireceği dile getirilmiştir. Bu yönde oluşan bütünleştirici etkiyle beraber kolektif kararların alınması kolaylaşır ve uzlaşma ortamı sağlanabilir gözükmektedir (Barber, 1995: 288-289). Demokrasi eğitimi soyut bir öğrenme olmaktan çok uygulamalı bir eğitimidir ve bireysel katılımı içerir.

3.2. Katılımda Eşitlik ve Güçlü Eşitlik Anlayışı

Demokrasinin temel değeri olan eşitlik, bütün bireylerin insan olmak bakımından siyasal olarak eşit görülmesini, bireyler arasında ayırım yapılmamasını, herkese eşit davranılmasını ve siyasal yönetim sürecine katılım konusunda bütün toplum üyelerinin eşit derecede hak sahibi olduklarını ifade eder (Dursun, 2002: 167).

Eşitlik ilkesini bir protesto ideali olarak gören Sartori'ye göre eşitlik, bütün ideallerin en tatmin olmaz olanı ve ona ulaşılması durumunda başka eşitsizliklerin ortaya çıkacağından doyuma varmayan bir kavramdır (Sartori, 1996: 365).

Demokrasi kavramı siyasal, sosyo-ekonomik, hukuki, fırsatlara sahip olma gibi farklı türlerde birçok eşitliğe vurgu yapmaktadır. Kendisi de çağdaş bir demokrasi modeli olan katılımcı demokrasinin söz konusu eşitlik türlerinin her birine sahip çıkmaması beklenemez. Dolayısıyla, Sartori'nin tanımına da onay vererek, katılımcı teorinin farklı bir eşitlik kaygısı duymasına, sonu olmayan bir çözüm arayışına girmesine gerek yoktur. Bununla beraber, uzlaşmaya dönük katılımcı siyasal kültürün oluşturulması noktasında, yurttaş katılımını etkileyen koşulları da göz önüne alarak, genel bir eşitlik anlayışı ortaya konulabilir.

Katılımcı demokrasi modelinin ruhuna uygun bir eşitliği tanımlamak ancak onun güçlü bir eşitlik ilkesi olduğunu düşünmekle mümkündür. Güçlü eşitlik anlayışı kısaca şunu ifade eder:

Bir örgütlenmenin her yetişkin üyesi, kendi iyiliğini ve çıkarlarını etkileyen bağlayıcı kolektif kararların alınmasına katılmak için gerekli niteliklere yeterince sahip olmalıdır. Her yurttaşın iddiaları gerekli ve eşit ölçüde geçerli kabul edilmeli

ve ayrıca hiçbir yurttaşın iddiaları diğer her hangi bir yurttaşın iddialarından üstün olarak görülmemelidir (Dahl, 1993: 132). Bu bağlamda bir siyasal örgütlenmede bireylerin temel politikaların belirlenmesinde siyasal bakımdan eşit değerde olabilmeleri için aşağıdaki esasların kabul edilmesi gerektiği düşünülebilir:

Karar alınacak konuda her türden gerekli ve doğru bilgiye ulaşılması hususunda bireyler arası eşitliğin sağlanmış olması;

Bireylerin temel politikaların belirlenmesi konusunda görüşlerini açıklayabilme hususunda eşit imkânlarla sahip olmaları;

Bireyler arasında kararların belirlenmesi sürecinde eşit oy hakkının ve her oyun eşit bir değerinin var olması gerektiği;

Görüşülecek konulara yönelik olarak gündemin belirlenmesi hususunda bireylerin eşit haklara sahip olması;

Güçlü eşitlik ilkesinin işaret ettiği birinci husus, karar alma sürecine katılacak yurttaşların bazı niteliklerle eşit düzeyde sahip olmaları gerektiğidir. Katılımcılar arasında eşitlik konusu yapılacak niteliklerin başında şüphesiz sosyo-ekonomik statüler yer almaktadır. Sosyo-ekonomik koşulların siyasal katılımı belirlemede oynadığı rolü değerlendirmeye çalışan hemen hemen tüm araştırmalar bireylerin sosyo-ekonomik statüleri arttıkça siyasal yaşamdaki faaliyetlerinin de arttığını ortaya çıkarmıştır (Turan, 1977: 76). Eğitim, gelir, meslek, vb. değişkenlere bağlı olarak yurttaşın sahip olduğu sosyo-ekonomik statünün katılıma olan etkileri göz önüne alındığında bu türden eşitsizliklerin azalması ya da eşitliğin toplum geneline yayılması katılımcı teori açısından büyük önem taşımaktadır. Cole, sadece statülerin eşitliği ile katılımın gelişmesi ve bu gelişimi sağlayan diğer eşitliklerin mümkün olacağını belirtmiştir (Pateman, 1970: 332). Eşit niteliklere sahip olma konusunda karşımıza çıkan diğer bir unsur siyasal fırsat yapısıyla ilgilidir. Siyasal kararların alınması sürecinde yurttaşlara tanınan katılım hakkının en geniş ve yaygın haliyle telaffuz edilmesi gerekir. Demokratik yönetim katılımcı ve saydam bir yapıya kavuşturulduğu ölçüde, yani ortak karar almaya katılım biçimleri hukuki güvence altına alınmasıyla demokratik yurttaş kültürünün gelişmesi için katılım faaliyetinden beklenen fayda sağlanabilir. Görüldüğü üzere, güçlü eşitlik ilkesi diğer eşitlikleri de (sosyal, siyasal, ekonomik vb) kapsamakta ve geliştirilmeye çalışmaktadır.

Güçlü eşitlik anlayışının ortaya koyduğu diğer husus ise, kolektif kararların oluşturulması sürecine yöneliktir. Bu süreç içinde yurttaşlara, talep ve isteklerini kolaylıkla dile getirme hakkı verilmekte ve ayrıca her düşünceye eşit ölçülerde

saygı gösterilmektedir. Bununla beraber, asıl önemli nokta, dile getirilen iddiaların mümkün olan en üst düzeyde alınacak kararlara aktarılabilmesidir.

3.3. Yerinden Yönetimin Güçlendirilmesi

Katılımcı tarzda demokrasinin genel görünümüne yönelik olarak yurttaşların eşit niteliklere ve katılımcı bir kültüre sahip olmaları gerektiğini belirttik. Son çözümlemede, özellikle katılımın eğitimsel fonksiyonuna yüklenen anlam göz önüne alınırsa, yurttaşların katılım gücünü ve bu yönde gelişmesi beklenen sorumluluk duygusunu arttıracak yönetsel (idari) yapıların oluşturulması önem kazanır. Bu durum ise, katılım hakkını yaygınlaştıran ve güvenceye alan uygun bir yönetim (idare) anlayışını gerekli kılmaktadır.

Demokrasi, haklara sahip olma hakkının tanındığı yerde vardır (Çağlar, 1989: 126). Kararların alınmasına katılım hakkı ise, güçlü ve çağdaş bir demokrasinin varlığı için son derece önemlidir. Katılımcı demokrasi idealinin gerçekleşmesi ve uygulanabilmesi böyle bir hakkın en geniş ve gelişmiş seviyede telaffuz edilmesine bağlıdır. Doğrudan demokrasi modeli, halkın karar alma sürecine katılımını, yetki ve sorumluluk anlamlarını taşıyan bir hak olarak görme eğilimindedir. Katılımcı anlayışın arzuladığı ideal de bu doğrultudadır. Bu açıdan bakıldığında, katılımı hukuki güvence altına alma işi ancak hakkı, yetki ve sorumluluk manalarıyla beraber ele alan bir karar alma (yönetim) sisteminin kurulmasıyla mümkün olacaktır. Diğer bir ifadeyle, katılımcı teori demokrasinin geliştirilmesinde katılıma yaptığı vurguya ek olarak uygun bir yönetim yapısının gerekliliğine de aynı anda ve aynı derecede vurgu yapar. Buradan hareketle ve en kısa ifadeyle, katılımı güçlendirecek bir yönetim anlayışı ancak karar alma hakkını ve bu yöndeki yetkilerin yurttaşlara en yakın makamlarca (seçilmiş otoritelerce) kullanılmasına olanak tanıyan yerinden yönetim ile mümkün olacaktır. Bu manada ortaya konulan bu saptama **subsidiarite** olarak tanımlanan ve kamusal hizmet sunumunda yerelin önceliği anlamına gelen ilkeye vurgu yapmaktadır. Yurttaşı öncelik noktasına oturtan **subsidiarite** ilkesine göre kamusal hizmetler genel olarak tercihen halka (yurttaşlara) en yakın yönetim birimlerince yerine getirilmelidir.

Her ülkenin siyasal, sosyal, ekonomik veya tarihsel özelliklerine göre kamu yönetimi yapılarında farklı ağırlık derecesine sahip iki tür idari anlayış bulunur: Merkezi yönetim (centralisation) ve adem-i merkezi yönetim (decentralisation).

Sözcük anlamı, “bir merkezden idare edilmeme” veya “merkezsizlik” olan adem-i merkeziyet merkezi yönetim ilkesinin tam karşıtını ifade etmektedir. Bu şekliyle, şöyle ya da böyle ama mutlaka işlevi bulunan bir merkezi tanımlayan

yönetimsel örgütlenmeler için âdemi merkezîyet ilkesini kullanmak yanlış olacaktır (Yalçındağ, 1995: 7). Böyle bir yanlış anlamaya izin vermemek amacıyla kavramı yerinden yönetim olarak kullanmak ve açıklamak daha uygun olacaktır.

Yerinden yönetim (devolution) Genel olarak, idari kararların merkez teşkilatına ve hiyerarşisine dâhil olmayan bir takım organlar tarafından alınmasını gerektiren bir sistemi tanımlamak için kullanılan ilke en basit şekliyle seçilmiş kanuni kuruluşlara merkezin güç ve yetki devridir (Gray ve Jenkins, 1999: 27). Bu uygulamada yürütmeye ilişkin bir kısım yetkilerin seçimle iş başına gelmiş bulunan mahalli örgütler tarafından, merkez adına değil, kendi adlarına kullanılıyor olması (Nadaroğlu, 1978: 24) “yetki devri” kavramına tam karşılığının verilmesidir. Sonuç olarak, merkezi idarenin, planlama, karar verme, kamu gelirlerini toplama vb. idari yetkilerinin bazıları mahalli idarelere, yarı özerk kamu kurumlarına, meslek kuruluşlarına ve idarenin dışındaki gönüllü örgütlenmelere aktarılmasını ifade eden yerinden yönetim ilkesi (Eryılmaz, 1994: 74) âdem-i merkezîyetin reaksiyon anlamına daha uygundur. Özellikle, sahip olduğu yönetim anlayışının demokratik bir yapıyı yansıtmaması katılımcı demokrasi açısından büyük önem arz eder. Fakat katılımcı demokratik yönetim anlayışının anahtar kelimesi olan âdem-i merkezîyete doğru anlamını vermesine rağmen yerinden yönetime ilişkin tanımlar yeterli görülmemelidir. Şöyle ki:

Her şeyden önce, mevcut anlamıyla yerinden yönetim statik bir yetki devrini ortaya koyar. Aktaran veya devir sözcükleri, yanlış yorumlara açık olup, iki örgüt arasındaki dikey ilişkilerin varlığını anlatırlar. Bu açıdan, *yetkinin paylaşımı ya da birlikte kullanılması* gibi *yatay ilişkileri* ifade eden terimler göz ardı edilmiş durumdadır. Yine bu sözcükler, üst yönetime bir keyfiyet imkânı tanıyabilirken küçük ölçekli idari birimlere yetki talebinde bulunma fırsatı vermeyebilir. Bunlara ek olarak, yetki-hizmet dengesi, kurumsal sorumluluğun ve yeterliliğin sağlanması, kurumlar arası rekabet sağlanarak hizmet kalitesinin artırılması gibi daha birçok noktada yetkinin aktarımı veya devri yetersizlik ifade eder. Toparlarsak, âdem-i merkezîyeti kendi içinde sonu olmayan (not an end in it) (Burns, Hambleton ve Hogget, 1994: 87) akışkan bir süreç olarak ele almak ve yerinden yönetimi buna göre tanımlamak gereklidir.

Diğer taraftan, topluluğun siyasal sorumluluğunu ve katılımcı özelliğini güçlendirme anlamında bir eksiklik vardır. Kamusal hizmetlerin görülmesinde yurttaşların kendilerini doğrudan ilgilendiren sorunlara ait bilgi düzeyi yükseltilmeli ve siyasal desteği sağlanmalıdır. Aktarılan yetkilerin, halk katılımı sağlanmaksızın tek başına tüzel kişiler tarafından kullanılması yerinden yönetimi sakat hale getirebilir. Aksi takdirde, merkezi yönetim anlayışı sadece ölçek

değiştirmiş olarak yoluna devam eder. Söz konusu olumsuzluk, günümüzün yerleşik demokrasilerinde dahi karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir yapılanma içinde, yerel demokrasi, hizmet etkinliği ve verimliliği sorunlu kavramlar olmaktadır.

Elbette, yerinden yönetim kamusal işlerin demokratik ve etkin şekilde yerine getirilmesini tanımlayan bir yönetim ilkesidir. Ancak, katılımın eğitici işlevi göz önüne alındığında, bireylerin katılım becerisinin artırılması ve dolayısıyla yurttaşlık kültüründe gelişimin sağlanması için toplumun her kesimindeki kurumsal yapıların tümünde (aile kurumunu da kapsar şekilde) bu yönetim anlayışı örgüt-içi işleyişin belirleyicisi olmalıdır.

3.4. Ulaşılabilir Doğru Bilginin Varlığı

Katılımcı demokratik kültürün oluşturulması, siyasal sistem hakkında elde edilen bilgilerden teşekkül bir idrak etme (cognition) işidir. Farklı bir ifadeyle, yurttaşların, siyasal ve idari yapılar, gelişmeler ile sistemin tümüne yönelmesi anlamına gelen idrak etme, değerlendirme (yargı, fikir) veya hoşlanma (his, duygu) değildir (Almond ve Verba, 1980: 14-18). Bu bağlamda, katılımın etkinleştirilmesi ve ondan beklenen faydanın sağlanması noktasında bilgi, bilgilenme ve özellikle bilginin doğruluğu ön koşul olmaktadır. Bilgisiz bir katılım sonuç olarak fonksiyonel bir anlam ifade etmeyecektir (Eken, 1994: 38). Yönetim sürecinde aktif bir taraf olması istenen yurttaşların yönetimin yapısı ve işleyişi hakkında doğru bilgiye sahip olması, idari faaliyetlerden haberdar olması ve yapılanların doğruluğunu ya da yanlışlığını denetleyebilecek bilgi düzeyinde olmaları gerekmektedir.

Katılımcı idrak etmeyi sağlayacak bilginin genel niteliğini belirleyen doğruluk veya gerçeklik dışında başlıca sıfatlar şunlardır: Yeterlilik, tanıma ve katılma sağlayacak bilginin az ya da eksik olmaması; Gereklilik, amaç ile araç arasında dengenin kurulması; Anlaşılabilirlik, en düşük seviyede eğitime sahip yurttaş da kapsayacak biçimde bilginin açık ve net olması; Ulaşılabilirlik, ihtiyaç duyulan anda ve en süratli şekilde bilgiye sahip olunması; Hazırlığa yönelik olma, bilginin karar alma sürecinde sonuçlardan ziyade hazırlık aşamasını kapsıyor olmasıdır. Bu özelliklerin bir arada bulunması gerçekleştirildiği ölçüde bilginin doğruluğu o derece gerçekleştirilmiş olacaktır. Bu konuda özellikle bilginin ulaşılabilir hale getirilmesi büyük önem taşımaktadır. Yurttaşların gerekli bilgiye ulaşmaları bilgi edinme hakkının yasal güvence altına alınması ve bu bağlamda şeffaf bir yönetimi zorunlu kılar.

Yönetimde şeffaflık/açıklık iki tür bilgi akımını ifade eder. Bunlardan ilki, bilgi edinme hakkına dayalı olarak yurttaşların yönetimin elindeki bilgi ve belgelere diledikleri zaman ulaşabilmeleridir. Bilgi akımının ikinci şekli, yönetimin kendi girişimi ile halkla ilişkiler tekniklerinden de yararlanarak, yurttaşlara plan, program, hizmet ve uygulama hakkındaki bilgileri ulaştırmalarıdır (Yalçındağ, 1995: 15-29)). Şeffaf yönetim ilkesi yönetim-yönetilen arasında güçlü ve güvenli ilişkiler kurulmasına, diyalog yoluyla çatışmaların önlenmesine, anlaşmazlıkları azaltmaya ve yönetimde etkinlik ve verimliliği arttırmaya katkı yapmaktadır. Doğru bilgiye ulaşılması konusunda hızla gelişen ve yenilenen iletişim teknolojisi yurttaşlara büyük olanaklar sunmaktadır. Bu sebeple, genel olarak bilgiye ve özel olarak yeni bilgi teknolojilerine eşitlik içinde ulaşmayı sağlamak, basılı ve sözlü bilgi kaynakları arasında uygun bir denge kurmak zorunlu görülmektedir. Ayrıca, iletişim araçlarının demokratik amaçlar için sivil kullanımları geliştirilmeli, desteklenmeli ve garanti altına alınmalıdır.

3.5. Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkinliği

Sivil toplum, devletten özerk ve kendine özgü mantığı bulunan, bireylerin kendi yaşamlarını yönlendirme veya kendilerini doğrudan ilgilendiren her alanda karar alabilme potansiyeline sahip oldukları, özgürlüklerin ve özerkliklerin güvencesi olan kurumsallaşmış bir temelde sosyal bir yapılanma alanıdır (Touraine, 1997: 66-67; Savran, 1997: 9; Sarıbay, 2000: 58).

Günümüzde sivil toplum, demokrasiyle birlikte düşünülen ve ondan ayrıştıramayan bir kavram haline dönüşmüştür. Bu çerçevede demokratik toplumun, sivil toplum örgütlerinin rahatça serpilebildiği, devletle özel sermaye işletmeleri arasında bir üçüncü sektörün de boy gösterebildiği toplum olarak tanımlanmaya başlandığını söyleyebiliriz. Bu bağlam içinde, sivil toplum kuruluşlarını (Non-Governmental Organizations) ya da gönüllü kuruluşları (Voluntary Organizations) da, toplum yararına çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kâr amacı gütmeyen devlet dışı kuruluşlar olarak tanımlamak mümkündür (Erözden, 1997: 13).

Yapılan bu tanımdan hareketle sivil toplum kuruluşlarının genel özellikleri hakkında şunları söyleyebiliriz (Zengin, 1999: 119; Erözden, 1997: 14-15):

Sivil toplum kuruluşları, devlet aygıtının uzantısı değildir. Bu örgütlerin kamu tüzel kişilikleri bulunmamakla beraber çoğu zaman kendi menfaatleri doğrultusunda baskı unsuru olarak siyasal güç haline geldikleri görülür. Böylece,

kendileri etkileyen konularda taleplerini yönetime kabul ettirebilir ve destek sağlayabilirler.

Sivil toplum örgütleri, kâr amacı güden ve ikinci sektör diye anılan her türlü ticari ve sanayi kuruluştan (şirketler, holdingler, ortaklıklar vb.) farklı biçimde, ortak bir amaç etrafında gönüllü olarak bir araya gelmiş bireylerden oluşur.

Sivil toplum örgütleri genelde bürokratik olmayan esnek yapılara sahiptirler. Buna bağlı olarak, örgüt içi karar alma ve uygulamalarında katılımcı yaklaşımları benimserler.

Sivil toplum kuruluşları, siyasi partiler ve onların temsil ettikleri siyasi görüş farklılıklarının üstünde bir konumda durmaktadır. Genel manada, bu kuruluşlar, insan hak ve özgürlüklerinin korunması, çevrenin korunması, toplumsal konum itibariyle dezavantajlı durumda olan kişilere yardım eli uzatılması, eğitim veya sağlık gibi konularda faaliyet gösteren demek, vakıf, sivil girişim, platform, ilişki ağı ve benzerlerinden oluşan yapılar ve etkinliklerdir.

Katılımcı demokrasinin siyasi bir kavram olduğu söylenir, temelde de böyledir. Bu durum, kişilerin yurttaş olarak sahip oldukları role günlük hayatlarında oldukça az yer vermelerinden kaynaklanır (Naisbitt, 1982: 175).

Diğer bir ifadeyle, yurttaşlığın kamusal alanla sınırlı kalması, katılımcı kültürün gelişmemesi anlamına gelecektir. Söz konusu olumsuz durumu tersine çevirme noktasında sivil toplum kuruluşlarının etkinliğinin arttırılması büyük önem kazanmaktadır. Buradan hareketle, bu kuruluşların katılımcı demokrasi ekseninde arz ettiği önem ve gerekliliğe ilişkin şu tespitlerde bulunmak mümkündür (Zengin, 1999: 115-119; Erözden, 1997: 15-17).

Sivil toplum kuruluşlarının başlıca işlevlerinden birisi, kamuoyu oluşturma yoluyla, toplumun farklı kesimlerine ait taleplerin dile getirilmesine ve dikkate alınmasına yardımcı olmaktır. Bu amaçla, bir baskı grubu olarak, siyasi iktidarı etkilemeye veya yönlendirmeye çalışan sivil toplum kuruluşları yönetimi ortak kararlar almaya zorlamaktadır.

Gerek rgt içi yapılan itibariyle, gerekse de bizatihi var olmaları sebebiyle, bu kuruluşlar, katılımcı ve çoğulcu bir toplum yapısının sağlanması etkin bir rolü üstlenirler. Sivil toplum kuruluşları, aynı amacı gerçekleştirmeye yönelik farklı çözüm yollarını savunan bireyleri bir araya getirmeleri nedeniyle toplumsal dokularda çoğulculuk kültürünün yerleşmesine katkıda bulunmaktadırlar. Bu bağlamda, bireylere sunulan katılım imknlarının çeşitliliği siyasi etkinlik duygusunun ve siyasi ilginin güçlenmesine dolayısıyla da katılımcı yurttaşlık

bilincinin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Öte yandan, birçok örgütlü yapının toplum bünyesinde yer alması çoğulculuğun; bu örgütlerin, çeşitli amaçlar ulaşmak için yönetime etki boyutunda faaliyetler gerçekleştirmesi de katılımcılığın göstergesi kabul edilebilir. Kısaca kendi içlerinde oluşturdukları katılımcı ve çoğulcu bir kültürle beslenmiş ve yönetim deneyimi de edinmiş bireylerin yetişmesini sağlarlar (Güneş, 2004: 2).

Gönüllü kuruluşlar olarak sivil toplum örgütleri, ilgili buldukları konularda, kamu sektörüne katkı sağlayabilirler. Genelde bu katkılar, bilgi ve deneyimin siyasal iktidara aktarılması, kamu hizmetlerinin sunumuna doğrudan katılarak insan gücü potansiyelinin oluşturulması vb. şekillerdedir. Bu bağlamda, sivil toplum kuruluşlarını daha etkin hale getirerek yönetime paralel veya alternatif sorumluluk alabilmelerini sağlamak, adem-i merkeziyetin geliştirilmesi anlamına gelecektir.

3.6. Siyasal Partilerde Örgüt-içi Demokrasi

Halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye ya da sürdürmeye çalışan sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluklar (Özbudun, 1979: 4) olarak tanımlanan siyasal partiler günümüz demokrasileri için vazgeçilmez kuramlardır. Halk arasında destek sağlama çabaları yanında siyasal kültürün yayılması veya değiştirilmesi bakımından siyasal sosyalleşme işlevini de yerine getirmektedirler. Siyasal partilerin, özellikle siyasal katılım kaynağı kabul ediliyor olmaları, bu işleviyle yakından ilgilidir (Kapani, 1989: 166).

Devlet yönetiminde etkin bir rolden yoksun bulunan grupların - orta ve alt sınıfların - artan siyasal katılma istekleri giderek oy hakkının genişletilmesi sonucunu doğurmuştur. Seçmen kütlesinin genişlemesi ise, seçim kampanyalarını yürütecek parlamento dışı parti örgütlerinin kurulmasını zorunlu kılmıştır. Gerek sosyal modernleşme süreci gerek toplumun kim tarafından ve nasıl yönetileceği konusunda sosyal oydaşmanın (consensus) bozulmasını ifade eden meşruluk krizi ile çeşitli dil, din ve ırk gruplarından ulusal bir devlet yaratmanın karşılaştığı güçlükleri anlatan bütünleşme (integration) krizi de siyasal katılımın artmasına yol açmak suretiyle siyasal partilerin doğuşunda etken olabilmektedir. Yüksek düzeyde siyasal katılıma dayanan modern toplumlarda siyasal parti bu katılımı gerçekleştiren başlıca araçtır (Özbudun, 1979: 19-35).

Siyasal partilerin diğer bir fonksiyonu, hükümetin sorumluluğunu taşımalarıdır. Bu sorumluluk devletin karar alma sürecinde yer alan organlar içinde partilerin oynadıkları rolle yönetim işlevini yerine getirmelerine ek olarak siyasal kadroların

ve liderlerin yetiştirilmesi ve seçilmesi sonucu ortaya çıkan parti personelinin hükümet işlerinde aldıkları görevlerden dolayıdır. Sorumluluk işlevi, önem ve niteliği bakımından anayasa ve parti sistemlerine göre çeşitlilik gösterir. Hükümet etme işine alternatif sayılabilecek bir görevleri de, yönetimi denetleme ve tenkit etmeleridir. Bu görev muhalefet tarafından yerine getirilirken, siyasal kararları etkilemeye ve somut çözüm yolları göstererek kamuoyu oluşturmaya çabalarlar (Daver, 1993: 229-230; Kapani, 1989: 166-168; Özbudun, 1979: 98-107).

İster parlamento içi isterse parlamento dışı olsunlar, tüm siyasal partiler çeşitli kişiye, gruba veya kuruluşa ait sayısız isteğin ve menfaatin siyasal kararların alınması sürecine eklenmesi konusunda bir denge ve uyum baskısı altındadırlar. Menfaatlerin birleştirilmesi işlevini başarıyla yerine getiren partiler hükümeti ele geçirme ve kalıcı olma noktasında başarılı olurlar (Budge, 1996: 105-107).

Demokrasi eğer, yurttaşların belli aralıklarla yapılan serbest seçimlerde oy vermesi yani temsil ilkesine dayalı ise siyasal partilere yüklenen görevleri anlamak için çok söze gerek yoktur. Ancak, siyasal katılım arzusunun dile getirilmesi sonucu ortaya çıkan partilerin, bu talebin daha da artması ve katılım biçimlerinin değişmesiyle birlikte bütünleşme krizinin ulus-devleti aşarak küresel boyuta taşınması, modernleşme sürecinin post-modernleşmeye yönelmesi, ideolojik çatışmaların yumuşaması ve benzeri durumlar bağlanımda işlevlerini tekrar yorumlamak gerekebilir.

Demokrasinin katılımcı tarzı söz konusu olduğunda, temsili sistemin birçok esas unsuru vazgeçilmezliğini koruyacaktır. Siyasal temsilciler, periyodik seçimler ve bunların başlıca aracı olan yarışmacı siyasal partiler katılımcı bir toplumda var olmaya devam edeceklerdir (Pateman, 1970: 109). Bununla beraber, siyasal partiler için işlevsel önemin devamlılığı ise parti-içi demokrasiye gösterilen özene bağlı olacaktır. Özetle, katılımcı demokraside siyasal partilerin kendinden beklenen işlevlerin başında örgüt yapılarının katılımcı kararlar alabilmeye açık hale getirilmesi bulunmaktadır.

Katılımcı demokrasi bağlanımda siyasal partilerin örgütsel unsurları ve organları arasındaki ilişkilerin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda katılımcı özellikler sergilenebilmesi için siyasal parti örgütlerinde yatay, az katmanlı ve adem-i merkezi bağlantı şekillerinin kurulması gereklidir. Katılımcı bir yapıda gücün birlikte kullanılması için gerekli görülen yerinden yönetime göre parti yetkileri kullanılmalı ve bir parlamento yada kongre yapısında üyelerin katılımına imkan tanıyan, alt organların aşağı-yukarı hareket kabiliyetini arttıran yatay bağlar güçlendirilmelidir.

Özellikle ülkemizde merkeziyetçi anlayışın ağırlığı, siyasal partilerin örgütsel yapılanmasında ve yönetim düşüncesinde doğrudan etkili olmakta, il ve ilçe örgütlerini parti genel merkezine bağımlı kılmaktadır. Dolayısıyla parti içinde katı bir delegasyon sistemi ortaya çıkmakta ve parti üyeliği anlamsız bir olgu haline gelmektedir. Bununla birlikte, ne yazık ki, partilerin yerel yöneticilerinin genel merkezce atanması ya da milletvekilliği, belediye başkanlığı ve hatta belediye meclis üyesi adaylıklarının yine genel merkez tarafından belirlenmesi örnekleriyle karşılaşılabiliyoruz.

3.7. Günlük Yaşam Alanlarında Katılım

Bireyin içinde bulunduğu topluma ait bir takım değer yargılarını ve davranış kurallarını öğrenmesi ya da içselleştirmesi süreci toplumsallaşma olarak tanımlanır (Turan, 1977: 47). Toplumsal değerler bu süreçte hazır halde sunulmasından dolayı bireyin seçim yapmak gibi bir şansı olmamaktadır. Kısaca, kişi hangi toplumun üyesi ise, ona ait değerleri içselleştirmesiyle toplumsallaşma başlamış olur. Toplumsallaşmaya konu olan kurumlar başında genel olarak aile, okul, çalışma yerleri, vb. sayılmaktadır (Kışlalı, 1997: 114-116).

Katılımcı siyasal kültürün öğrenilmesi toplumsallaşma sürecinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Bu nedenle toplumsallaşma sürecinde birinci dereceden etkili olan aile, işyeri ve okul gibi kurumların katılımcı yurttaşlık bilincinin gelişmesine yapabilecekleri katkının tespit edilmesi gerekir.

Temel davranış ve tutumlar insanın çocukluk yaşlarında oluşmaktadır. Aile üyeleri, bazı siyasal değerleri, tutumları ve davranış kurallarını isteyerek ve bilerek çocuğa aktarabilirler. Buna ek olarak, çocuklar da birçok konuda çok şeyi kendiliğinden öğrenmektedir (Turan, 1977: 55-56). Aile örgütü, yüz yüze ve samimi ilişkilerin en güçlü olduğu, sağlıklı bir kişiliğin gelişiminde sevgi ve güvenlik işlevlerinin değişmez kaynağı durumundaki bir yerdir. Dolayısıyla, katılımcı siyasal kültürün edinilmesinde çocuğa rehberlik etme, çocuğun eylemlerine yanıt verme ve kendi eylemlerine çocuğu katma yollarına (Tezcan, 1984: 139-141) başvurulmalıdır. Özellikle, çocuğun öz-yönetim göstermeye başladığı yaştan itibaren ailede alınan kararlara yönelik eşit oranda söz sahibi olma imkânı verilmelidir.

Aile kurumunun, katılımcı kültürün öğrenilmesi veya içselleştirilmesindeki etkisi üyelerin eğitim düzeyine göre daha az ya da daha çok olabilmektedir. Ailenin eğitim düzeyi arttıkça siyasal toplumsallaştırma gücünün arttığı dile getirilmektedir. Diğer taraftan, otoriter aile yapısında yetişen çocuklar, siyasal

rekabetten rahatsızlık duymak, hiyerarşik düzene bağlı olmak, kendinden üst durumda olanlara itaat edilmesi, onların eleştirilmemesi, alt seviyede olanların ise söz dinlemesi ve emirlere karşı gelmemesi gibi siyasal değer yargılan ve tutumları göstermektedirler. Böyle bir aile örgütünün üyesi olan bireyler üzerinde arkadaş çevresinin, okul veya işyerinin etkisi daha belirgin olabilmektedir (Kışlalı, 1997: 13; Turan, 1977: 56).

Bir eğitim sistemi organize veya reorganize edilirken başlangıç noktası önce amaçlar sonra işlevler olmaktadır. Modern (makro) eğitim anlayışının bir ürünü olan bu yaklaşım, eğitim olayım ruhsal açıdan ele alan ve sadece çocukluk aşamasına yer veren klasik eğitim anlayışından yani pedagojik anlamdan farklıdır. Modern anlamda eğitimin, toplumsal (kültürel mirasın aktarılması, arkadaş sağlama, statü kazandırma vb.), siyasal (siyasal sisteme sadakat, lider seçme ve yetiştirme vb), ekonomik (insan ve beyin göçü sağlamak) biçimlerde birçok işlevi bulunur (Tezcan, 1984: 52-64). Bu işlevlerden özellikle siyasal ve toplumsal nitelikte olanları birlikte ele aldığımızda şu sonuca varabiliriz:

Her siyasal sistem yönettiği toplum üyelerine bazı tutumları, değer yargılarını ve davranış kurallarını aktarmaya çalışır (Turan, 1977: 67). Eğitim devletin bir görevi olduğundan ötürü siyasal toplumsallaştırma sürecinin etkin bir aracı olarak görülür ve daha çok mevcut siyasal sisteme rıza gösterilmesi ya da meşruluk kazandırılması yönünde kullanılır. Eğitimin bu işlevi eğer, katılımcı demokrasinin değerlerini, ilkelerini öğretmeye, katılım yetenek ve becerilerini geliştirmeye ve bu yönde imkânlar sunmaya yardımcı olursa anlam kazanacaktır. Buna ek olarak, modern eğitim sistemi katılımcı işlevle uyumlu genel amaçlar belirlemeli ve bunları amaçlar hiyerarşisinin en başına koymalıdır (Tezcan, 1984: 36-40). Ancak, bu konu devletin yönetim anlayışıyla yakından ilgilidir.

Katılımcı tarzda bir demokrasiyi tanımlamaya çalışan yazarlar çalışma alanlarına büyük önem vermektedir. Örneğin, J.S.Mill çalışma yerlerinde kolektif yönetime katılımın bireylerin kamusal aktiviteleri için ihtiyaçları olan nitelikleri geliştirdiğini (Pateman, 1970: 34) dile getirmiştir. İşyeri olgusuna ağırlık veren görüşlerin genel özelliği şudur: Eğer, çalışma yerlerinde işçilere kararların verilmesine ilişkin söz hakkı verilirse bu siyasal verimlilik ve üretkenlik duygusu sağlayacak ve ülkenin yönetim sürecine katılımları hatta daha iyi katılımları mümkün hale getirecektir (Birch, 1993: 85). Barber, benzer bir anlatım yapmaktadır: Karar vermenin işçiler ve yönetim arasında paylaşılması, ortak belirleme (Mitbestimmung) alanında Alman modeline dayalı deneyimler, kâr bölüştürücü tasarımlar ve hisse senedi sahipliği seçeneklerinin hepsi yurttaşlık ruhunu beslemektedir (Barber, 1995: 368).

SONUÇ

Katılımcı demokrasi fikri temellerini antik site yönetimlerine dayandırmakta ve demokrasinin yücelttiği halk egemenliği, katılımcı yurttaşlık, ortak fayda, uzlaşma gibi değerlere günümüz koşullarına göre yeniden anlam kazandırmaya çalışmaktadır.

En basit anlamıyla halk egemenliği (halkın kendi kendini yönetmesi) olan demokrasi kavramı bu manada bir ideali tanımlamaktadır. Antik Yunan'dan günümüze, fikri gelişim ve uygulama sürecine bakıldığında, esasen demokrasinin bir ideal olmaktan öteye gidemediği söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, oldukça çeşitli model ve biçimlerde açıklanmış ve uygulanmış olmasına karşın gerçek manada halkın egemenliği mümkün olamamıştır.

Geçmişten günümüze ortaya konulan demokrasi modelleri içinde doğrudan demokrasi yaklaşımı halk egemenliği idealine en uygun adlandırma olmuştur. Çünkü doğrudan bir demokraside yurttaş olma bilinci, kültürü ve sorumluluğu içinde halkın yoğun katılım göstererek kendi başına karar alması ve bu kararı uygulaması arzulanır. Dolayısıyla yurttaşlar topluluğunun hiçbir temsilcinin aracılığı olmadan yoğun siyasal katılımı öngörülür. Buna karşın, günümüz koşulları açısından ele alındığında, bu yaklaşımın pratikte uygulanabilme imkânı yoktur. Her şeyden önce yurttaşlar topluluğu birlikte katılım ve karar almayı mümkün kılmayacak ölçüde kalabalıktır. Diğer yandan günümüz insanının günlük meselelerinin birçoğu kamusal faydaya yönelik olan siyasal ve yönetsel konulardan oldukça uzaktır. Ayrıca bu siyasal ve yönetsel konular oldukça derin teknik uzmanlık bilgisi gerektirmektedir. Bu nedenlerle halkın egemenliğini doğrudan oluşturmaktan ziyade temsil ilkesiyle ele almak ve seçilmiş kişilerin yurttaşlar adına karar aldığı bir olgu olarak açıklamak gerekmektedir.

Bununla birlikte söz konusu gereklilik uzun yıllardır demokrasinin temsil sistemiyle ele alınmasına ve bu sistemin yürütülmesine yardımcı olan siyasal seçimler, seçim kampanyaları, siyasal partiler, parti üyeliği, adaylar ve adaylıklar, seçmenler gibi kavramlarla özdeşleşmesine yol açmıştır. Demokrasinin pratikte temsil ilkesiyle yürütülüyor olması ve bu ilkenin demokrasi için yeterli görülmesi netice itibarıyla olması gerekenden (halkın iktidarından) uzaklaşılmasına neden olmuştur. Başka bir anlatımla yurttaşın yerini seçmen alırken yurttaşların siyasal katılımı oy verme olarak görülmeye başlanmıştır. Sadece seçim dönemleri içinde gündeme gelen siyasal katılım ve siyasal ilgi zamanla yurttaşların seçim süreçleri dışındaki dönemlerde siyasal ilgisizliğine ve çok düşük yoğunlukta katılımına dönüşmüştür. Yurttaşlar kendi öz hakları olan karar alma özgürlüğünden

vazgeçtikleri gibi sadece, kendileri adına karar alacak temsilcilerin belirlendiği seçim günleri özgür olabilmişlerdir.

Bu çerçevede katılımcı demokrasi, temsili sistem içinde yurttaşların yoğun ve kaliteli bir katılım göstermeleri yönündeki çabaların bir ürünüdür. Katılımcı demokrasi, temsili demokratik sistemi gerekli kılan tüm koşulları dikkate alan ve temsil sisteminin işletilmesine yardımcı olan mekanizmaları kabul eden bir anlayış içinde, doğrudan demokrasi talebini mümkün olan en üst düzeyde dile getirme, var olan demokratik yapıları daha katılımcı bir sisteme olabildiğince yaklaştırma uğraşdır. Bu nedenle yurttaşların siyasal seçimler dışında kendilerini ilgilendiren konularda katılımını öngören ve bu yöndeki katılım biçimlerinin demokratik niteliğine vurgu yapan bir demokrasi modelidir. Buna göre, halkın sürekli olarak kendini ilgilendiren politikalarda söz sahibi olabilmesi ve çeşitli yollardan siyasete en geniş biçimde katılabilmesi sağlanmalıdır. Halkı oluşturan tüm unsurların irade sahibi olarak görüş beyan edebilmesini, karşı olduğu görüşlere eleştiri getirebilmesine, kendi görüşlerini ise savunabilmesini öngören katılımcı demokrasi özgürlükçü ve eşitlikçi bir ortamda mümkündür. Katılımcı demokrasi, oy kullanma hakkına sahip olanların çerçevesini genişletmek ve oy verenlerin kamusal meseleler hakkında konuşma, irade oluşturma ve karar vermeye katılımını yaygınlaştırmak ve yoğunlaştırmak ister. Bu yaklaşım ise ancak katılımın demokratik niteliğinin güçlendirilmesiyle mümkündür.

Katılımın demokratik niteliği yurttaşlara kararların alınması, uygulanması ve denetlenmesi süreçlerinde söz hakkı tanıyan, ilgili taraflara eşit düzeyde görüşme ve tartışma olanağı veren ve bu amaçla ihtiyaç duyulan doğru bilgiyi edinmeye açık katılımı tanımlamaktadır. Ayrıca siyasal kararların alınması sürecine katılım sadece girdilerin oluşmasında değil, çıktılar üzerinde de etkili olmalıdır. Diğer yandan, katılımcılara eşit söz hakkının tanınması ve özgürlüğünün sınırlandırılmaması gerekir. Bu bağlamda uygulanan katılım özendirici, eğitici, ortak aklı üretmeye yönelik, tartışmayı mümkün kılan, çatışmayı ortak faydaya dönüştürebilen yöntemler ve usullerden meydana gelmelidirler. Aksi yöndeki katılım biçimleri yönetsel gücün tekrar dağıtılmasına, yetkinin paylaşılmasına ve kararların alınmasında fikir birliğinin sağlanmasına izin vermeyecektir. Katılım talebinin doğrudan yurttaşlardan gelmesi ve yurttaşların bu amaçla girişimde bulunması katılımın demokratik niteliğini artıran diğer bir unsurdur. Katılımın, bir olaya karışma (taraf olma) veya istemeyerek bir şeyin ortağı haline gelme sonucunu doğuran seferber edilmiş bir davranışa dönüşmemesi gereklidir. Katılımın demokratik niteliğini belirleyen başka bir husus katılım sürecinin ilgili tüm kişi ve tarafları kapsamasıdır. Bu manada çıktılar ile ilgili tüm taraflar arasında dengeyi sağlayan, kapsayıcı katılım biçimleri kullanılmadığıdır. Bu denge,

çoğulcu bir yapılanmada kolektif kararların oluşturulmasına büyük katkı yapacaktır. Katılımın yaygınlaşması sesini duyurma olanağına sahip olmayan, ekonomik bakımından güçsüz katmanlara katılma fırsatı sunmaktadır. Böylece, farklılıkları hoş görmeyi ve onlarla baş etmeyi öğrenen yurttaşlar, işbirliği ve uzlaşmaya yönelik bir tavır içine girebilirler. Ayrıca farklı tercihlerin yâda fikirlerin siyasal kararlara doğrudan aktarımını sağlayacak ve böylece, yurttaşların siyasal etkinlik duygusunu ve ilgisini artıracak katılım biçimleri ödüllendirici olacaktır. Sonuç olarak, benzer demokratik nitelikleri gösteren katılım biçimleri, halkın demokrasi eğitiminin geliştirilmesine, siyasal kültür düzeyinin yükselmesine dolayısıyla da katılımcı yönetime ulaşılmasına yardımcı olacaktır.

Katılımcı demokratik bir yönetim sisteminin oluşturulabilmesi ve bunun kesintiye uğramadan devamlılık gösterebilmesi çeşitli etkenlere bağlıdır. Bu etkenleri katılımcı demokrasinin temel unsurları olarak açıklamak mümkündür. Söz konusu unsurların başında ise katılımcı demokrasinin katılım eylemine yüklediği eğitici olma özelliği gelmektedir. Bu eğitim fonksiyonu aynı zamanda katılımın demokratik niteliğini artırmakta, yurttaşlık kültüründe bir değişime neden olmakta, yurttaş sorumluluğunu güçlendirmektedir. Dolayısıyla katılımcı demokrasi halk egemenliği idealine ulaşılabilmesi için gerekli olan çözümü katılımın güçlendirilmesi, yaygınlaşması, yoğunlaşması, devamlılık göstermesi gereken bir öğrenme olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle katılım ile demokrasi ideali arasındaki doğru yönlü bir ilişki kurmaktadır. Diğer bir ifadeyle eğitici ve öğretici katılım biçimleriyle yurttaşlık kültüründe gelişim ve değişim meydana gelmekte, böylece daha fazla katılım talebi oluşmaktadır. Katılımda bulunan yurttaşların nitelikli bilgiye ulaşmaları gerekmektedir. Katılım faaliyetinden beklenen faydaların sağlanabilmesi ancak katılımcıların sorunlar hakkında doğru bilgiyle donatılmış olmasına bağlıdır. Bu kapsamda yönetimlerin şeffaf bir anlayış içinde gerekli olan bilgiyi paylaşmaları, katılımcılar için bilgiyi ulaşılabilir kılmaları önemlidir. Aksi takdirde katılımcının sürece yapacağı katkı düşük seviyede kalacak veya hiç olmayacaktır. Dahası katılım sürecine katkısı olmadığını gören kişilerin beklentileri azalacak ve katılım faaliyeti onlar için anlamsızlaşacak yâda değersizleşecektir. Katılımcı demokrasinin oluşturulmasında temel hususlardır bir diğeri de yerinden yönetimin güçlendirilmesidir. Bu bağlamda karar alma yetkilerinin yurttaşlara en yakın olan yönetim birimlerine devredilmesi ve bu birimlerin kamusal hizmet ve verimliliğini sağlayacak optimal nüfus büyüklüğünde olmaları gerekmektedir. Demokrasinin, temsil ilkesini zorunlu kılan hususlardan bir ölçüde uzaklaşabilmesi ve böylece katılımcı bir yapıya dönüştürülmesi ancak karar alma ölçeğinin küçültülmesiyle mümkündür. Diğer bir anlatımla, yönetici konumundaki temsilciler ile yurttaşlar arasındaki mesafenin azaltılması gerekmektedir. Bu nedenle demokratik gelişim ve katılım yerelden başlayan ulusal

düzeve doğru ilerleyen bir seyir izlemelidir. Katılımcı demokrasinin arzuladığı çeşitlilikler ve farklılıklar içinde hoşgörölü, katılım ilgisini ve beklentisini sürekli ayakta tutabilen uzlaşmacı bir toplum ancak yerel seviyede mümkün olabilecektir. Dolayısıyla uzaktan hükümet edenlerin, demokrasinin geliştirilmesi sorumluluğunu üstlenmiş oldukları bilinciyle ve bunun için de demokratik katılımın artırılması gerektiği yaklaşımıyla yerel nitelikli hizmet sorumluluklarını ve yetkilerini halka en yakın yönetimlere devretmeleri gerekmektedir. Kısaca, güçlü bir yerelleşme ve hâkim bir yerinden yönetim anlayışı süreklilik sorunu yaşamayan çoğulcu ve katılımcı bir demokrasinin önünü açacaktır. Bu bağlamda katılımcı demokrasinin geliştirilmesine katkı yapması beklenen sivil toplum örgütlerinin de çeşitlenmesine, uzmanlaşmasına, katılım hünelerlerini ve pratiklerini geliştirmesine olanak sağlanmış olacaktır. Sivil toplum örgütlerine yüklenen katılımcı misyon, esasen bu kuruluşların demokratik ve katılımcı değerleri kendi iç bünyelerinde yaşatıyor olmalarından ötürüdür. Gönüllülük anlayışı içinde işbirliği üzerine kurulmuş olan bu yapılar en kısa ifadeyle katılımcı bir topluma ulaşılmasında ve onun geliştirilmesinde temel aktör konumundadırlar. Buradan hareket, katılımcı demokrasinin eğitim fonksiyonuna yüklediği önem göz önüne alındığında, aile, okul, iş yeri gibi günlük yaşam alanlarında ve bu kurumlarda demokratik değerlerin egemen kılınması, mensuplarına karar alam süreçlerine katılım hakkının tanınması son derece önemlidir. Sıradan ancak bireyi yakından ilgilendiren sorunlar hakkında bu yerlerde edinilen katılım bilgisi ve tecrübesinin siyasal süreçlere taşınabilmesi çok daha kolay olmaktadır. Söz konusu bu hususlar temsili siyasal sistemin başlıca aracı olan siyasal partiler için de geçerli ve gereklidir. Temsili demokratik sistemde katılımcı bir toplumun oluşturulabilmesi her şeyden önce temsil sisteminin yerel ve ulusal düzeyde devamlılığını sağlayan bu kurumların mümkün olan en üst düzeyde eşitlikçi, özgürlükçü, çoğulcu ve katılımcı olmalarıyla yakından ilişkilidir.

Kaynakça

1. Ali Öztekin, **Siyaset Bilimine Giriş**, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2003.
2. Ahmet T. Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, Ankara: İmge Kitapevi, 1997.
3. Alain Touraine, **Demokrasi Nedir?**, Çev: Olcay Kunal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997.
4. Ali Yaşar Sarıbay, **Siyasal Sosyoloji**, 2. Baskı, İstanbul: Der yayınları, 1994.
5. Ali Yaşar Sarıbay, **Kamusal Alan, Diyalojik Demokrasi, Sivil İtiraz**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.
6. Anthony H. Birch, **The Concepts and Theories of Modern Democracy**, London; New York: Routledge, 1993.
7. Andrew Gray and Bill Jenkins, *“Democratic Renewal in Local Government”*, **Local Government Studies**, Vol. 25, No. 4, Winter, 1999, s. 26-45.

8. Atilla İnan, “*Demokratik Kitle Örgütlerinin Yerel Yönetimlere Demokratik Katılımı*,” **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt 7, Sayı 2, Nisan, 1998, s. 128-132.
9. Arend Lijphart, **Çağdaş Demokrasiler**, Çev. E. Özbudun ve E. Onulduran, Ankara: Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını, 1988.
10. Bakır Çağlar, **Anayasa Bilimi**, İstanbul: BFS Yayınları, 1989.
11. Benjamin Barber, **Güçlü Demokrasi: Yeni Bir Çağ için Katılımcı Siyaset**, Çev: Mehmet Beşikçi, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.
12. Bilal Eryılmaz, **Kamu Yönetimi**, İzmir: Üniversite Kitabevi, 1994.
13. Nuri Bilgin ve Melek Göregenli, “*Kentsel Katılım ve Çoğulculuk*”, **Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne**, İstanbul: Dünya Yerel Yönetimler Akademisi Yayınları, 1996.
14. Bülent Daver, **Siyaset Bilimine Giriş**, 5. Baskı, Ankara: Siyasal Kitapevi, 1993.
15. Carole Pateman, **Participation and Democratic Theory**, Cambridge: Cambridge University Press, 1970.
16. C. B. Macpherson, **The Life and The Times of Liberal Democracy**, Oxford: Oxford University Press, 1977.
17. Danny Burns, Robin Hambleton and Paul Hogget, **The Politics of Decentralization, Revitalizing Local Democracy**, London: Macmillan, 1994.
18. Davut Dursun, **Siyaset Bilimi**, İstanbul: Beta Yayınları, 2002.
19. Eyüp Zengin, “*Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım*”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 422, Mart, 1999, s.111-132.
20. Ergun Özbudun, **Siyasal Partiler**, Ankara: Ankara Üniversitesi, 1979.
21. Gabriel A. Almond, and Sidney Verba, **The Civic Culture Revisited: An Analytic Study**, Boston: Little Brown, 1980.
22. Geraint Parryand and George Moyser, “*More Participation, More Democracy?*”, **Defining and Measuring Democracy**, ed: David Beetham, London: Sage Publications, 1994.
23. Giovanni Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev: Tunçer Karamustafaoglu ve Mehmet Turan, Ankara: Yetkin Yayıncılık, 1996.
24. Gülnur Savran, **Sivil Toplum ve Ötesi**, İstanbul: Alan Yayınları, 1997, s.9.
25. Güneş, İsmail “*Sivil Toplum Kuruluşları*”, **Son Baskı Sanal Dergi**, Yıl:1, Sayı 5, <http://www.sonbaski.com/sayi7siviltoplum.htm>, 2004.
26. Halil Nadaroğlu, **Mahalli İdareler: Felsefesi, Ekonomisi ve Uygulaması**, İstanbul: Sermet Matbaası, 1978.
27. İlder Turan, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1977.
28. Ian Budge, **The New Challenge of Direct Democracy**, Cambridge: Polity Press, 1996.

29. John Naisbitt, **Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives**, New York: Warner Books, 1982.
30. Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2010.
31. Mahmut Tezcan, **Eğitim Sosyolojisi**, 3. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, 1984.
32. Maurice Duverger, **Siyasal Partiler: Modern Devletteki Örgütleri ve Faaliyetleri**, Çev: Ergun Özbudun, Ankara: Ankara Üniversitesi, 1970.
33. Musa Eken, “*Kamu Yönetiminde Gizlilik Geleneği ve Açıklık İhtiyacı*”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 27, Sayı 2, Haziran, 1994.
34. Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2004.
35. Münici Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2012.
36. M. Akif Çukurçayır, **Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi**, Ankara: Yargı Yayınevi, 2000.
37. Manfred G. Schmidt, **Demokrasi Kuramlarına Giriş**, Çev: M. Emin Köktaş, Ankara: Vadi Yayınları, 2002.
38. Niclauss Karlheinz, “*Doğrudan Halk Katılımının Dört Yolu*”, Çev: Kadir Koçdemir, **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 416, Eylül, 1997, s. 159-176.
39. Ozan Erözden, “*STK’lar ve Hukuki Çerçevede Yenilik Talepleri Üzerine Notlar*”, **Merhaba Sivil Toplum**, der: Taciser Ulaş, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, 1997.
40. Robert A. Dahl, **Modern Political Analysis**, New Jersey: Prentice-Hall, 1963.
41. Rod Hague, Martin Harrop, **Comparative Government and Politics**, New York: Palgrave, 2001.
42. Robert B. Denhart, “*Yabancılaşma ve Katılma Sorunu*”, Çev: Emine Örs, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 4, Haziran, 1972.
43. Selçuk Yalçındağ, “*Saydam ve Dürüst Belediyecilik*”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt 4, Sayı 1, Ocak, 1995, s.15-29.
44. Selçuk Yalçındağ, “*Yerinden Yönetim, Yerel Yönetim*”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt 4, Sayı 2, Mart, 1995, s. 3-19.
45. Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, Ankara: Turhan Kitapevi, 2003.
46. Şerif Öner, **Belediye Yönetiminde Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkinliği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2000.